

Етюд у ясно-червоних кольорах (Дойл Артур Конан)

[Конвертовано сайтом javalibre.com.ua]

Етюд у ясно-червоних кольорах

Дойл Артур Конан

Переклад з англійської Миколи Дмитренка

ЧАСТИНА ПЕРША,

яка є передруком спогадів Джона Г. Вотсона, доктора медицини, відставного офіцера військово-медичної служби

Розділ 1

МІСТЕР ШЕРЛОК ХОЛМС

1878 року я закінчив Лондонський університет, одержав ступінь доктора медицини й відразу ж подався в Нетлі, щоб пройти курс підготовки, передбачений для військових хірургів. Після завершення навчання мене належним чином було призначено в П'ятий Нортумберлендський стрілецький полк на посаду асистента хірурга. У той час цей полк стояв у Індії, і перш ніж я встиг приєднатись до нього, спалахнула друга війна з Афганістаном. Висадившись у Бомбеї, я дізнався, що мій корпус перейшов перевал і просунувся далеко в глиб ворожої країни. Незважаючи на це, я разом з багатьма іншими офіцерами, які опинились у такому самому становищі, подався слідом за корпусом і наздогнав його без пригод у Кандагарі, де знайшов свій полк і відразу ж узявся до виконання нових обов'язків. Багато хто за цю кампанію одержав нагороди й був підвищений по службі, а мені вона не дала нічого, крім невдач та нещасть. Мене було переведено з моєї бригади в Беркшірський полк, з яким я взяв участь у фатальній битві під Майвандом. Там куля з довгого афганського мушкета влучила мені в плече, роздробила кістку і зачепила підключичну артерію. Я, безперечно, потрапив би до рук неймовірно жорстоких газі¹, якби не відданість і хоробрість, що їх виявив Мюррей, мій ординарець; він перекинув мене через спину в'ючної конячини і благополучно доставив у розташування англійських військ.

Змученого болем, знесиленого тривалими злигоднями, яких довелося зазнати, мене було відправлено разом з великим обозом інших поранених страждальців

до головного госпіталю в Пешаварі. Там я почав одужувати і вже зміцнів, що міг пересуватися по палаті й навіть виходити на терасу погрітися трохи на сонці, коли раптом мене поклав у ліжку черевний тиф, це прокляття наших індійських володінь. Протягом кількох місяців моє становище було майже безнадійним, і коли я нарешті прийшов до пам'яті і почав знову одужувати, то був такий кволий і виснажений, що медична комісія вирішила, не гаючи жодного дня, відправити мене назад в Англію. Тому мене посадили на військовий транспорт «Оронтес», і через місяць я висадився на пристані в Плімуті з безнадійно зруйнованим здоров'ям, але з дозволом від по-батьківськи турботливого уряду спробувати протягом наступних дев'яти місяців відновити його.

В Англії я не мав ні друзів, ні родичів, а тому був вільний як вітер,— точніше, вільний настільки, наскільки дозволяє людині бути вільною доход в одинадцять шилінгів і шість пенсів на день. За таких обставин мене, природно, тягло в Лондон, цю велику помийну яму, яка неминуче вбирає в себе нероб і ледарів з усієї імперії. В Лондоні я зупинився на якийсь час у приватному готелі на Стренді, прирікши себе на незатишне й безглузде існування і витрачаючи гроші, що їх мав, значно вільніше, ніж належало б. Невдовзі стан моїх фінансів зробився надто загрозливий, і я швидко усвідомив, що мушу або покинути столицю й зупинитися десь у селі, або докорінним чином змінити спосіб життя. Вибравши останнє, я почав з того, що вирішив залишити готель і знайти собі яке-небудь менш претензійне і менш дороге місце проживання.

Того самого дня, коли дійшов цього висновку, я стояв у барі «Мірило», і раптом хтось ляснув мене по плечу. Обернувшись, я побачив молодого Стемфорда, який був моїм асистентом у лондонському госпіталі святого Варфоломея. Для самотнього чоловіка вигляд дружнього обличчя у Великій Лондонській пустелі — це справді неабияка приємність. У давні часи Стемфорд ніколи не був мені особливо близьким другом, але тепер я від щирого серця привітався з ним, та й він, у свою чергу, здавалося, був дуже радий бачити мене. Від надміру почуттів я запросив його поснідати зі мною в Холборні, і ми негайно рушити туди в кебі.

— Що з вами трапилося, Вотсоне? — з неприхованим здивуванням спитав він, коли колеса кеба заторохтіли по велелюдних лондонських вулицях. — Ви худий, як тріска, і коричневий, як горіх.

Я коротко оповів йому про свої пригоди, встигнувши, проте, задовольнити його цікавість саме тоді, коли ми дісталися до місця призначення.

— Ну й бідолаха! — поспівчував він, вислухавши розпо-відь про мої нещастя. — А що ви тепер робите?

— Шукаю квартиру,— відповів я . — Намагаюсь розв'язати проблему щодо того, чи можливо знайти пристойну кімнату за помірковану плату.

— Дивна річ,— зауважив мій співрозмовник,— сьогодні ви другий, від якого я чую ці слова.

— А хто перший? — спитав я.

— Та один хлопець, який працює в хімічній лабораторії при нашій лікарні. Сьогодні вранці він журився через те, що не може нікого знайти, щоб увійти в пай і найняти гарну квартиру, яку він знайшов і яка занадто дорога для його гаманця.

— Присягаюсь Юпітером,— вигукнув я,— якщо він справді шукає компаньйона для спільного проживання, то я саме той, хто йому потрібен! Я вважаю за краще оселитися вдвох, ніж бути самому!

Молодий Стенфорд якось дивно глянув на мене поверх склянки з вином.

— Ви ще не знайомі з Шерлоком Холмсом,— сказав він,— можливо, він і не сподобається вам як постійний компаньйон.

— А чим же він поганий?

— О, я не кажу, що він чимось поганий. Він просто трохи дивакуватий — такий собі ентузіаст у деяких галузях науки. Але наскільки я знаю, він людина цілком порядна.

— Мабуть, студент-медик? — спитав я.

— Та ні, я навіть не уявляю, якій науці він збирається себе присвятити. Він добре знається на анатомії, з нього першокласний хімік, але, наскільки мені відомо, він ніколи не здобував систематичної медичної освіти. Його наукові дослідження вкрай безладні й ексцентричні, але він набув силу-силенну рідкісних і дивовижних знань, які здивували б його професорів.

— А ви ніколи не питали його, до чого він себе готує?

— Ні, він не та людина, яку легко викликати на відвертість, хоч він може бути й досить балакучим, коли на нього нападе така примха.

— Я хотів би познайомитися з ним,— сказав я . — Якщо вже мені доведеться з кимось ділити житло, то я віддав би перевагу людині, яка займається наукою і має спокійну вдачу. Я ще не досить зміцнів, щоб переносити багато галасу й хвилювань. В Афганістані я мав того й того стільки, що мені вистачить до кінця мого земного існування. Як же мені зустрітися з цим вашим другом?

— Зараз він напевно сидить в лабораторії,— відповів мій товариш. — Він або не з'являється там тижнями, або працює від рання до смеркання. Якщо хочете, ми заїдемо туди після сніданку.

— Звичайно, хочу,— відповів я, і розмова повернула

в інше річище.

Поки ми, залишивши Холборн, їхали в лікарню, Стемфорд повідомив мені ще про деякі особливості джентльмена, з яким я мав намір оселитися разом.

— Не звинувачуйте мене, якщо ви з ним не порозумієтесь,— мовив він,— бо мені відомо про нього лише те, про що я дізнався, випадково зустрічаючи його в лабораторії. Ви самі запропонували цей варіант, тож не вважайте мене відповідальним за нього.

— Якщо ми не порозуміємось, то неважко буде й розійтися,— відказав я й додав, пильно дивлячись на нього: — Але мені здається, Стемфорде, з якихось міркувань ви хочете умити руки. Може, у цього хлопця жахливий характер або що? Не бійтеся бути відвертим.

— Нелегко пояснити непоясненне,— засміявся він. — Холмс, як на мій смак, трохи занадто захоплюється наукою, це в нього межує з байдужістю до всього іншого. Гадаю, він може дати своєму другові трохи нововідкритого рослинного алкалоїду, і не тому, розумієте, що бажає вам лиха, а просто з дослідницького завзяття, щоб мати точне уявлення про ефект отрути. Але треба віддати Холмсу належне: я впевнений, що він так само охоче прийме цей алкалоїд сам. У нього пристрасть до певного і точного знання.

— Що ж, він правильно робить.

— Так, але це перетворюється на крайнощі. Коли доходити до того, щоб в анатомці бити трупи палицею, то це має досить дивний вигляд.

— Бити трупи палицею?

— Так, щоб перевірити, через який час після смерті можуть з'явитися синці. А Холмс так робив, я сам бачив це на власні очі.

— І ви кажете, що він не студент-медик?

— Ні, не медик. Лише Богу відомо, яка мета його наукових досліджень. Але ось ми й приїхали, тепер уже ви самі можете зробити висновки про нього.

Поки він говорив це, ми повернули у вузький прохід між будинків і увійшли в маленькі двері, що вели у флігель великої лікарні. Про такі місця я мав непогане уявлення, тому не було потреби показувати мені дорогу, коли ми піднялися сходами й пішли довгим коридором уздовж побілених стін і сірувато-коричневих дверей по обидва боки. Майже в кінці цього коридору відгалужувався ще один, низький і склепінчастий, який і вів до хімічної лабораторії.

Це було приміщення з дуже високою стелею і силою-силенною бутлів, що стояли то правильними рядами, то в безладді. У різних місцях причаїлися широкі низькі столи, всуціль заставлені ретортами, пробірками й маленькими бунзеновськими пальниками з голубими тріпотливими язичками полум'я. В лабораторії сидів лише один студент, який влаштувався за найдальшим столом і весь поринув у роботу. Зачувши звук наших кроків, він озирнувся і схопився на ноги.

— Знайшов! Знайшов! — радісно вигукнув він, кидаючись до нас із пробіркою в руках. — Я знайшов реактив, який осаджується тільки гемоглобіном і нічим більше. — Його обличчя, мабуть, не сяяло б таким захватом, якби він навіть знайшов золоту жилу.

— Доктор Вотсон, містер Шерлок Холмс,— відрекомендував нас один одному Стенфорд.

— Здрастуйте! — привітно мовив Шерлок Холмс, потискуючи мені руку з такою силою, якої я від нього аж ніяк не чекав. — Бачу, ви побували в Афганістані.

— Яким чином ви про це здогадалися? — здивувався я.

— Не має значення,— відповів він, стримано посміюючись. — Зараз ідеться про гемоглобін. Ви, безперечно, розумієте всю важливість цього мого відкриття?

— З погляду хімії воно, звичайно, цікаве,— відповів я, — але практичного значення...

— Та ні, голубе, для судової медицини це найкорисніше з відкриттів за багато останніх років. Хіба ви не розумієте, що воно дає нам безпомилкову можливість розпізнавати криваві плями? Ось підійдіть-но сюди! — Він нетерпляче схопив мене за рукав і потяг до столу, за яким допіру працював. — Візьмімо трохи свіжої крові,— сказав він, заганняючи собі в палець довгу голку й підбираючи хімічною піпеткою крапельку крові. — Тепер цю мізерну кількість крові я додам до літра води. Ви бачите, що одержана суміш на вигляд така сама, як чиста вода. Співвідношення кількості крові до кількості води не більше, як один до мільйона. Проте я не маю сумніву, що ми зможемо одержати характерну реакцію. — Кажучи це, він вкинув у колбу трохи якихось білих кристаликів і додав кілька крапель прозорої рідини. Вміст колби вмиг забарвився в колір збляклого червоного дерева, а на дно почала осідати коричнювата каламуть.

— Ха, ха! — вигукнув Холмс, радісно плескаючи в долоні, як дитина, якій дали нову іграшку. — Що ви про це думаєте?

— Здається, це дуже чутливий реактив,— зауважив я.

— Чудовий! Чудовий! Старий спосіб з гваяколом дуже незграбний і ненадійний. Так само й пошуки кров'яних тілець з допомогою мікроскопа. Останні взагалі нічого не варті, якщо плямам кілька годин. Ну, а цей реактив діє однаково добре незалежно від того, давня кров чи свіжа. Якби його було знайдено раніше, то сотні людей, які нині розгулюють на волі, вже давно б дістали покарання за свої злочини.

— Та що ви! — пробурмотів я.

— Кримінальні справи постійно упираються в цю проблему. Людину починають підозрювати в злочині через кілька місяців по тому, як його було скоєно. Переглядають її білизну або одяг і виявляють на них плями коричнюватого кольору. Що це за плями — кров, бруд, іржа, фруктовий сік? Ось питання, над яким сушать голови експерти, а чому? Тому що немає надійного реактиву. А тепер ми маємо реактив Шерлока Холмса, і ніяких труднощів надалі не існуватиме.

Його очі буквально сяяли, він приклав руку до серця й уклонився, неначе відповідаючи на оплески уявного натовпу.

— Вас треба привітати,— мовив я, неабияк здивований його ентузіазмом.

— Минулого року у Франкфурті слухалася судова справа фон-Бішофа. Його обов'язково повісили б, якби тоді існував цей реактив. Були ще справи Мезона з Бредфорда, сумнозвісного Мюллера, Лефевра з Монпен'є, Семсона з Нью-Орлеана. Я міг би назвати ще дюжину кримінальних справ, у яких мій реактив відіграв би вирішальну роль.

— Та ви просто ходячий довідник злочинів,— засміявся Стемфорд. — Ви могли б заснувати газету з відповідною інформацією. Назвіть її «Поліцейські новини минулого».

— А що, читати її було б дуже цікаво,— відгукнувся Шерлок Холмс, заклеюючи пластирем маленьку ранку на пальці. — Доводиться бути обережним,— додав він, з посмішкою повернувшись до мене,— бо я чимало морочуся з різними отрутами.

Він простягнув руку, і я побачив, що вона вся поцяткована такими ж шматочками пластиру і вкрита плямами від міцних кислот.

М и прийшли у справі,— оголосив Стемфорд, уможовчуючись на високий триногий табурет і підштовхуючи до мене ногою інший. — Ось мій друг шукає собі ж и т л о , а оскільки ви скаржилися, що не можете знайти собі компаньйона, щоб увійти з ним у половинний пай, я подумав, що треба вас звести. Ідея розділити зі мною дах Шерлоку Холмсу явно сподобалась.

— Я накинув оком на одну квартиру на Бейкер-стріт,— сказав він,— яка влаштує нас у всіх відношеннях. Сподіваюсь, ви не проти запаху міцного тютюну?

— Я сам завжди курю «корабельний»,— відповів я.

— Ну й дуже добре. Я звичайно тримаю вдома деякі хімічні препарати й час від часу ставлю досліди. Це вас не дратуватиме?

— Аж ніяк.

— Ану дайте мені подумати, які ж у мене інші недоліки. Так, іноді на мене находить нудьга зелена, і я цілими днями не розкриваю рота. Не треба думати, ніби я в цей час на вас сердитий. Просто не звертайте на мене уваги, і я скоро прийду в норму. Ну, а вам у чому тепер треба покаятись? Поки двоє хлопців не оселилися разом, їм було б непогано дізнатись про найгірше в одному й другому.

Мене розсмішив цей перехресний допит.

— Я тримаю цуценя бульдога,— сказав я,— не люблю шуму, бо нерви в мене розшарпано, часто встаю з ліжка коли заманеться, десь аж під обід, до того ж я страшенно лінивий. Коли я почуваю себе добре, то в мене з'являється ще ціла низка інших пороків, але зараз оці, про які я згадав, найголовніші.

— А гру на скрипці ви включаєте до категорії шумів? — занепокоєно спитав він.

— Це залежить від того, хто грає,— відповів я. — Коли на скрипці грають добре, то це божественна насолода, а коли погано..

— О, тоді все гаразд,— з веселим сміхом вигукнув він. — На мою думку, ми можемо вважати справу залагодженою, тобто якщо квартира вам підійде.

— Коли ми її подивимось?

— Зайдіть до мене сюди завтра опівдні, ми поїдемо туди разом і про все домовимось,— мовив він.

— Добре, отже — рівно опівдні,— сказав я, потискуючи йому руку.

Ми залишили його працювати з хімічними препаратами, а самі пішли пішки до мого готелю.

— До речі,— раптом спитав я, зупиняючись і повертаю

чись до Стемфорда,— яким це в біса чином він здогадався,

що я приїхав з Афганістану?

Мій супутник посміхнувся загадковою посмішкою.

— Це його маленька особливість,— відповів він. — Багато хто хотів би знати, як він про це здогадується.

— О, тоді тут є якась таємниця! — вигукнув я, потираючи руки. — Дуже пікантно. Красно дякую, що ви нас познайомили. Адже вам відомо: «Шлях до вивчення роду людського лежить через вивчення людини».

— Отже, в такому разі ви повинні вивчити Холмса,— сказав Стемфорд, прощаючись зі мною. — Побачите, він твердий горішок. Б'юсь об заклад, він дізнається про вас набагато більше, ніж ви про нього. До побачення!

— До побачення,— відповів я і подався до готелю, неабияк зацікавлений своїм новим знайомим.

Розділ 2

НАУКА ПРО ДЕДУКЦІЮ

Ми зустрілися наступного дня в призначеному Шерлоком Холмсом місці й у призначений час і оглянули квартиру в будинку № 221-Б по Бейкер-стріт, про яку він говорив напередодні. Вона складалася з двох вигідних спалень і великої гарно мебльованої вітальні з двома широкими вікнами, в якій було багато повітря. Ця квартира в усіх відношеннях дуже нам сподобалась, а платня, поділена між нами, була така помірна, що ми на місці зразу ж про все домовились і, не зволікаючи, вступили у володіння новим житлом. Того самого вечора я перевіз із готелю свої пожитки, а наступного ранку прибув і Шерлок Холмс з кількома скриньками й валізами. День чи два ми були заклопотані тим, що розпаковували наші речі, намагаючись розкласти й розставити їх якнайзручніше. Покінчивши з цим, ми почали поступово оговтуватись і пристосовуватись до нашого нового середовища.

Холмс, безперечно, був не з тих, з ким важко жити поряд. Він вирізнявся спокійним характером і сталістю в звичках. Не часто траплялося так, щоб він лягав спати пізніше десятої години, а снідав і йшов з дому завжди ще до того, як я вставав. Іноді він проводив цілий день у хімічній лабораторії, іноді — в

анатомці, а зрідка і в тривалих прогулянках, які, очевидно, заводили його в найбільш небезпечні частини Лондона. Його енергія не мала меж, коли на нього находив робочий настрій, але час від часу наставала реакція, і він цілими днями лежнем лежав у вітальні на дивані, не кажучи з ранку й до вечора майже ні слова і майже не ворушачись. Коли це траплялось, я помічав у його очах такий замріяний, такий відсутній вираз, що міг би запідозрити його у пристрасті до вживання наркотиків, якби помірність і чистота всього його життя не робили подібні думки неможливими.

Минав тиждень за тижнем, і мене дедалі дужче й глибше починало цікавити, яка ж у Холмса життєва мета. Навіть сама його зовнішність неминуче привертала увагу всіх, хто його бачив. Маючи понад шість футів зросту, він був надміру худий, через що здавався значно вищим. Погляд у нього був гострий і пронизливий, за винятком тих періодів апатії, про які я вже згадував, а тонкий орлиний ніс надавав його обличчю жвавості й рішучості. Випнуте квадратне підборіддя також свідчило про те, що він людина рішуча. Його руки завжди були в чорнилі й плямах від хімічних препаратів, проте доторк його пальців міг бути надзвичайно ніжним, що я мав нагоду бачити досить часто, спостерігаючи за тим, як він поводить ся із своїм тендітним і хитромудрим хімічним приладдям.

Читач може дійти висновку, ніби я невинуватий любитель сунути носа в чужі справи, коли я зізнаюсь, яку велику цікавість збуджував у мені цей чоловік і як часто я намагався подолати ту стриманість, яку він виявляв у всьому, що стосувалося особисто його. Та перш ніж оголосити такий вирок, згадайте, яким безцільним було тоді моє життя і як мало в ньому було такого, що могло б привернути мою увагу. Здоров'я не дозволяло мені виходити з дому, якщо погода не була винятково гарною, а друзів, які відвідували б мене і порушували одноманітність мого щоденного існування, я не мав. За цих обставин я навіть радів з таємничості, що оточувала мого компаньйона, і проводив чимало часу в намаганнях розгадати її.

Холмс не вивчав медицину. Він сам, відповідаючи одного разу на якесь запитання, підтвердив цю думку Стенфорда. Не було схоже й на те, щоб він, читаючи книжки, дотримувався якоїсь певної системи, що могло б згодитися для здобуття вченого ступеня або відчинити йому двері у світ науки. Проте окремі її галузі він вивчав з неймовірним завзяттям і в певних, часом найсвоєрідніших і найнесподіваніших межах виявляв настільки великі й точні знання, що його спостереження буквально приголомшували мене. Зрозуміла річ, ніяка людина не буде працювати так напружено, накопичуючи певні відомості, якщо вона не має якоїсь чіткої мети. Той, хто не додержується системи в своєму читанні, рідко коли може похвалитися точністю знань. Ніхто не обтяжує свою пам'ять дрібницями, якщо не має для цього поважних підстав.

Неосвіченість Холмса була така ж дивовижна, як і його знання. Про сучасну літературу, філософію і політику він, складалося враження, майже нічого не знав. Якось я процитував Томаса Карлейля, і Холмс якнайнаївніше спитав, хто це такий і що він зробив. Проте моє здивування дійшло до краю, коли я випадково виявив, що Холмсу нічогісінько не відомо ні про теорію Коперника, ні про будову Сонячної системи. Щоб цивілізована людина в дев'ятнадцятому столітті не знала про те, що Земля обертається навколо Сонця,— цей факт видався мені неймовірним, і я насилу зміг усвідомити його.

— Ви, здається, здивовані,— посміхнувся він, дивлячись на моє розгублене обличчя. — Ну, а тепер, коли я все це знаю, я постараюсь гарненько його забути.

— Забути?

— Розумієте,— пояснив він,— я вважаю, що мозок людини у своїй основі схожий на маленьке порожнє горище, яке ви повинні умеблювати так, як вам подобається. Дурень намагає туди старих меблів та різного непотребу, що тільки потрапить йому під руку, не залишивши місця для знань, які могли б бути йому корисними, або в кращому разі перемішає ці знання з безліччю інших речей так, що до них важко буде й докопатися. Досвідчений же майстер дуже старанно відбирає те, що бере в свій мозок-горище. Він не візьме нічого, крім інструментів, які допоможуть йому в його роботі, але всі вони будуть справні й набір їх буде надзвичайно великий. Хибно думати, ніби у цієї маленької кімнатки стіни еластичні і їх можна розтягувати скільки заманеться. Запевняю вас, настане такий час, коли за кожний приріст своїх знань ви будете забувати щось із того, що знали раніше. Отже, страшенно важливо, щоб непотрібні відомості не виштовхували собою корисні.

— Але не знати про Сонячну систему! — не погодився я.

— А на який вона мені біс? — нетерпляче перебив він мене. — Ви кажете, що ми обертаємося навколо Сонця. Та якби ми оберталися навіть навколо Місяця, це не мало б для моєї роботи ну ніякісінького значення.

Я хотів був спитати його, що ж це в нього за робота, але щось у його поведженні підказало мені, що таке запитання виявиться небажаним. Над цією короткою розмовою я думав, проте, досить довго і спробував зробити з неї деякі для себе висновки. Він сказав, що не хоче набувати знань, які не мають відношення до того, що він робить. Отже, усі знання, що він їх набув, будуть ним використовуватись. Подумки я перелічив усі різноманітні галузі знань, де він показав мені свою винятково широку поінформованість. Я навіть узяв олівець і всі їх записав. Коли я закінчив складати цей перелік, то не міг стримати посмішки. Документ мав такий вигляд:

ШЕРЛОК ХОЛМС — ЙОГО МОЖЛИВОСТІ:

1. Знання літератури — ніяких.
2. Знання філософії — ніяких.
3. Знання астрономії — ніяких.
4. Знання політики — слабкі.
5. Знання ботаніки — нерівномірні.

(Добре розбирається у властивостях беладонни, опіуму, отрут взагалі. Нічого не знає про практичне садівництво) .

6. Знання геології — практичні, але обмежені.

(На око розрізняє різні ґрунти. Після прогулянок показував мені цятки бруду на своїх штанях і за їхнім кольором і консистенцією пояснював мені, у якій частині Лондона їх одержав).

7. Знання хімії — глибокі.

8. Знання анатомії — точні, але несистематичні.

9. Знання сенсаційних публікацій — величезні. (Здається, знає кожну подробицю всіх жахливих злочинів, вчинених у дев'ятнадцятому столітті).

10. Добре грає на скрипці.

11. Вправний фехтувальник, боксер і шпажист.

12. Має ґрунтовні практичні знання англійських законів.

Записавши цей пункт, я у відчаї пожбував список у вогонь. «Якщо з'ясувати, чого прагне цей хлопець, можливо лише в один спосіб — перелічувати його достоїнстві,— і таким чином відшукати фах, для якого всі вони потрібні,— сказав я собі,— то краще й не пробувати».

Я згадав тут про його вміння грати на скрипці. Холмс володів скрипкою справді неперевершено, але в його грі було щось дивне, як і в усьому, що він умів. Те, що він може виконувати музичні п'єси, до того ж складні, я знав добре, бо на моє прохання він зіграв мені кілька «Пісень» Мендельсона й деякі інші улюблені мною речі. Проте, залишаючись на самоті, він рідко коли грав те, що можна було б назвати власне музикою, і ніколи не намагався відтворити яку-не-будь знайому мелодію. Вечорами, відкинувшись на спинку крісла і поклавши інструмент на коліна, він заплющував очі й навмання водив смичком. Іноді струни звучали дзвінко й сумно. Іншим разом народжувалися якісь фантастичні й веселі звуки. Вони, зрозуміло, були відображенням думок, що володіли ним, але чи то музика допомагає плину тих думок, чи то його гра є наслідком якоїсь примхи або мрії, я ніяк не міг зрозуміти. Я, мабуть, повстав би проти цих нестерпних сольних номерів, якби після них, як компенсацію за випробування мого терпіння, Холмс не виконував одну за одною цілу низку моїх улюблених речей.

Протягом першого тижня чи близько цього до нас ніхто не заходив, і я почав був уже думати, що мій компаньйон, так само як і я, не має друзів. Але я незабаром переконався, що у нього безліч знайомих, до того ж із найрізноманітніших суспільних прошарків. Три чи чотири рази на одному тижні з'являвся маленький чоловічок з жовтуватим-блідим пацючим обличчям і чорними очима — він був представлений мені як містер Лестрейд. Одного ранку завітала модна молода дівчина і просиділа у Холмса з півгодини, а то й більше. Того самого дня після обіду прийшов сивий, жалюгідний на вигляд відвідувач, схожий на дрібного торгівця-єврея,— мені здалося, що він був дуже схвилюваний,— і зразу ж за ним прибігла літня, неохайно вдягнена, жінка. Іншим разом з моїм компаньйоном мав тривалу розмову літній сивоголовий джентльмен, потім носій із залізничного вокзалу у форменому одязі з вельветину. І щоразу, коли з'являвся хтось із цих незрозумілих відвідувачів, Шерлок Холмс просив дозволити йому зайняти вітальню, і я йшов до себе в спальню. Він завжди вибачався за те, що завдає мені незручностей. «Доводиться використовувати цю кімнату для роботи,— якось пояснив він,— а ці люди — мої клієнти». Знову я мав нагоду навіпростець поставити йому запитання і знову з делікатності не захотів присилувати іншу людину довірити мені свої таємниці. Я вважав тоді, що в Холмса є поважні підстави не говорити про свої справи, але він швидко розвіяв цю мою думку, з власної волі заговоривши про предмет, який мене цікавив.

Четвертого березня — мені добре запам'ятався той день,— я прокинувся трохи раніше, ніж звичайно, і побачив, що Шерлок Холмс ще не закінчив снідати. Наша хазяйка, встигнувши звикнути, що я встаю пізно, ще не поставила мені прибор і не зварила для мене кави. Безпідставно сердячись на весь рід людський, я

подзвонив і досить різким тоном оголосив, що чекаю сніданку. Після цього я взяв зі столика якийсь журнал, щоб згаяти час, поки мій компаньйон мовчки хрумтів грінкою. Заголовок однієї статті було помічено олівцем, і я, природно, почав проглядати її.

Стаття називалася трохи претензійно «Книга життя» і являла собою спробу показати, як багато може дізнатися спостережлива людина з допомогою точного й систематичного дослідження всього того, що потрапляє в поле її зору. Як на мене, це була неймовірна мішанина розумних і абсурдних думок. Хід міркувань вирізнявся стислістю й змістовністю, проте висновки здалися мені притягнутими за волосся і явно перебільшеними. Автор твердив, що з миттєвого виразу обличчя, з конвульсивного посмикування якого-небудь м'яза чи поруху очей можна збагнути найпотаємніші думки людини. Того, хто навчився спостерігати й аналізувати, доводив він, обдурити неможливо. Його умовиводи будуть такі ж безпомилкові, як теореми Евкліда. І результати здаватимуться невтаємниченим настільки приголомшливими, що вони вважатимуть його просто характерником доти, доки не зрозуміють процес, з допомогою якого ці результати здобуто.

«З однієї краплини води,— писав автор,— людина, яка вміє мислити, може зробити висновок про ймовірність існування Атлантичного океану або Ніагарського водопадку навіть якщо вона не бачила ні першого, ні другого і ніколи про них не чула. І все життя — це не що інше, як величезний ланцюг, природа якого стає нам зрозумілою, як тільки нам покажуть бодай одну його ланку. Як і всі інші мистецтва, Наука про Дедукцію й Аналіз є однією з тих, які можна опанувати лише шляхом тривалого й терплячого вивчення, але життя надто коротке і не дозволяє жодному смертному досягти в цій науці всієї можливої досконалості. Та перш ніж звернутися до моральних і інтелектуальних аспектів цього питання, що ставить перед нами якнайбільші труднощі, нехай дослідник почне з розв'язання простіших проблем. Нехай він, побачивши нову людину, навчиться з одного погляду визначати її минуле, рід занять або фах. І хоч такі вправи можуть здатися легковажними, вони, проте загострюють здатність спостерігати і вчать, куди дивитися і на що дивитися. З нігтів людини, рукавів її верхнього одягу, черевиків, вигляду штанів на колінах, затвердіння шкіри на вказівному й великому пальцях, виразу обличчя, манжетів сорочки — з кожної такої дрібниці не важко зрозуміти, чому вона себе присвятила. В усякому разі, щоб усе це, взяте разом, нічого не підказало тямущому спостерігачеві, майже неймовірна річ».

— Які несусвітні дурниці! — вигукнув я, з виляском кинувши журнал на столик.
— Ніколи в житті не читав таких нісенітниць.

— Ви про що? — спитав Шерлок Холмс.

— Та ось про цю статтю,— відповів я, беручись до сніданку й показуючи на неї ложечкою для варених яєць. — Ви, бачу, її вже прочитали, бо зробили помітку олівцем. Не заперечую, написано її вправно. Проте вона мене просто дратує. Очевидно, викладена в ній теорія належить звичайному ледацюзі, який, розлігшись у кріслі, вигадав усі ці гарні парадокси в тиші свого кабінету. Вона не має практичного значення. Хотів би я подивитися на цього дослідника в тісній вагона третього класу підземної залізниці, де його попросили б назвати професії всіх пасажирів. Я поставив би і тисячу проти одного, що нічого у нього не вийде.

— І ви програли б,— спокійно мовив Холмс — А що стосується статті, то її написав я.

— Ви?

— Так. Я маю здатність як до спостереження, так і до умовиводів. Теорія, яку я виклав у цій статті і яка здалася вам такою безглуздою, насправді надзвичайно корисна — корисна настільки, що я завдячую їй своїм шматком хліба.

— Але яким чином? — вихопилося в мене.

— Розумієте, в мене своє власне ремесло. Думаю, в світі я один такий. Я — детектив-консультант, якщо тільки ви розумієте, що це означає. Тут, у Лондоні, сила-силенна детективів як державних, так і приватних. Коли ці хлопці потрапляють у безвихідь, вони з'являються до мене і я наводжу їх на правильний слід. Вони повідомляють мені всі відомі їм факти, і я, використовуючи свої знання історії криміналістики, можу, як правило, виправити їхні помилки. Всі злочини мають між собою велику родинну схожість і якщо ви знаєте як свої п'ять пальців всі подробиці тисячі кримінальних справ, то було б просто дивиною не розплутати тисяча першу. Лестрейд добре відомий детектив. Але нещодавно він заблукав у справі про підробку документів, оце й привело його сюди.

— А інших?

— Їх посилають до мене переважно приватні розшукні агентства. Все це люди, які вскочили в клопіт і хочуть у ньому розібратися. Я слухаю їхні історії, вони слухають моє тлумачення цих історій, а потім я кладу в кишеню гонорар.

— Невже ви хочете сказати,— спитав я,— що можете, не виходячи з цієї кімнати, розв'язати вузол, з яким не змогли впоратися ті, хто сам усе бачив?

— Саме так. У мене щодо цього є свого роду інтуїція. Час від часу трапляються й справи трохи складніші. Тоді доводиться покрутитись, щоб побачити деякі речі на власні очі. Розумієте, я маю чималі спеціальні знання, які застосовую для розв'язання тих чи тих проблем, а це чудово полегшує справу. Правила дедукції, викладені в цій статті, про яку ви так зневажливо висловились, в моїй практичній роботі просто неоціненні. Спостережливість — моя друга натура. Ви, здається, здивувалися, коли я сказав вам під час нашої першої зустрічі, що ви приїхали з Афганістану.

— Вам, безумовно, про це сказали.

— Нічого подібного. Я знав, що ви прибули з Афганістану. Завдяки давно виробленій звичці ланцюг умовиводів промайнув у моїй голові так швидко, що я дійшов остаточного висновку, навіть не усвідомивши проміжних ланок. А проте такі ланки були. І хід моїх думок мав такий вигляд: «Цей джентльмен — типовий представник медичної професії, але з манерами військового. Отже, зрозуміло, військовий лікар. Він нещодавно побував у країні з жарким кліматом, бо обличчя має засмагле, але це не природний колір його шкіри, тому що зап'ястки в нього світлі. Він зазнав злигоднів і хворів, про що недвозначно свідчить його виснажене обличчя. Його поранено в ліву руку. Він тримає її непорушно і неприродно. В якій же жаркій країні англійський військовий лікар міг зазнати стільки злигоднів і дістати поранення? Ясно, що в Афганістані». Весь хід думок тривав не більше секунди. Потім я сказав, що ви приїхали з Афганістану, і ви здивувалися.

— Це дуже просто, коли ви все розтлумачили,— посміхнувся я. — Ви нагадуєте мені Дюпена в Едгара Аллана По. Я навіть не уявляв, що такі люди існують не тільки в літературі.

Шерлок Холмс підвівся й запалив люльку.

— Ви, безперечно, вважаєте, що робите мені комплімент, порівнюючи мене з Дюпеном,— мовив він. — Ну, а як на мою думку, Дюпен дуже примітивний тип. Цей його трюк — перебивати думки своїх друзів яким-небудь зауваженням «до речі» після п'ятнадцятихвилинного мовчання,— воістину надто дешевий і позбавлений смаку. Він, безумовно, мав певні аналітичні здібності, але аж ніяк не був таким феноменом, яким, очевидно, вважав його По.

— А ви читали Габоріо? — спитав я. — Чи відповідає Лекок вашим уявленням про детектива?

Шерлок Холмс уїдливо пирхнув.

— Лекок просто жалюгідний недотепа,— відказав він сердито,— і єдина позитивна риса, яка в нього є,— це енергія. Від цієї книжки мене буквально нудить. Аякже, треба встановити особу людини, яка вже сидить у тюрмі. Та я зробив би це за двадцять чотири години, А Лекок морочився

шість місяців чи щось близько цього. Цю книжку можна було б зробити для детективів підручником, щоб навчити їх, чого слід уникати.

Зухвалі висловлювання на адресу літературних героїв, якими я захоплювався, неабияк мене обурили. Я підійшов до вікна й зупинився, дивлячись на вуличну метушню. «Цей хлопець, очевидно, дуже розумний,— сказав я сам до себе,— але й дуже зарозумілий».

— У наші дні вже не буває ні справжніх злочинів, ні справжніх злочинців,— незадоволено вів далі Холмс. — Яка користь у нашій професії від того, що маєш на плечах голову? Я добре знаю, що в мене є все необхідне, щоб уславити своє ім'я. На світі не було й немає людини, яка присвятила б стільки наукових студій і природних здібностей розкриттю злочинів, скільки я. І які ж наслідки? Немає злочинів, що їх треба розкривати, коли не брати до уваги якого-небудь недолугого криміналу з такими очевидними мотивами, що навіть полісмени із Скотленд-Ярду бачать усе наскрізь.

Я все ще відчував роздратування від його самовдоволеної розмови. І вирішив за краще поміняти тему.

— Цікаво, що шукає отой чоловік? — спитав я, показуючи на просто вдягненого здорованя, який повільно йшов протилежною стороною вулиці й напружено вдивлявся в номери будинків. У руці він тримав великий голубий конверт і був, очевидно, посильним.

— Ви маєте на увазі того відставного флотського сержанта? — відгукнувся Шерлок Холмс.

«Ну й хвалько! — подумав я. — Знає ж, що я не можу перевірити його слова».

Не встигла ця думка промайнути у мене в голові, як чоловік, за яким ми спостерігали, побачив номер на наших дверях і швидко перебіг вулицю. Знизу

долинув гучний стукіт, почувся басовитий голос, і хтось почав підніматися сходами. Містеру Шерлоку Холмсу,— сказав посильний, входячи до кімнати й простягаючи листа моєму другу.

Це була слухна нагода збити з Холмса пиху. Адже він і гадки не мав про таку можливість, коли навмання висловив свій здогад.

Скажіть, будь ласка, шановний,— якнайлагіднішим тоном спитав я,— хто ви за професією?

Швейцар, сер,— лунко відповів посильний. — Уніформу віддав полагодити.

— А ким були раніше? — не вгавав я, трохи зловтішно позираючи на свого компаньйона.

— Сержантом королівської легкої морської піхоти, сер. Відповіді не буде? Слухаюсь, сер.

Він цокнув закаблуками, віддав честь і вийшов.

Розділ 3

ТАЄМНИЦЯ ЛОРІСТОН-ГАРДЕНС

Мушу зізнатися, що я був неабияк вражений цим новим доказом практичного застосування теорії мого компаньйона. Моя повага до його здатності аналізувати дивовижним чином збільшилась. Проте мене не полишала якась невиразна підозра, що все це навмисно влаштовано заздалегідь, щоб приголомшити мою уяву, хоч я ніяк не міг зрозуміти, яка йому буде користь від того, що він мене обдурить. І коли я знову глянув на нього, він уже закінчив читати листа, очі в нього перестали блищати й дивився він поперед себе якимось відсутнім поглядом, а це свідчило, що він поринув у свої думки.

— Як же це ви дійшли такого висновку? — спитав я.

— Якого висновку? — нетерпляче перепитав Холмс.

— Та того, що він відставний флотський сержант.

— У мене немає часу на дрібниці,— досить різко відказав він, але зразу ж посміхнувся й додав: — Пробачте за грубість. Ви перебили плин моїх думок, але, мабуть, це й на краще. Отже, ви справді не зуміли розпізнати, що той чоловік — флотський сержант?

— Ні, звичайно.

— Мені легше було зрозуміти це, ніж пояснити зараз, як воно в мене вийшло. Якби вас попросили довести, що два і два — чотири, вам було б важкувато зробити це, хоч ви абсолютно в цьому переконані. Навіть через вулицю я побачив великий синій якір, витатуйований на тильному боці його долоні. Отож запахло морем. Виправка у нього військова і він носить бакенбарди встановленого на флоті зразка. Маємо військового моряка. Тримається він з неабиякою самоповагою, навіть якоюсь мірою по-начальницькому. Ви повинні були б помітити, як він тримає голову й розмахує ціпком. З вигляду спокійний, поважний, середнього віку чоловік. А разом узяті всі ці факти переконали мене, що він був сержантом.

— Чудово! — вигукнув я.

— А, немає про що казати,— мовив Холмс, хоч з виразу його обличчя я зрозумів, що моє непідробне здивування й захоплення йому приємні. — Я тільки що запевняв, ніби злочинці вже перевелися. Здається, я помилився: ану, гляньте ось на це!

Він кинув мені записку, принесену посильним.

— Слухайте,— вигукнув я, пробігши її очима,— та це просто жахливо!

— Випадок справді трохи не зовсім звичайний,— спокійно зауважив Холмс. — Будь ласка, прочитайте мені це вголос.

Ось лист, який я йому прочитав:

«Дорогий містере Шерлок Холмс!

Сьогодні вночі в будинку номер три по вулиці Лорістон-гарденс, праворуч від Брікстон-роуд, сталася кепська пригода. Близько другої години ночі наш полісмен, роблячи обхід, побачив там світло, а оскільки в тому будинку ніхто не живе, він запідозрив, що там щось негаразд. Двері було відчинено, і в чільній кімнаті, де немає ніяких меблів, він побачив мертве тіло добре вдягненого джентльмена з візитними картками «Енох Дж. Дреббер, Клівленд, штат Огайо, США» в кишені. Немає ні слідів пограбування, ні того, як цей джентльмен зустрів свою смерть. В кімнаті є плями крові, але ран на тілі немає. Ми не можемо зрозуміти, як він опинився в порожньому будинку, взагалі вся справа — суцільна загадка. Якщо ви приїдете до цього будинку в будь-який час до дванадцятої години, то застанете мене там. Я залишаю все *in statu quo*, поки не одержу від вас відповіді. Якщо ви не зможете приїхати, я повідомлю вам більше подробиць і буду дуже вам зобов'язаний, якщо ви з властивою вам добротою ласкаво поділитесь зі мною своєю думкою.

Щиро ваш Тобіас Грегсон»

— Грегсон — найбільш кмітливий з усіх скотлендядівців,— зауважив мій друг. — Він і Лестрейд — найкращі і усієї тієї недолугої компанії. Обидва моторні й енергійні, але працюють страшенно стандартно. А ще вони один з одним на ножах. Вони ревниві, як дві професійні красуні. От буде сміху, якщо обидва вийдуть на правильний слід.

Спокій, з яким він усе це говорив, мене здивував.

— Але ж, мабуть, не можна гаяти й хвилини! — вигукнув я. — Піти покликати кеб?

— Не знаю, поїду чи ні. Адже я невинуватий ледар, таких, може, ще й світ не бачив, особливо, коли мене обсядуть лінощі, але часом я буваю й досить спритним.

— Та це ж такий випадок, якого вам страшенно хотілось!

— Любий друже, хіба він має для мене якесь значення? Припустімо, я розплутаю цю справу, але ж усі заслуги покладуть собі в кишеню Грегсон, Лестрейд і компанія. Це впливає з того, що я особа неофіційна.

— Але ж Грегсон просить вас допомогти йому.

— Так. Він знає, що йому зі мною не зрівнятися,— сам не один раз говорив мені про це, але він швидше відріже собі язик, ніж зізнається в цьому третій особі. А втім, ми можемо туди поїхати й подивитися, що й як. Візьмусь і сам розплутаю цю справу. Може, ще й посміюся з них, бо нічого іншого мені не лишається. Ходімо!

Він кинувся по своє пальто, поспішаючи йти, і це переконливо показало, що апатія змінилася в нього бажанням діяти.

— Беріть капелюха,— сказав він.

— Ви хочете, щоб я поїхав з вами?

— Так, якщо у вас немає нічого кращого.

За хвилину ми вже сиділи в колясці й шалено мчали в бік Брікстон-роуд.

Був хмарний туманний ранок, над будинками висіла сіро-коричнева пелена, неначе відбиток вкритих болотом вулиць унизу. Мій компаньйон перебував у найкращому гуморі, без угаву балакав про кремонські скрипки й різницю між скрипками Страдіварі й Амати. Я ж весь час мовчав, бо похмура погода й сумна справа, за яку ми взялися, неабияк мене пригнічували.

— Ви наче й не дуже думаєте про роботу, яку взяли на себе,— не витримав я нарешті, перебивши Холмсові музичні міркування.

— Я ще не маю фактів,— відповів він. — А теоретизувати, не знаючи всіх обставин справи,— величезна помилка. Це впливає на безпомилковість висновків.

— Скоро ви матимете факти,— мовив я, показуючи пальцем. — Ось Брікстон-роуд, а це, якщо я не дуже помиляюсь, той будинок.

— Правильно. Стій, кучере, стій!

Ми не доїхали до будинку ярдів сто, але за наполяганням Холмса висіли з екіпажа й решту шляху пройшли пішки.

Будинок номер три по Лорістон-гарденс мав лиховісний і загрозливий вигляд. Це був один з чотирьох будинків, що стояли поряд, трохи відступивши від проїжджої частини вулиці; у двох з них хтось жив, ще два стояли порожніми. Останні світили трьома рядами сумних і понурих вікон, на яких не було занавісок, але за каламутними шибками, наче більма, де-не-де виднілися оголошення: «Здається внайми». Маленькі палісадники з розкиданими острівцями чахлої рослинності відокремлювали ці будинки від вулиці; кожний з палісадників перетинала вузька жовтуватого кольору доріжка, зроблена, очевидно, з суміші глини й грубого піску. Вночі пройшов дощ, і все було мокре. Палісадник перед будинком номер три було обгороджено трифутовим цегляним муром з дерев'яним парканчиком зверху; біля муру, спершись на нього, стояв дебелий констебль, оточений невеличким гуртом ґаволовів, які витягували шиї й напружували очі в марній надії хоч мигцем побачити, що саме відбувається в палісаднику.

Мені здавалося, що Шерлок Холмс негайно побіжить у будинок і порине у вивчення таємничої події. Та такого, як виявилось, в його намірах і близько не було. З безтурботним виглядом, який за подібних обставин видався мені трохи неприродним, він неквапливо прогулявся туди й назад по бруківці, байдужим поглядом ковзаючи по небу, по землі, по будинках навпроти й по дерев'яному парканчику. Закінчивши цей огляд, він повільно пройшов до будинку доріжкою, точніше по траві, що росла обабіч доріжки, пильно дивлячись на землю. Двічі він зупинявся і один раз я побачив, як він посміхнувся й задоволено щось вигукнув. На мокрій глиняній доріжці було чимало слідів, але полісмени багато по ній походили, і я не уявляв собі, як може мій компаньйон сподіватися щось на ній прочитати. Проте я вже мав докази його дивовижної спостережливості й був переконаний, що він побачить багато такого, що сховано від мене за сімома печатками.

Біля дверей будинку нас зустрів високий на зріст з блідим обличчям і волоссям кольору соломи чоловік з блокнотом у руці; кинувшись нам назустріч, він гаряче потиснув руку Холмсові.

— Як добре, що ви прийшли,— сказав він,— я залишив усе так, як було, ніхто нічого не чіпав.

— За винятком цього! — відповів мій друг, показуючи на доріжку. — Якби тут пройшло стадо буйволів, то й тоді не було б більшого безладу. Але ви, Грегсоне, безперечно, зробили всі необхідні висновки, перш ніж дозволили затоптати доріжку.

— У мене було чимало мороки в будинку,— ухильно відповів цей детектив. — Мій колега містер Лестрейд також тут. Я поклався на нього, що він про це подбає.

Холмс глянув на мене й насмішкувато звів брови.

— Ну, коли тут двоє таких хвацьких хлопців, як ви й Лестрейд, для третього роботи буде не дуже багато.

Грегсон самозадоволено потер руки.

— Думаю, ми зробили все, що можна було зробити,— відповів він,— але це дивна справа, а я знаю, що ви такі любляєте.

— Ви приїхали сюди в кебі? — спитав Шерлок Холмс.

— Ні, сер.

— А Лестрейд?

— Теж ні, сер.

— Ну, тоді ходімо подивимося на кімнату.

Висловившись аж так непослідовно, він увійшов у будинок у супроводі Грегсона, на обличчі якого з'явилось неприховане здивування.

Невеликий коридор з голою дощаною підлогою, що припала пилом, вів у кухню та інші підсобні приміщення. В ньому було двоє дверей: ліворуч і праворуч. Одні з них не відчиняли, очевидно, протягом кількох тижнів. Другі вели в їдальню, де й трапилося таємниче вбивство. Холмс увійшов у їдальню, слідом за ним переступив поріг і я з тим почуттям пригніченості, що його спричиняє присутність смерті.

Це була велика квадратна кімната, яка здавалася ще більшою через те, що в ній не було ніяких меблів. Стіни було обклеєно вульгарними яскравими шпалерами з плямами плісняви, де-не-де вони повідставали й пообвисали широкими пасмугами, оголивши жовту штукатурку. Навпроти дверей стояв гарний камін з камінною дошкою під білий мармур. На одному її різку приліпився недогарок червоної воскової свічки. Єдине вікно було таке брудне, що світло, яке пробивалося крізь шибки, ставало якимсь тьмяним і непевним, надаючи всьому

похмурого сірого відтінку,— це враження посилювалося від товстого шару пілюки, що вкривала все навколо.

Усі ці деталі я помітив потім. А спочатку я дивився на самотню й жахливу фігуру, що непорушно лежала на підлозі, втупивши невидючі очі у вицвілу стелю. Це був мертвий чоловік віком близько сорока трьох — сорока чотирьох років, середній на зріст, широкоплечий, з цупким кучерявим чорним волоссям і короткою бородою, що стирчала вгору. Одягнений він був у сюртук і жилет з міцного шовковистого сукна, світлі штани й сорочку з бездоганно білим коміром і манжетами. Високий циліндр, добре вичищений і охайний, лежав біля мертвого. Руки в нього були розкинуто в обидва боки, пальці стиснуто в кулаки, ноги схрещено й скручено, наче смерть спостигла його в страшних муках. На обличчі застиг вираз жаху і, як мені здалося, такої ненависті, якої мені ще ніколи не доводилося бачити. Люта, моторошна гримаса в поєднанні з низьким чолом, тупим плескатим носом і випнутою вперед нижньою щелепою надавала мертвому мавпоподібного вигляду, а скарлючена, неприродна поза дивовижним чином посилювала це враження. Я бачив смерть у багатьох формах, але ніколи вона не здавалась мені такою страшною, як у цьому темному, похмурому приміщенні поблизу однієї з головних магістралей лондонського передмістя.

Лестрейд, як завжди, худючий і схожий на тхора, стояв біля дверей; він привітався з Холмсом і мною.

— Цей випадок наробить чимало галасу, сер,— додав він. — Бо ж перевершує все, що я досі бачив, а в таких справах я не жовтороте курча.

— І ніякого ключа до розгадки таємниці,— мовив Грегсон.

— Зовсім ніякого,— відгукнувся Лестрейд.

Шерлок Холмс підійшов до тіла, опустився навколішки й заходився уважно його оглядати.

— Ви впевнені, що рани немає? — спитав він, показуючи на численні малі й великі краплі крові навколо тіла.

— Безумовно! — разом вигукнули обидва детективи.

— Отже, тоді це кров когось іншого, можливо, вбивці, якщо було скоєно вбивство. Це нагадує мені обставини

смерті Ван Янсена в Утрехті в тисяча вісімсот тридцять четвертому році. Ви пам'ятаєте ту справу, Грегсоне?

— Ні, сер.

— А ви прочитайте, вам це треба. Ніщо не нове під сонцем. Усе вже колись було.

Поки він говорив, його спритні пальці ковзали по всьому мертвому тілу, мацаючи, натискаючи, розстібаючи й досліджуючи, а в очах застиг той відсутній вираз, який я в нього помічав раніше. Огляд відбувався так швидко, що навряд чи хто це й помічав. Нарешті Холмс понюхав губи мертвого, потім глянув на підметки його лакованих черевиків.

— Тіло не пересували? — спитав він.

— Не більше, ніж нам треба було для огляду.

— Тепер можете забирати його в морг,— мовив Холмс. — Він більше нам нічого не дасть.

У Грегсона під рукою було четверо полісменів з ношами. Він їх гукнув, вони ввійшли, поклали мертвого на ноші й винесли. Та коли вони його піднімали, на підлогу з дзенькотом упала й покотилася обручка. Лестрейд схопив її й зачудовано витріщився.

— Тут була жінка! — вигукнув він. — Це жіноча обручка!

Кажучи це, він простягнув її нам на розкритій долоні.

Ми оточили Лестрейда й теж втупилися поглядами в обручку. Не було ніяких сумнівів, що гладеньке золоте кільце колись прикрашало палець молодої.

— Справа ускладнюється,— мовив Грегсон. — А вона, їй-Богу, і до цього була досить заплутана.

— А ви впевнені, що вона не спрощується? — відгукнувся Холмс. — Хоч скільки дивись на цю обручку, ні про що не дізнаєшся. Що ви знайшли в кишнях?

— Усе тут,— сказав Грегсон, показуючи на безладну купку предметів на нижній приступці сходів, що вели нагору.

— Золотий годинник номер дев'яносто сім тисяч сто шістдесят три фірми Барро, Лондон. Золотий ланцюжок до годинника, важкий і масивний. Золота каблучка з масонською емблемою. Золота шпилька — голова бульдога з рубінами замість очей. Футляр з юхтової шкіри для візитних карток, картки з ім'ям Енох Дж. Дреббер, Клівленд —це збігається з мітками Е. Дж. Д. на білизні. Гаманця немає, але гроші є — сім фунтів тринадцять шилінгів. Кишенькове видання «Декамерона» Боккаччо з ім'ям «Джозеф Стенджерсон» на форзаці. Два листи — один адресовано Е. Дж. Дребберу, другий — Джозефу Стенджерсону.

— А яка в нього адреса?

— Стренд, Американська біржа, до запитання. Обидва листи з пароплавної компанії «Гюйон» і стосуються відплиття її пароплавів з Ліверпуля. Ясно, що бідолаха збирався повернутися в Нью-Йорк.

— Ви навели довідки про цього Стенджерсона?

— Я зробив це зразу ж, сер,— сказав Грегсон. — Надіслав оголошення у всі газети, а один з моїх працівників поїхав на Американську біржу, але ще не повернувся.

— А в Клівленд ви звернулися?

— Ми телеграфували туди вранці.

— І як ви сформулювали ваш запит?

— Ми просто детально повідомили про обставини справи і додали, що будемо вдячні за будь-яку інформацію, яка може нам допомогти.

— А ви не просили повідомити про які-небудь подробиці, що мають, на ваш погляд, важливе значення?

— Я спитав про Стенджерсона.

— І більше ні про що? Чи немає якої-небудь дрібниці, на якій тримається вся ця справа? Ви ще раз не зателеграфуйте?

— Я спитав про все, про що повинен був спитати,— ображеним тоном відповів Грегсон.

Шерлок Холмс ледь помітно посміхнувся і, здавалось, хотів щось сказати, але раптом на сцені знову виник Лестрейд, зарозуміло й самовдоволено потираючи руки,— поки ми розмовляли в коридорі, він був у чільній кімнаті.

— Містере Грегсоне,— оголосив він,— я тільки що зробив відкриття надзвичайної ваги, і цю деталь ми проґавили б, якби я найпильнішим чином не оглянув стіни.

Очі маленького чоловічка, коли він говорив це, аж блищали, і він, з усього було видно, насилу приховував величезну радість від того, що виграв у свого колеги очко.

— Ідіть-но сюди,— запросив він, метушливо ведучи нас у кімнату, де повітря, здавалося, стало трохи прозорішим після того, як звідти винесли її страшного пожильця. —А зараз стійте.

Він витер сірника об підметку черевика й підніс вогник до стіни.

— Подивіться ось на це! — переможно мовив він.

Я вже казав, що де-не-де шпалери відклеїлись і повідставали. А в одному кутку вони облізли величезним клаптем, оголивши жовтий квадрат шерехатої штукатурки. На ній криваво-червоними літерами було написано одне-єдине слово — Rache.

— Ну, що ви про це скажете? — вигукнув детектив з виглядом хазяїна цирку, який розпочинає виставу. — Це найтемніший куток у кімнаті, і нікому не спало на думку зазирнути сюди. Вбивця,— він або вона — написав це своєю власною кров'ю. Бачите пляму, де вона скотилася зі стіни? Отже, самовбивства не було. Чому для напису вибрано саме цей куток? Зараз я вам скажу. Бачите оту свічку на камінній полиці? Вона тоді горіла, а якщо горіла, то тут було найсвітліше, а не найтемніше, як зараз.

— Так, ви знайшли цей напис, а що він означає? — зневажливим тоном спитав Грегсон.

— Що означає? Та означає, безперечно, те, що він чи вона хотіли написати жіноче ім'я Рейчел, але щось їм перешкодило. Згадаєте мої слова, коли цю справу буде розплутано: до неї має стосунок жінка на ім'я Рейчел. Можете сміятися скільки завгодно, містере Шерлоку Холмсе. Ви дуже кмітливий і розумний, але коли дійде до діла, старий чорт буде першим.

— Дуже прошу у вас пробачення! — мовив мій компаньйон, який своїм сміхом вивів маленького чоловічка з рівноваги. — Безумовно, ви можете пишатись, бо перший з нас виявили цей напис і, як ви кажете, з усього видно, що зроблено його другим учасником нічної події. Я ще не встиг оглянути кімнату, але з вашого дозволу обстежу її зараз.

Кажучи це, Холмс видобув з кишені рулетку й велику круглу лупу. З цими двома інструментами він нечутно майже забігав по кімнаті, іноді зупиняючись, коли-не-коли стаючи навколішки, а одного разу навіть ліг долілиць на підлогу. Він так захопився, що, здавалося, забув про нашу присутність, бо весь час то щось стиха бурмотів, то щось вигукував, то стогнав, то присвистував, то схвально або радісно скрикував. Я спостерігав за ним, і він всіма своїми діями нагадував мені чистокровного, добре видресуваного гончака, коли той кидається то вперед, то назад, шукаючи дичину й скавулячи від завзяття, поки не віднайде загублений слід. Протягом двадцяти чи більше хвилин Холмс не припиняв своїх пошуків, старанно вимірюючи відстані між якимись абсолютно непомітними для мене слідами і час від часу прикладаючи рулетку до стін, що мені теж було незрозуміло. В одному місці він обережно змів на купку сіру пилку з підлоги й поклав її в конверт. Під кінець вивчив з допомогою лупи напис на стіні, якнайретельніше оглянув кожну літеру. Здається, він залишився задоволений оглядом, бо сховав рулетку й лупу до кишені.

— Кажуть, ніби геній — це безмежна здатність докладати зусилля, — посміхнувся він. — Дуже невдале визначення, але цілком годиться для роботи детектива.

Грегсон і Лестрейд спостерігали за маневрами свого помічника-аматора з великою цікавістю й деякою зневагою. Їм, очевидно, не вдавалося оцінити того, що починав усвідомлювати я: всі, навіть найнезначніші дії Шерлока Холмса було спрямовано до якоїсь певної і практичної мети.

— Ну, що ви скажете, сер? — одночасно спитали обидва.

— Якби я взяв на себе сміливість давати вам поради, це було б спробою позбавити вас честі розплутати цю справу,— зауважив мій друг. — Ви робите все так добре, що було б шкода, якби ще хтось почав вам заважати. — В голосі Шерлока Холмса вчувалось море сарказму. — Якщо ви повідомите мене, як посуваються ваші пошуки,— вів він далі,— я буду щасливий надати вам усю допомогу, на яку здатний. А поки що мені хотілось би поговорити з констеблем, який знайшов тіло. Будь ласка, скажіть мені його ім'я ж дайте адресу.

Лестрейд подивився в свій блокнот.

— Джон Ренс,— сказав він. — Зараз він не чергує. Живе за адресою Кеннінгтон-парк-гейт, Одлі Корт, сорок шість.

Холмс записав адресу.

— Ходімо, докторе,— мовив він,— зараз ми поїдемо до нього. А вам я скажу одну річ, яка може допомогти в цій справі,— повернувся він до детективів. — Це, безумовно, вбивство, і вбивця — чоловік. Зріст у нього понад шість футів, він у розквіті сил, для його зросту в нього трохи замалі ноги, взутий він у дебелі черевики з квадратними передами, курить сигари марки «Трічінополі». Він приїхав сюди із своєю жертвою в чотириколісному екіпажі, запряженому конем з трьома старими підковами і однією новою на правому передньому копиті. Цілком імовірно, що обличчя в нього червоне, а нігті на правій руці довгі. Прикмет не багато, але вони можуть вам прислужитися.

Лестрейд і Грегсон презирнулись, недовіжливо посміхнувшись.

— Якщо цього чоловіка вбито, то яким чином? — спитав Лестрейд.

— Отрута,— коротко відказав Холмс і попрямував до дверей. — І ще одне, Лестрейде, — додав він, обернувшись па порозі. — «Rache» по-німецькому означає «помста», отож не марнуйте часу на пошуки міс Рейчел.

Випустивши цю парфянську стрілу, він вийшов, залишивши обох суперників стояти з роззявленими ротами.

ЩО РОЗПОВІВ ДЖОН РЕНС

Була перша година дня, коли ми вийшли з будинку № 3 на Лорістон-гарденс. Шерлок Холмс зтягнув мене в найближчу телеграфну контору, звідки надіслав якусь довгу телеграму. Потім підкликав кеб і звелів кучеру відвезти нас за адресою, одержаною від Лестрейда.

— Ніщо не може зрівнятися із свідченнями, одержаними з перших рук,— зауважив він. — Фактично я вже цілком розібрався в цій справі, та однаково слід дізнатися про все, про що тільки можливо.

— Ви мене дивуєте, Холмсе,— сказав я. — Адже ви, безперечно, зовсім не такі впевнені у безпомилковості своїх тверджень щодо всіх отих подробиць, як удаєте.

— Помилки тут просто не може бути,— відповів він. — Найперше, що я помітив, прибувши туди, це сліди коліс, залишені якимсь кебом біля самісінького краю тротуару. Так от, аж до минулої ночі дощу не було цілий тиждень, отож колеса, які зробили такі глибокі колії, проїхали не коли-небудь, а вночі. Там залишились також сліди кінських копит, і один з них був набагато чіткіший, ніж три інші, а це свідчить, що підкова була нова. Оскільки ж кеб з'явився там після того, як почався дощ, а вранці ніхто не проїжджав,— я маю про це підтвердження Грегсона,— то звідси випливає, що кеб проїхав тільки вночі і тільки він підвіз до будинку тих двох.

— Це все здається досить простим,— сказав я,— але як ви вгадали зріст другого чоловіка?

— Та зріст людини в дев'яти випадках з десяти можна визначити з довжини її кроку. Підрахунки тут нескладні, але немає потреби набридати вам цифрами. Я виміряв кроки того чоловіка як на глинистій доріжці, так і на пилюці в будинку. А потім мені випала нагода ще й перевірити свої розрахунки. Коли людина пише на стіні, вона інстинктивно пише на рівні власних очей. Ну, а до того напису від підлоги понад шість футів. Для мене це було дитячою забавкою.

— А як ви визначили вік? — спитав я.

— Ну, чоловік ще дуже далекий від немічної старості, якщо він може без найменших зусиль зробити крок в чотири з половиною фути. Саме така

завширшки калюжа на доріжці в палісаднику, яку він, очевидно, просто переступив. Лаковані Черевики обійшли її, а Квадратні Переді перестрибнули. Як бачите, немає нічого таємничого. Я тільки застосовую до звичайного життя деякі правила спостереження й дедукції, які обстоював у своїй статті. Що вас іще бентежить?

— Нігті й сигара марки «Трічінополі»,— мовив я.

— Напис на стіні зроблено чоловічим вказівним пальцем, умоченим у кров. Лупа дала мені можливість помітити, що штукатурку злегка подряпано, чого зовсім не трапилось би, якби в того чоловіка нігті були підстрижено. На підлозі я зібрав трохи попелу. Він був пластівчастий, темного кольору,— такий попіл залишається тільки після сигар марки «Трічінополі». Я спеціально вивчав сигарний попіл — по суті, написав з цього питання монографію. І тішу себе думкою, що можу з першого погляду на попіл розпізнати сорти всіх відомих чи то сигар, чи то тютюнів. Саме знання таких дрібниць відрізняє справжніх майстрів від детективів типу Грегсона і Лестрейда.

— Ну, а як відносно червоного обличчя? — спитав я.

— О, це була трохи надто смілива заява, хоч у мене й немає сумнівів, що я не помилився. Але стан справ зараз такий, що вам не треба розпитувати мене далі.

Я провів рукою по чолу.

— У мене аж голова йде обертом,— сказав я,— бо що більше думаю про цю подію, то загадковішою вона здається. Як опинилися ті двоє,— якщо їх було двоє,— в порожньому будинку? Що трапилось з кебменом, який привіз їх?

Як зміг один чоловік примусити другого прийняти отруту?

Звідки взялася кров? Яку мету ставив собі вбивця, якщо пограбування не входило до його планів? Як потрапила туди жіноча обручка? І найголовніше: навіщо цьому другому треба було, перш ніж він накивав п'ятами, написати німецьке слово «Rache»? Мушу вам признатися, що я не розумію,

як можна узгодити між собою ці факти.

Мій супутник схвально посміхнувся.

— Ви стисло й доладно підсумували всі труднощі нашої справи,— мовив він. — Незрозумілого в ній ще багато, але я, спираючись на основні факти, вже зробив певні висновки. А щодо відкриття бідолахи Лестрейда, то це звичайнісінька хитрість, щоб пустити поліцію по хибному сліду, наштовхуючи її на думку про соціалізм і таємні товариства. Напис зроблено не німцем. Літера «А», як ви помітили, друкована, написано її з намаганням наслідувати готичний шрифт. Справжній німець, коли пише друкованими літерами, обов'язково вдається до латинського шрифту, отже, ми впевнено можемо сказати: писав не німець, а невправний імітатор, який до того ж ще й явно переграв. Звичайно ж, це ошуканство з метою спрямувати розслідування на помилковий шлях. Ну, а більше, докторе, я вам нічого про цю справу не казатиму. Ви ж знаєте, що варто фокуснику хоч один раз пояснити свій фокус, і його репутація тьмяніє, тож якщо я надто розкрию вам свої методи роботи, ви дійдете висновку, що я кінець кінцем пересічна людина.

— Ну, такого не може бути,— заперечив я,— бо ви наблизили розкриття злочинів до рівня точної науки настільки, наскільки це взагалі можливо на цьому світі.

Почувши ці слова, вимовлені від щирого серця, мій компаньйон аж почервонів від задоволення. Я вже встиг помітити, що він був чутливий до похвал своєму мистецтву не менше, ніж дівчина — своїй вроді.

— Я скажу вам ще одну річ,— мовив він. — Лаковані Черевики й Квадратні Переді приїхали в одному кебі, зовсім по-дружньому, можливо, навіть взявшись попід руки, пройшли доріжкою до будинку. Коли ж увійшли, то по ходжали кімнатою, точніше Лаковані Черевики стояли на місці, а походжали Квадратні Переді. Я прочитав усе це на пилюці, прочитав також і те, що чоловік, який походжав, дедалі дужче розпалювався. На це вказує зросла довжина кроків. Він увесь час щось говорив, поки не довів себе, немає сумніву, до оскаженіння. Тоді й сталася трагедія.

Тепер я розповів вам усе, що знаю достоту, а все інше — звичайні припущення й здогади. А проте в нас є добряча робоча основа, з якої можна починати діяти. Але нам тре ба поспішати, бо сьогодні ввечері я ще хочу встигнути на концерт послухати Норман Неруду.

Поки точилася ця розмова, наш кеб торохтів нескінченними брудними вулицями й похмурими провулками. І в найбруднішому і найпохмурішому з них наш кучер раптом зупинився.

— Оце вам Одлі-Корт,— мовив він, показуючи на вузьку щілину в довгій шерензі темно-сірих цегляних будинків. — Я буду тут, поки ви повернетесь.

Одлі-Корт виявився малопривабливим місцем. Вузький прохід привів нас у чотирикутне, оточене жалюгідними жилими будинками й вимощене кам'яними плитами подвір'я. Пробираючись між табунців замурзаної дитлашні й розвішену на вірьовках вицвілу білизну, ми нарешті дісталися до номера 46, двері якого прикрашала невеличка мідна табличка з вигравіруваним прізвищем Ренса. На наше запитання відповіли, що констебль спить, і провели в крихітну вітальню почекати.

Незабаром з'явився й сам Ренс, трохи роздратований тим, що потурбували його сон.

— Я про все доповів у відділенні,— сказав він.

Холмс вийняв з кишені півсоверена й замислено покрутив його в пальцях.

— Мабуть, нам хотілось би почути про все з ваших власних уст,— мовив він.

— Та я хіба що, я з радістю,— швидко згодився констебль, не спускаючи очей з золотого кружальця.

— Розкажіть нам своїми словами, як це було.

Ренс сів на диван, набитий кінським волосом, і насупив брови, неначе сповнюючись рішучості не пропустити жодної дрібниці.

— Я розповім вам усе з самісінького початку,— сказав він. — Я чергую з десятої години вечора до шостої ранку. Об одинадцятій у півній «Білий Олень» зчинилася бійка, а, крім цього, на дільниці все було досить спокійно. Близько першої години почався дощ, я зустрів Гаррі Мерчера —

того, який чергує в районі Холланд-Гроув, і ми трохи по балакали на розі Генрієтта-стріт. Потім, мабуть, о другій чи трохи пізніше, я подумав, що не завадить подивитись, чи немає порушень на Брікстон-роуд, а в разі потреби й подбати про порядок. Там стояла страшенна грязюка, було безлюдно. По дорозі я не зустрів жодної живої душі, тільки проїхав один чи два кеби. Я йшов і думав, між нами кажучи, як гарно було б випити трохи гарячого джину, коли раптом бачу у вікні того самого будинку — блись. Ну, а я ж знаю, що оті два будинки на Лорістон-гарденс стоять пустою. Через те, що отой їхній хазяїн не хоче чистити каналізацію, хоча останній наймач, який жив в одному з них, помер від черевного

тифу. А тому, побачивши у вікні світло, я аж остовпів і, зрозуміло, запідозрив, що, мабуть, там щось негаразд. І коли я підійшов до дверей...

— То зупинились, а потім повернулися назад до хвіртки,— втрутився мій компаньйон. — Чому ви це зробили?

Ренс аж підскочив і в крайньому здивуванні витріщився на Шерлока Холмса.

— Еге ж, так воно й було, сер,— підтвердив він,— хоча тільки Богу відомо, як ви про це дізнались. Бачите, коли я підійшов до дверей, навколо було так тихо й так самотньо, що я подумав, що непогано було б мати когось поряд із собою. Я взагалі нічого по цей бік могили не боюсь, але мені подумалося, чи то, бува, не той, хто помер від черевного тифу, прийшов перевірити каналізацію, яка його занапастила. Мене аж шпигонуло, і я повернувся до хвіртки подивитись, чи не побачу ліхтар Мерчера, але не помітив поблизу ніяких ознак ні його, ні когось іншого.

— Отже, на вулиці нікого не було?

— Жодної живої душі, сер, навіть собаки. Тоді я набрався духу, повернувся до будинку й відчинив двері. В середині все було тихо, отож я ввійшов до кімнати, де світилося. На камінній полиці мерехтіло світло — горіла червона воскова свічка,— і я побачив...

— Ну добре, я знаю, що ви побачили. Ви кілька разів обійшли кімнату, стали навколішки біля тіла, потім спробували відчинити двері на кухню, а тоді...

Джон Ренс схопився на ноги з переляком на обличчі й підозрою в очах.

— Де ви ховалися, щоб побачити все це? — вигукнув

він. — Здається мені, ви щось забагато знаєте!

Холмс засміявся й кинув на стіл перед констеблем свою візитну картку.

— Не треба заарештовувати мене за вбивство,— сказав він. — Я не вовк, а гончак. Містер Грегсон або містер Лестрейд можуть це підтвердити. Ну, та розповідайте далі.

Що ви зробили потім?

Ренс сів знову, проте вигляд у нього все ще був спантеличений.

— Я пішов до хвіртки й засюрчав у свисток. Прибіг Мерчер і ще двоє.

— А на вулиці в той час хто-небудь був?

— Та нікого з таких, хто при своєму розумі.

— Що ви маєте на увазі?

Обличчя констебля розтяглося в посмішці.

— Скільки я тих п'яних перебачив — не злічити,— сказав він,— але щоб отак до нестями надудлитись, то ще ніколи. Він стояв біля хвіртки, коли я вийшов, спирався на огорожу і щосили горлав пісеньку про модний ліфчик Коломбіни чи щось таке ж дурне. Ледве на ногах тримався.

— Який з себе був цей чоловік? — спитав Шерлок Холмс.

Джона Ренса відхилення від основної теми розмови трохи роздратувало.

— П'яний як чіп, ось який,— відповів він. — Ми його вмиль припровадили б до відділення, та ніколи було.

— Обличчя, одяг — ви не помітили, які вони були,— нетерпляче перебив Холмс.

— Та ніби помітив, бо довелося його підтримувати, я з одного боку, а Мерчер з другого. Це був здоровий хлопець, пика червона, нижня частина обличчя обмотана шарфом...

— Цього досить! — вигукнув Шерлок Холмс. — Куди він подівся?

— У нас і без цього було мороки, щоб ще й за ним дивитись,— ображеним тоном відказав полісмен. — Б'юсь об заклад, він щасливо дістався додому.

— Як він був одягнений?

— На ньому було коричневе пальто.

— Він тримав у руці батіг?

— Батіг? Ні.

— Мабуть, десь кинув,— пробурмотів мій компаньйон. — А ви часом не бачили чи не чули, щоб вулицею проїхав кеб?

— Ні.

— Візьміть ось півсоверена,— сказав Холмс, встаючи й беручись за капелюх. — Боюсь, Ренсе, ви ніколи не вислужитеся у поліції. Голову на плечах треба носити не тільки як прикрасу, а й думати нею. Минулої ночі ви могли б заробити сержантські нашивки. У чоловіка, якого ви тримали в руках і якого ми оце розшукуємо, ключ до розгадки таємниці. Немає сенсу сперечатися зараз з цього приводу, але можете повірити мені, що це саме так. Ходімо, докторе.

Залишивши нашого інформатора, який хоч і не зовсім нам повірив, але явно занепокоївся, ми разом пішли до кеба.

— Ну чисто тобі дурень! — гірко мовив Холмс, коли ми їхали додому. — Подумати тільки — мати таку винятково щасливу нагоду й не скористатися з неї.

— Для мене теж тут не все ще зрозуміло. Справді, прикмети того чоловіка цілком збігаються з вашим описом другого учасника цієї таємничої події. Але навіщо йому треба було повертатися в будинок? Злочинці так не роблять.

— Обручка, голубе, обручка — ось чому він повернувся. Якщо ми не знайдемо ніякого іншого способу впіймати його, то завжди зможемо закинути вудочку з наживкою — обручкою. Я обов'язково зловлю його, докторе, ставлю два проти одного, що зловлю. І повинен вам подякувати. Якби не ви, я не поїхав би й таким чином пропустив би найчудовіший етюд з усіх, що мені досі траплялися: етюд у ясно-червоних тонах. Чому б нам не вдатися трохи до жаргону художників, га? Через безбарвну пряжу життя ясно-червоною ниткою проходить убивство, і наш обов'язок виплутати цю нитку, відділити її й виставити напоказ кожний її дюйм. А тепер обідати, потім послухаємо Норман Неруду. Її володіння смичком і атака

— блискучі. Як називається ота шопенівська дрібничка, яку вона грає так чудово? Тра - ля-ля-ліра-ліра-ля!

Відкинувшись на спинку сидіння, цей любитель-детектив розспівався мов жайворонок, а я тим часом розмірковував про багатобічність людського розуму.

Розділ 5

ВІДВІДУВАЧ ПРИХОДИТЬ ЗА НАШИМ ОГОЛОШЕННЯМ

Напруження сьогоднішнього ранку виявилось надто великим для мого кволого здоров'я і в другій половині дня я почувався зовсім виснаженим. Після того як Холмс подався на концерт, я ліг на диван і спробував заснути хоч на пару годин. Та дарма. Мій мозок був украй збуджений усім, що трапилось, в ньому юрмилися найдивніші фантазії й припущення. Щоразу, як я заплющував очі, переді мною виникало спотворене, мавпяче обличчя вбитого. І враження, яке воно на мене справило, було таке жахливе, що я чомусь не відчував нічого, крім вдячності до того, хто спровадив власника цього обличчя на той світ. Ще ніколи риси людського обличчя не промовляли так красномовно про наймерзенніші пороки, як риси обличчя Еноха Дж. Дреббера з Клівленда. Проте я визнавав, що повинно торжествувати правосуддя, і тому порочність жертви не є виправданням в очах закону.

Що більше я думав про це вбивство, то неймовірнішою здавалась мені гіпотеза Холмса про те, що Еноха Дж. Дреббера отруєно. Я пригадав, як він нюхав губи мертвого і, безумовно, виявив щось таке, що наштовхнуло його на цю думку. Але, з другого боку, якщо не отрута, то що ж спричинило смерть Еноха Дж. Дреббера, оскільки немає ні рани, ні ознак того, що його задушено? Знову ж таки, чия кров так густо розлилася по підлозі? Слідів боротьби не залишилося, крім того, жертва не мала зброї, якою могла б поранити свого супротивника. Я відчував, що поки ці запитання не дістануть відповіді, ні мені, ні Холмсу буде не до сну. А втім, його спокійна, впевнена поведінка переконувала мене, що він уже виробив теорію, яка пояснює всі факти, хоч я ніяк не міг збагнути, у чому вона полягає. Додому Холмс повернувся дуже пізно, так пізно, що я зрозумів: він затримався не тільки на концерті. Обід був уже на столі, коли він з'явився.

— Це було чудово,— сказав він, сідаючи за стіл. — Пам'ятаєте, що сказав про музику Дарвін? Він твердить, що здатність створювати музикальні звуки й відчувати їх виникла у роду людського задовго до здатності говорити. Мабуть, через це музика й впливає на нас так глибоко. У наших душах живуть невиразні спогади про ті туманні часи, коли світ ще не вийшов з дитинства.

— Досить смілива думка,— зауважив я.

— Думки в людини, якщо їх призначення полягає в тому, щоб пояснити природу, повинні бути такі ж сміливі, як і сама природа,— відповів він. — Але що трапилось? Вас не можна впізнати. Ця пригода на Брікстон-роуд зовсім вивела вас із рівноваги.

— Сказати правду, таки вивела,— погодився я. — Хоч після Афганістану мені слід було б бути більш товстошкірим. Я бачив, як під Майвандом моїх товаришів посікли на капусту, і то не втратив самовладання.

— Розумію. Пригода на Брікстон-роуд — це таємниця, а таємниця збуджує уяву, бо де немає уяви, там немає жахів. Ви бачили вечірню газету?

— Ні.

— Там уміщено зовсім непогане повідомлення про це вбивство. Проте в ньому не згадано, що коли підняли тіло, то на підлогу впала жіноча обручка. І добре, що не згадано.

— Чому?

— Ось прочитайте це оголошення,— відповів Холмс. — Я розіслав його в усі газети ще вранці зразу ж після того, як ми там побували.

Він кинув мені через стіл газету, і я подивився на позначене місце. Це було перше оголошення в колонці під рубрикою «Знайдено». «На Брікстон-роуд цього ранку,— говорилося в ньому,— на бруківці між шинком «Білий Олень» і Холенд-Гроув знайдено золоту обручку. Звертатись до доктора Вотсона, Бейкер-стріт, 221-Б, сьогодні між восьмою і дев'ятою годиною вечора».

— Пробачте, що я скористався вашим прізвищем,— сказав Холмс. — Якби я назвав своє власне, то хто-небудь з тих двох йолопів із Скотленд-Ярду міг би побачити його й втрутитися в справу.

— Та це нічого,— відповів я . — А що я робитиму, коли хто-небудь прийде,— адже в мене немає обручки.

— Та ні, ось вона,— сказав Холмс, кладучи мені на долоню якусь обручку. — Цієї цілком досить. Майже точна копія знайденої.

— І хто, на вашу думку, відгукнеться на оголошення?

— Ну, звичайно, чоловік у коричневому пальті — наш друг з червоним обличчям і в черевиках з квадратними передами. А якщо сам не прийде, то пришле свого поплічника.

— А він не подумає, що це занадто небезпечно?

— Аж ніяк. Якщо я правильно розумію ситуацію,— а в мене є всі підстави вважати, що це саме так,— цей чоловік швидше поставить на карту все, ніж згодиться втратити обручку. На мою думку, він упустив її, коли схилився над тілом Дреббера, і не помітив цього. Він виявив пропажу тільки після того, як пішов з будинку, і прибіг назад, але побачив, що там, через його власну дурість — адже він не погасив свічку — вже товчеться поліція. Він мусив удати п'яного, щоб відвести від себе підозру, яку могла викликати його поява біля хвіртки. А тепер поставте себе на місце вбивці. Після того, як він продумав становище від початку до кінця, до нього, очевидно, дійшло, що обручку він, цілком можливо, загубив на вулиці, коли вийшов з будинку. Що тоді він робить? Та нетерпляче чекає вечірні газети, сподіваючись побачити оголошення про обручку серед інших знайдених предметів. Його очі, звичайно, аж спалахують, коли знаходять це оголошення. Він сповнюється невимовною радістю. З якої речі йому боятися пастки? На його думку, ніхто не побачить зв'язку між обручкою і вбивством. Він прийде. Обов'язково прийде. За годину ви його побачите.

— А що далі?

— О, далі я сам матиму з ним справу. У вас є зброя?

— Є старий армійський револьвер і кілька патронів.

— Краще почистіть його й зарядіть. Людина він, безперечно, відчайдушна, і хоч я застукую його зненацька, але треба бути готовим до всього.

Я пішов до себе в спальню й зробив так, як він порадив. Коли ж повернувся з револьвером, зі столу було вже прибрано, а Холмс поринув у своє улюблене заняття — награвав на скрипці.

— Інтрига стає дедалі складнішою,— сказав він, коли я ввійшов. — Я тільки що одержав з Америки відповідь на свою телеграму. Моє розуміння злочину правильне.

— Тобто?.. — жадібно спитав я.

— Моїй скрипці потрібні нові струни,— мовив Холмс. — Покладіть револьвер у кишеню. Коли прийде той тип, розмовляйте з ним звичайним тоном. Усе інше я беру на себе. Не злякайте його надто суворим поглядом.

— Уже восьма година,— сказав я, глянувши на годинник.

— Так. Він, мабуть, буде з хвилини на хвилину. Прочиніть трохи двері. Досить. А тепер вставте ключ зсередини. Дякую. Вчора я надібав незвичайну книжку «De Jure inter Genres», видану латинською мовою у Льєжі в тисяча шістсот сорок другому році. Голова Карла ще міцно сиділа у нього на плечах, коли було надруковано цей томик у коричневій обкладинці.

— А в чийй друкарні?

— Якогось Філіпа де-Круа. На форзаці вицвілим чорнилом написано «Ex libris Gulielmi Whyte». Цікаво, хто був цей Вільям Уайт. Мабуть, якийсь дійшлий правник сімнадцятого століття. Почерк у нього із суддівськими закарлюками. А ось, здається, і той, на кого ми чекаємо.

1 зразу ж почувся пронизливий дзвінок. Шерлок Холмс

тихо підвівся й посунув свого стільця ближче до дверей.

Ми почули, як служниця пройшла коридором, потім різко

клацнуло — це вона відсунула засувку.

— Тут живе доктор Вотсон? — спитав дзвінкий, але досить різкий голос. Ми не почули, що відповіла служниця, але двері зачинилися і хтось почав підійматися сходами. Непевні кроки. Човгання. На обличчі Холмса, коли він почув це, промайнуло здивування. Кроки повільно наблизилися, в двері боязко постукали.

— Увійдіть! — гукнув я.

У відповідь на мій дозвіл до кімнати замість дужого чоловіка увійшла стара зморшкувата баба. Яскраве світло, здавалося, на мить засліпило її, вона зробила реверанс і зупинилась, кліпаючи сльозавими очицями й нервово намагаючи щось у кишені тремтячими пальцями. Я глянув на свого компаньйона — вираз його обличчя був такий нещасний, що мені коштувало величезних зусиль не розреготатися.

Старе луб'я видобуло вечірню газету й тицьнуло пальцем у наше оголошення.

— Ось чого я сюди прийшла, добрі джентльмени, — мовило воно, знову присідаючи в реверансі. — Через золоту обручку на Брікстон-роуд. Це моєї дочки Саллі, вона тільки дванадцять місяців, як вийшла заміж, а її чоловік плаває стюардом на пароплаві і що він скаже, коли з'явиться додому й побачить жінку без обручки, то це страшно й подумати, бо він такий, що не приведе Бог, особливо коли хильне. Уявіть собі, вчора ввечері пішла в цирк з...

— Це її обручка? — спитав я.

— Слава тобі, Господи! — вигукнула стара. — Ось уже Саллі зрадіє. А обручка, їй-право, її.

— А яка ваша адреса? — спитав я, беручи в руки олівець.

— Хаундсдітч, Дункан-стріт, тринадцять. Насилу сюди допленталася.

— Брікстон-роуд не знаходиться між цирком і Хаунд-сдітчем, — гостро мовив Шерлок Холмс.

Стара обернулася й уїдливо подивилась на нього своїми червоними очицями.

— Джентльмен спитав мене про мою адресу, — відказала вона. — А Саллі живе в Пекхемі на Мейсфілд-плейс у третьому номері.

— А як ваше прізвище?

— Моє — Сойєр, а доччині — Денніс, бо вийшла вона за Тома Денніса, хлопець він кмітливий, тверезий, поки в морі, на пароплаві про нього гарної думки, та коли він на березі, то тут вам уже і жінки, і шинки, і...

— Ось ваша обручка, місіс Сойєр, — перебив я стару, підкоряючись знаку свого компаньйона, — вона, ясна річ, належить вашій дочці, і я радий, що маю можливість повернути її законній власниці.

Бурмочучи слова подяки й закликаючи на мене боже благословення, старе луб'я сховало обручку в кишеню й почовгало сходами вниз. А Шерлок Холмс, ледве за відвідувачкою зачинилися двері, схопився на ноги й кинувся в свою кімнату. За кілька секунд він повернувся в довгому пальті й шийній хустці.

— Я йду слідом за нею, — квапливо мовив він, — вона, очевидно, спільниця і приведе мене до нього. Чекайте мене тут.

Не встигли двері внизу зачинитися за старою, як Холмс уже спускався сходами. Дивлячись з вікна, я бачив стару, яка немічно шкандибала протилежною стороною вулиці, і її переслідувача Холмса, який невідступно тримався на деякій відстані позаду. «Або вся його теорія хибна, — подумав я, — або таким чином він тепер розкриє таємницю». Холмсу не треба було просити мене дочекатись його, бо я відчував, що нізащо не засну, поки не дізнаюся, чим закінчилась його пригода.

Холмс пішов близько дев'ятої години. Я не мав уявлення, коли він повернеться, але флегматично сидів у їдальні, посмоктуючи люльку й гортаючи сторінки «*Vie de Boheme*» Анрі Мюрже. Минула десята, почулися кроки служниці, яка протупала до своєї кімнати укладатися на ніч. Ось уже й одинадцята, повз двері до їдальні знову пролунали кроки, цього разу значно солідніші — то статечно з тією ж метою пройшла до себе хазяйка. Була майже дванадцята, коли до мене долинув різкий звук ключа, яким Холмс відсунув засувку американського замка. І як тільки він увійшов, я зразу зрозумів, що його спіткала невдача. Задоволення й досада боролися на його обличчі, нарешті перше раптом узяло гору, і він щиро засміявся.

— Нізащо в світі не хотів би, щоб про це довідалися скотлендядівці! — вигукнув він, кидаючись у крісло. — Я стільки з них кепкував, що вони цього мені до смерті не забудуть. А посміятися з самого себе я можу собі дозволити, бо знаю, що кінець кінцем поквитаюся із зловмисниками.

— Та що трапилося? — спитав я.

— О, зараз я розповім вам дещо собі на шкоду. Ота відьма пройшла трохи, а тоді почала кульгати, бо, з усього було видно, в неї заболіла нога. Незабаром вона й зовсім зупинилася і підкликала екіпаж, що проїжджав повз неї. Я зумів підійти до неї зовсім близько, щоб почути адресу, але міг би й не дуже клопотатися про це, бо вона вигукнула, куди їй їхати, так голосно, що було чути й по другий бік вулиці: «В Хаундсдітч, на Дункан-стріт, тринадцять». «Виходить, що все правда»,— подумав був я, і як тільки вона влізла в екіпаж, причепився до нього ззаду. Це мистецтво, яким повинен майстерно володіти кожний детектив. Ну, так ми й покотили, ніде не зупиняючись, поки не дісталися до потрібної вулиці. Я зіскочив, трохи не доїхавши до будинку, й неквапливо, немов прогулюючись, пішов уперед. Я бачив, як кеб зупинився. Кучер зістрибнув, відчинив дверцята й завмер, чекаючи. Проте ніхто не виходив. Коли я підійшов до нього, він несамовито шукав у порожньому кебі й сипав такою добірною лайкою, якої мені ще не доводилось чути. Від його пасажирки не залишилося ні знаку, ні сліду і, боюсь, він ніколи не одержить плати за проїзд. Розпитавшись у номері тринадцятому, ми дізналися, що будинок належить шанованому декоратору на ім'я Кесвік, а про Сойєрів або Деннісів там ніколи й не чули.

— Невже ви хочете сказати,— голосно здивувався я,— що ця кульгава немічна стара баба на ходу вистрибнула з кеба та ще й так, що ні ви, ні кучер не побачили її?

— Яка там у біса стара баба,— з серцем вигукнув Шерлок Холмс. — Це ми з вами старі баби і це нас пошили в дурні. То був, безумовно, дуже спритний молодик, до того ж неперевершений актор. Грим і одяг у нього були неповторні. Він, очевидно, помітив, що за ним стежать, і втік від мене в такий спосіб. Це доводить, що чоловік, якого ми шукаємо, зовсім не самотній, як я собі уявляв, навпаки, він має друзів, готових заради нього піти на ризик. Ну, докторе, ви як з хреста знятий. Послухайтеся моєї поради та лягайте спати.

Я справді почувався дуже стомленим, отож охоче йому підкорився. А Холмс залишився сидіти біля каміна, в якому ледь жевріло вугілля, і ще довго я чув уночі тихий печальний голос його скрипки, і мене не полишала думка, що він обмірковує дивну й складну справу, яку поклав будь-що розплутати.

ТОБІАС ГРЕГСОН ПОКАЗУЄ, НА ЩО ВІН ЗДАТНИЙ

Наступного дня в газетах було повно повідомлень про «Брікстонську таємницю», як її назвали. Кожна газета вмістила детальний звіт про той випадок, а деякі на додачу надрукували про нього й передові статті. У цих матеріалах для мене було й трохи нової інформації. В моєму записнику ще й досі зберігається чимало газетних вирізок і виписок про той випадок. Ось зміст кількох із них.

«Дейлі телеграф» писала, що в історії злочинів рідко коли траплялися вбивства, вчинені за більш дивних обставин. Німецьке прізвище жертви, відсутність будь-яких мотивів, зловісний напис на стіні — усе вказувало на те, що воно є справою рук політичних емігрантів і революціонерів. В Америці чимало філій соціалістичних організацій і покійний, безперечно, порушив їхні неписані закони, а тому його вистежили й убили. Невимушено згадавши Vehmgericht, aqua tofana, карбонаріїв, Marchioness Бренвільє, теорію Дарвіна, закон Мальтуса і вбивць з Реткліфської дороги, автор на закінчення статті напучував уряд і закликав до більш пильного нагляду за іноземцями в Англії.

«Стандард» наголошувала на тому факті, що подібні протизаконні неподобства звичайно трапляються при ліберальному уряді. Вони виникають через тривожний настрій мас і є наслідком ослаблення всякої влади. Небіжчик був американським джентльменом і прожив у столиці кілька тижнів. Він зупинився в пансіоні мадам Шарпантьє на Торкі-Террас в Кембервелі. В поїздках його супроводжував особистий секретар містер Джозеф Стенд-жерсон. Обидва попрощалися з хазяйкою у вівторок, 4 дня цього місяця, і вирушили на Юстонський вокзал, як вони сказали, щоб устигнути на ліверпульський експрес. Їх обох потім бачили на пероні. Після цього про них нічого не було відомо, поки тіло містера Дреббера, як вище зазначено, не знайшли в порожньому будинку за кілька миль від вокзалу. Як він туди потрапив і як зустрів свій кінець, залишається поки що таємницею. Невідомо також, де перебуває Стенджерсон. Ми раді дізнатися, що справу ведуть містер Лестрейд і містер Грегсон із Скотленд-Ярда, і дуже сподіваємось, що ці знамениті службові особи швидко проллють світло на таємницю.

«Дейлі ньюз» твердила, що злочин має політичний характер. Деспотизм, якого дотримуються континентальні уряди, їхня ненависть до лібералізму прибили до наших берегів силу-силенну людей, які могли б зробитися нашими чудовими громадянами, якби не були отруєні спогадами про те, чого їм довелося зазнати. Вони дотримуються в стосунках між собою суворого кодексу честі, найменше порушення якого карається смертю. Слід докласти всіх зусиль, щоб знайти Стенджерсона, секретаря, і уточнити деякі особливості звичок убитого. Великим досягненням є те, що вдалося встановити адресу будинку, де він жив,— цим

треба цілком завдячувати проникливості й енергії містера Грегсона із Скотленд-Ярда.

Ми прочитали ці замітки разом під час сніданку, і вони неабияк потішили Шерлока Холмса.

— А я ж вам казав: хоч би що трапилося, за всіх обставин виграш буде за Лестрейдом і Грегсоном.

— Усе залежить від того, як повернеться справа.

— О, ради Бога, це не має ні найменшого значення. Якщо вбивцю зловлять, то тільки завдяки їхнім зусиллям; якщо він утече, то тільки незважаючи на їхні чусилля. Кому пироги й млинці, а кому гулі й синці. Хоч би що вони робили, у них завжди будуть прихильники. «Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire»

— Господи, а це що таке?! — вигукнув я, бо в цю мить знизу, з коридора й зі сходів, долинула тупотнява багатьох ніг і почулись обурені вигуки нашої хазяйки.

— Загін бейкерстрітвської розшукної поліції, — серйозно пояснив Холмс; він ще не встиг замовкнути, як до кімнати вдерлося півдюжини таких неймовірно брудних і обшарпаних малих босяків, яких моє око досі ніколи не здивувало.

— Струнко! — гучно скомандував Холмс, і шестеро брудних шибеників вишикувались у ряд, немов пошарпані статуетки. — Надалі нехай приходить з рапортом один Вігінс, а ви всі чекайте на вулиці. Ну, Вігінсе, знайшли?

— Ні, сер, не знайшли, — відповів один з хлопчаків.

— Я майже не сподівався, що вам пощастить. Але шукайте далі, поки не знайдете. Ось вам платня, — Холмс дав кожному по шилінгу. — Ну, а тепер ідіть звідси, а наступного разу приходьте з кращим повідомленням.

Він махнув їм рукою, і хлопчаки, немов зграйка пацюків, весело кинулися сходами вниз і за хвилину їхні пронизливі голоси почулися вже з вулиці.

— З одного такого малого торботряса часом буває більше діла, ніж з дюжини полісменів, — зауважив Холмс. — Самий вигляд представника влади кладе

печатку на людські уста. А ці хлопчики никають скрізь і все чують. А ще вони дуже тямковиті, їм треба тільки організованості.

— То ви найняли їх для брікстонської справи? — спитав я.

— Так, є одна деталь, яку я хочу з'ясувати. Це просто питання часу. Ого! Зараз ми почуємо щось нове про вбивство з помсти! Оно вулицею чимчикує Грегсон, і кожна риса його обличчя випромінює блаженство. Авжеж, прямує до нас. Так, зупиняється. Ось він!

Шалено задзеленчав дзвінок, і за кілька секунд, перестрибуючи через три сходинки за раз, до нашої вітальні влетів білявий детектив.

— Любий друже! — закричав він, міцно стискаючи бай

дужу Холмсову руку. — Поздоровте мене! Я розплутав справу, і тепер усе ясно, як день!

На обличчі мого компаньйона, як мені здалося, промайнула тінь занепокоєння.

— Ви хочете сказати, що вийшли на правильний слід? — спитав він.

— Хо! На правильний слід! Ні, сер, убивця сидить у нас під замком.

— І його ім'я...

— Артур Шарпантьє, молодший лейтенант флоту її королівської величності! — вигукнув Грегсон, пихато потираючи товсті долоні й випинаючи груди.

Шерлок Холмс з полегкістю зітхнув і посміхнувся.

— Сідайте й спробуйте оцю сигару,— сказав він. — Страшенно кортить дізнатись, як ви зуміли з цим упоратись. Вип'єте віскі з водою?

— Не відмовлюсь,— відповів детектив. — Оте нелюдське напруження, в якому я перебував останні два дні, геть мене виснажило. Ну, напруження не стільки фізичне, як ви розумієте, скільки розумове перенапруження. Ви можете оцінити це належним чином, бо ми з вами обидва працюємо мізками.

— Ви надто мене переоцінюєте,— з серйозним виглядом заперечив Холмс. — Краще послухаймо, як ви досягли таких завидних результатів.

Детектив уместився в кріслі й самовдоволено запахкав сигарою. Потім він раптом ляснув себе по стегну і аж скорчився від сміху.

— Найкумедніше те,— вигукнув він,— що цей дурень Лестрейд, який вважає себе великим спритником, пішов по зовсім хибному сліду! Він ганяється за Стенджерсоном, секретарем, який має до цього злочину таке саме від

ношення, як ненароджена дитина. Не маю сумніву, він

його вже впіймав.

Ця думка неймовірно потішила Грегсона, і він мало не чадихнувся від сміху.

— А як же ви натрапили на слід?

— Зараз усе вам розповім. Але, звичайно, містере Вотсоне, це тільки між нами. Перша складність, яку нам довелося подолати, полягала в тому, щоб довідатись про життя містера Дреббера в Америці. Дехто, може, й чекав би, поки хтось відгукнеться на оголошення або добровільно запропонує свої послуги в розумінні інформації. Та Тобіас Грегсон працює в іншій манері. Пам'ятаєте капелюх, що лежав біля вбитого?

— Пам'ятаю,— відповів Холмс. — З міткою «Джон Андервуд і сини, Кемберуелл-роуд, сто двадцять дев'ять».

Настрій у Грегсона помітно підупав.

— Аж ніяк не гадав, що ви її помітили,— мовив він. — Ви у них були?

— Ні.

— Ха! — полегшено вигукнув Грегсон. — Ніколи не слід нехтувати жодним шансом, хоч би яким дрібним він здавався.

— Для великого розуму дрібниць не існує,— повчально зауважив Холмс.

— Так от, я подався до Андервуда й спитав його, чи не продавав він капелюха такого-то розміру й вигляду. Він подивився в свої книги і відразу ж знайшов той капелюх. Його було надіслано містеру Дребберу, який живе в пансіоні Шарпантьє на Торкі-Террас. В такий спосіб я дізнався про його адресу.

— Спритно, дуже спритно! — пробурмотів Шерлок Холмс.

— Потім я відвідав мадам Шарпантьє,— вів далі детектив. — Вона була бліда й стривожена. В кімнаті сиділа також її дочка — до речі, напрочуд гарна дівчина,— очі в неї були червоні, а губи, коли я заговорив до неї, затремтіли. Це не пройшло повз мою увагу. Я зразу відчув, що тут щось не

те. Вам знайоме це почуття, містере Шерлоку Холмсе, якийсь нервовий дрож, коли виходиш на правильний слід.

«Чи відомо вам про таємничу смерть вашого недавнього пожильця містера Еноха Джорджа Дреббера з Клівленда?» — спитав я.

Мати ствердно кивнула. Вона, здавалося, не могла спромогтися й на слово. Дочка раптом розридалася. І тут я майже впевнився, що жінки щось знають.

«О котрій годині містер Дреббер вирушив від вас на вокзал?» — поцікавився я.

«О восьмій,— відповіла мати, судорожно ковтнувши повітря, щоб угамувати хвилювання. — Його секретар містер Стенджерсон сказав, що є два поїзди — один о дев'ятій годині п'ятнадцять хвилин і другий — об одинадцятій. Він мав поїхати першим».

«І ви більше його не бачили?»

Жінка жахливо змінилася на обличчі, коли я поставив їй це запитання. Воно в неї зробилось якесь сіро-синє. Минуло кілька секунд, поки вона здобулася на одне-єдине слово «ні», вимовлене хрипло й неприродно.

На мить запала мовчанка, а тоді спокійним, дзвінким голосом заговорила дочка.

«Мамо,— сказала вона,— брехня ніколи не доводить до добра. Будьмо щирими з цим джентльменом. Так, ми бачили містера Дреббера ще раз».

«Нехай простить тебе Господь! — крикнула мадам Шарпантьє, здійнявши руки й відкидаючись у кріслі. — Ти вбила свого брата!»

«Артур захотів би, щоб ми говорили правду»,— твердо відказала дівчина.

«Вам тепер краще розповісти мені про все,— порадив я . — Напівзізнання гірше, ніж заперечення своєї провини. Крім того, вам тепер відомо, як багато знаємо ми».

«Нехай це буде на твоєму сумлінні, Алісо! — вигукнула її мати і повернулась до мене. — Я розповім вам усе, сер. Не думайте, ніби моє хвилювання за сина викликано страхом, що його вважатимуть причетним до цього страхотливого вбивства. Він абсолютно ні в чому не винен. Проте мене бере жах, що у ваших очах і в очах інших людей він може бути безпідставно скомпрометований. А втім, це також абсолютно неможливо. Підтвердження цьому — його бездоганна репутація, рід занять і все попереднє життя».

«Найкращий для вас вихід — розповісти все як є,— відповів я . — Запевняю вас, якщо ваш син не винен, гірше йому від цього не буде».

«Алісо, будь ласка, залиши нас самих,— сказала мати, і дочка вийшла. — Так от, сер,— вела вона далі,— я збиралася нічого вам не казати, але моя дочка почала це робити, і тепер я не маю іншого виходу. І коли я вже вирішила говорити, то не промину жодної дрібниці».

«Дуже розумно з вашого боку»,— погодився я.

«Містер Дреббер жив у нас майже три тижні. Він і його секретар містер Стенджерсон подорожували по Європі. На всіх їхніх валізах я помітила наклейку «Копенгаген», а це означає, що перед Лондоном вони зупинялися в тому місті. Стенджерсон був спокійним, стриманим чоловіком, але хазяїн, на жаль, виявився його цілковитою протилежністю. Звички в нього були брутальні, манери хамські. В перший же вечір після приїзду він напився, і взагалі, якщо казати правду, після дванадцятої години дня він ніколи не бував тверезий. Забувши всякий сором, нахабно чіплявся до покоївок. А найгірше те, що він швидко почав поводитися так само й з моєю дочкою Алісою, не раз казав їй такі

речі, які вона, дівчина цнотлива, на щастя, не могла навіть зрозуміти. Одного разу він буквально схопив її і почав обнімати — цей обурливий випадок вивів з рівноваги навіть його секретаря, і той дорікнув своєму хазяїну за негідну поведінку».

«Але чому ви терпіли все це? — поцікавився я . — Адже ви могли здихатися своїх пожитків будь-якої хвилини».

Від цього природного запитання місіс Шарпантьє знітилась і почервоніла.

«Боже, як мені хотілося відмовити їм того ж дня, коли вони приїхали,— сказала вона. — Але спокуса була надто велика. Вони платили по фунту в день кожний — чотирнадцять фунтів на тиждень, і це під час мертвого сезону. Я вдова, а мій син, який служить на флоті, обходиться мені дуже дорого. Хотілося, як краще. Проте випадок з дочкою — це було вже занадто, і я попросила його вибратися з пансіону. Ось чому він виїхав».

«А що було далі?»

«У мене аж на серці полегшало, коли він поїхав. Мій син зараз дома, він у відпустці, але я нічого цього йому не розповіла, бо стримуватись він не вміє і дуже любить свою сестру. Коли я зачинила за обома пожитцями двері, у мене наче гора з серця звалилася. Та леле! Не минуло й години, як почувся дзвінок, і мені сказали, що містер Дреббер повернувся. Він був дуже збуджений і, очевидно, п'яніший, ніж будь-коли. Він вдерся в кімнату, де я сиділа з дочкою, буркнув щось нерозбірливе про те, ніби спізнився на поїзд. А тоді обернувся до Аліси і ось так просто в моїй присутності запропонував їй тікати з ним. «Ви вже повнолітня,— сказав він,— і немає закону, який би забороняв вам це. Грошей у мене більше ніж досить. Не звертайте уваги на оцю ось стару, їдьмо разом негайно. Ви житимете як принцеса». Бідненька Аліса перелякалась і аж відсахнулась від нього, але він схопив її за руку й почав був тягти до дверей. Я скрикнула, і в цю мить до кімнати ввійшов мій син Артур. Що було далі, не знаю. Я чула лайку й невиразний шум бійки. Я була така налякана, що не наважувалась підвести голову. А коли підвела, то побачила, що Артур стоїть у дверях з палицею в руках і сміється. «Думаю, що цей красунчик більше нас не турбуватиме,— сказав він. — Треба піти за ним подивитися, що він буде робити далі». З цими словами Артур узяв свій капелюх і вийшов на вулицю. А наступного ранку ми почули про загадкову смерть містера Дреббера».

Ці свідчення місіс Шарпантьє вимовлялись з багатьма зітханнями й паузами. Іноді вона говорила так тихо, що я насилу розбирав слова. Проте я застенографував усе, нею сказане, щоб у майбутньому виключити можливість помилки.

— Ну просто дуже цікаво,— сказав Холмс, позіхнувши. — А що було потім?

— Коли місіс Шарпантьє заговкла,— вів далі детектив,— я зрозумів, що вся справа залежить від однієї-єдиної деталі. Дивлячись на неї пильним поглядом,— а цей мій погляд завжди безвідмовно діяв на жінок,— я спитав, о котрій годині повернувся її син.

«Я не знаю»,— відповіла вона.

«Не знаєте?»

«Ні. У нього свій ключ і він відчинив двері сам».

«Після того як ви лягли спати?»

«Так».

«А коли ви лягаєте?»

«Близько одинадцятої».

«Отже, ваш син був відсутній не менше двох годин?»

«Так».

«Можливо, чотири або й п'ять?»

«Можливо».

«Що ж він робив протягом цього часу?»

«Я не знаю»,— відповіла вона і так зблідла, що аж губи в неї побіліли.

Звичайно, після цього подальші розмови були ні до чого. Я довідався, де перебуває лейтенант Шарпантьє, взяв з собою двох полісменів і заарештував

його. Коли я поклав руку йому на плече й звелів спокійно йти з нами, він нахабно спитав: «Ви, мабуть, заарештовуєте мене за причетність до вбивства того негідника Дреббера?» А ми нічого йому про вбивство не говорили, тому його слова викликають крайню підозру.

— Ще б пак,— згодився Холмс.

— При ньому була й палиця, з якою він, як сказала мати, пішов слідом за Дреббером. Товста дубова ломака.

— Що ж ви про все це думаєте?

— Ну, я думаю, що він дійшов за Дреббером аж до Брікстон-роуд. Там між ними знов спалахнула сварка, під час якої Дреббер дістав удар палицею, скоріше за все, у здухвину, що й стало причиною смерті, не залишивши на тілі ніяких слідів. Був темний вечір, лив дощ, навколо нікого не було, отож Шарпантьє затягнув свою жертву в порожній будинок. А що стосується свічки, крові, напису на стіні й обручки, то все це хитрощі, щоб збити поліцію зі сліду.

— Браво! — підбадьорливо вигукнув Холмс. — Ви, Грегсоне, справді робите великі успіхи. З вас іще будуть люди.

— Я теж сподіваюсь, що впорався вправно,— самовдоволено мовив детектив. — Молодик з власного бажання зробив заяву, твердячи, що після того, як він трохи пройшов слідом за Дреббером, той помітив його й сів у кеб, щоб зникнути. А повертаючись додому, нібито зустрів давнього товариша по плаванню і довго гуляв з ним по місту. Проте, коли Шарпантьє спитали, де живе той товариш, він не зміг дати задовільної відповіді. Я вважаю, все збігається напрочуд точно. Але мені стає смішно, коли я думаю про Лестрейда, який рвонув по хибному сліду. Боюсь, він небагато знайде. Ї-Богу, а ось і він сам власною персоною!

Справді, це був Лестрейд, який піднявся сходами, поки ми розмовляли, і тепер увійшов до кімнати. Проте самовпевнена манера поводитись, чепуристість в одязі, такі для нього звичайні, цього разу кудись поділися. Обличчя його було схвильоване й стривожене, а одяг втратив охайність. Очевидно, він прийшов з наміром порадитися із Шерлоком Холмсом, бо явно знітився й розсердився, побачивши свого колегу. Він стояв посеред кімнати, нервово крутячи в руках капелюх і не знаючи що робити.

— Це найнечуваніший випадок,— мовив нарешті він,— ну просто незбагненна справа.

— А, ви теж такої думки, містере Лестрейде!— тріумфуюче вигукнув Грегсон. — Я знав, що ви дійдете цього висновку. Ну як, вам пощастило знайти секретаря, містера Джозефа Стенджерсона?

— Секретаря, містера Стенджерсона,— похмуро мовив Лестрейд,— було вбито в готелі «Холлідей» сьогодні вранці близько шостої години.

Розділ 7

СВІТЛО В ТЕМРЯВІ

Повідомлення, яким привітав нас Лестрейд, було таке важливе й таке несподіване, що ми троє аж отетеріли. Грегсон схопився з крісла й перекинув залишки віскі з водою. Я мовчки витріщився на Шерлока Холмса, який міцно стиснув губи й нахмурився.

— І Стенджерсон теж! — пробурмотів він. — Сюжет ускладнюється.

— Він і без цього був досить заплутаний,— пробурмотів Лестрейд, сідаючи в крісло. — У мене складається враження, що я потрапив наче на якусь військову раду.

— А ви... ви впевнені, що ваші відомості точні? — спитав, затинаючись, Грегсон.

— Я тільки що був у його кімнаті,— відповів Лестрейд. — І перший виявив, що саме там трапилось.

— А ми тут слухали Грегсона, він ділився з нами своїми думками про цю справу,— сказав Холмс. — Будь ласка, розкажіть нам, що ви бачили і зробили.

— Охоче,— згодився Лестрейд, сідаючи. — Щиро визнаю: я був певен, що до смерті Дреббера причетний Стенджерсон. Та сьогоднішній розвиток подій

показав, що я цілковито помилявся. Виходячи з цієї впевненості, я поставив собі завдання з'ясувати, що ж сталося з секретарем.

Їх обох бачили на Юстонському вокзалі третього числа десь о пів на дев'яту годину вечора. А о другій годині ночі труп Дреббера знайшли на Брікстон-роуд. Переді мною постало завдання — дізнатися, що робив Стенджерсон між половиною на дев'яту і часом, коли було вчинено злочин, і де він подівся після цього. Я телеграфував у Ліверпуль, повідомивши прикмети Стенджерсона і попередивши, щоб там стежили за американськими пароплавами. Потім я об'їхав усі готелі й мебльовані кімнати в районі Юстонського вокзалу. Розумієте, я міркував таким чином: якщо Дреббер і його компаньйон розлучилися біля вокзалу, то для останнього цілком природно зупинитись на ніч десь недалеко, щоб наступного ранку знову прийти на вокзал.

— Але ж вони, мабуть, заздалегідь домовилися про місце зустрічі,— зауважив Холмс.

— Так воно й було. Весь учорашній вечір я провів у пошуках Стенджерсона, але без ніякої користі. Сьогодні я почав шукати його з раннього ранку і о восьмій годині дістався до готелю «Холлідей» на Літл-Джордж-стріт. На запитання, чи зупинився там містер Стенджерсон, мені зразу ж дали ствердну відповідь.

«Ви, мабуть, той джентльмен, на якого він чекає»,— сказали мені. — І чекає ось уже два дні».

«Де він зараз?» — спитав я.

«Спить у себе в кімнаті нагорі. Він сказав розбудити його о дев'ятій».

«Я сам піднімусь до нього, не чекаючи дев'ятої»,— сказав я.

Моя несподівана поява, здавалося мені, вдарить його по нервах і, можливо, призведе до того, що він прохопиться яким-небудь необережним словом. Коридорний взявся провести мене до його кімнати — вона була на другому поверсі і до неї вів вузький коридорчик. Показавши мені двері, коридорний уже пішов був униз, коли я раптом побачив таке, від чого мене аж занудило, незважаючи на мій двадцятирічний досвід. З-під дверей тяглася тоненька цівка крові, вона звивисто перетинала коридорчик і утворювала калюжку біля плінтуса протилежної стіни. Я мимоволі скрикнув, коридорний зразу ж повернувся назад. Він мало не зомлів, побачивши кров. Двері було замкнено зсередини, але ми натиснули на них плечима і зламали їх. Вікно кімнати виявилось відчиненим, а

біля нього, скрутившись калачиком, лежав чоловік у нічній сорочці. Він був мертвий і вмер, очевидно, досить давно, бо тіло вже залякло. Коли ми перевернули його горілиць, коридорний відразу ж упізнав у вбитому джентльмена, який під іменем Джозефа Стенджерсона найняв у їхньому готелі кімнату. Смерть сталася від глибокої колотої рани в лівому боці, очевидно, ніж дістав до серця. А тепер найдивніше в цій справі. Як ви гадаєте, що було над тілом убитого?

Шерлок Холмс не встиг ще нічого відповісти, а в мені все похололо від передчуття, що насувається щось жахливе.

— Слово Rache, написане кров'ю,— сказав Холмс.

— Саме так,— підтвердив Лестрейд сповненим побожного страху голосом, і всі ми на якийсь час замовкли.

У діях невідомого вбивці було щось настільки методичне й незбагненне, що від цього злочину його набували ще більшої страхітливості. Мої нерви, які виявились досить міцними на полі битви, затремтіли на саму думку про ці жахіття.

— Вбивцю бачили,— вів далі Лестрейд. — Хлопчина, який розносить молоко, повертаючись у молочну, випадково проходив провулком, що починається від стайні за готелем. Він помітив, що драбина, яка звичайно там лежить, була приставлена до широко відчиненого вікна на другому поверсі. Проминувши цю драбину, він озирнувся й побачив, що нею спускається якийсь чоловік. І спускається так спокійно, не ховаючись, аж хлопець подумав, що то в готелі працюють столяр або тесля. Особливої уваги на незнайомого хлопець не звернув, хоч у нього промайнула думка, що на роботу так рано не виходять. У нього склалося враження, що той чоловік був високий на зріст, з червонястим обличчям і в довгому коричнюватому пальті. Після вбивства він, очевидно, ще трохи побув у кімнаті, бо ми виявили в місці, де він помив руки, забруднену кров'ю воду, а також сліди крові на простирадлах, об які він навмисне витер свій ніж.

Я глянув на Холмса — прикмети вбивці точно збігалися з тими, про які він казав. Але на його обличчі не було й сліду радості чи задоволення.

— А ви не знайшли в кімнаті нічого такого, що могло б дати ключ до розгадки, хто ж убивця? — спитав він.

— Нічого. В кишені у Стенджерсона був гаманець Дреббера, але в цьому немає чогось незвичайного, бо мати справу з грошима входило в обов'язки секретаря. В гаманці лежало вісімдесят з гаком фунтів, але нічого не взято. Хоч би які були мотиви цього дивного злочину, але це аж ніяк не пограбування. В кишенях убитого не знайдено ні документів, ні ділових паперів за винятком телеграми з Клівленда, надісланої з місяць тому, текст її: «Дж. Х. в Європі». Прізвища відправника не зазначено.

— І більше нічого? — спитав Холмс.

— Нічого істотного. На ліжку валявся роман — Стенджерсон читав його, щоб швидше заснути, — на стільці поряд — люлька. На столі стояла склянка з водою, на підвіконні — аптечна коробочка з-під якоїсь мазі з двома пігулками.

З радісним вигуком Шерлок Холмс схопився зі свого стільця.

— Остання ланка! — переможно мовив він. — Справу закінчено!

Обидва детективи здивовано витріщилися на нього.

— Тепер у мене в руках, — упевнено заявив мій товариш, — усі нитки, що сплелися в такий заплутаний клубок. Правда, ще бракує деяких деталей, але всі основні факти, від часу, коли Дреббер розлучився із Стенджерсоном на вокзалі, і до того, коли тіло останнього було знайдено, для мене такі незаперечні, наче все відбувалося в мене на очах. І я охоче доведу вам це. Чи не могли б ви забрати звідти ті пігулки?

— Ось вони, — відказав Лестрейд, виймаючи з кишені маленьку білу коробочку. — Я взяв їх, гаманець і телеграму, щоб віддати на схорону в поліцейське відділення. А пігулки я прихопив цілком випадково, і вважаю за необхідне сказати вам, що не надаю їм ніякого значення.

— Дайте їх сюди, — попросив Холмс. — А тепер, докторе, — обернувся він до мене, — як на вашу думку, це звичайні пігулки?

Ні, сказати, що вони звичайні, я не міг. Вони були перлисто-сірого кольору, маленькі, круглі й майже прозорі, якщо дивитися на них проти світла.

— Судячи з їхньої легкості й прозорості, треба зробити висновок, що вони розчиняються у воді, — мовив я.

— Абсолютно так,— відгукнувся Холмс. — Чи не могли б ви спуститися вниз і принести сюди отого бідолашного тер'єра, який так довго й тяжко хворіє, що наша хазяйка ще вчора просила вас позбавити його зайвих страждань?

Я спустився вниз і приніс собаку. Важке дихання й змерхлі очі говорили про його близький кінець. Справді, біла як сніг морда свідчила, що собака вже набагато перевершив звичайний термін свого земного існування. Я опустил його на подушку, покладену на килимок.

— Зараз я розріжу одну з пігулок на дві половинки,— вийнявши складаний ніж, Холмс зробив так, як сказав. — Одну половинку ми покладемо назад у коробочку — в майбутньому вона нам ще буде потрібна. Другу я кладу в келих, де є чайна ложка води. І ви бачите, що наш друг доктор не помилився і половинка пігулки легко розчиняється.

— Можливо, це й цікаво,— сказав Лестрейд ображеним тоном людини, яка підозрює, що з неї кепкують,— проте я не розумію, яке відношення мають пігулки до смерті містера Джозефа Стенджерсона.

— Терпіння, мій друже, терпіння! Скоро ви переконаєтесь, що мають, та й неабияке. А тепер я додам трохи молока, щоб зробити суміш приємнішою на смак і щоб собака охоче її спожив, коли ми дамо йому це пійло.

Сказавши так, він вилив те, що було в келисі, в блюдце і підсунув його тер'єру, який швидко вихлебтав усе до краплі. Серйозність Холмса передалася й нам, ми сиділи мовчки, напружено спостерігаючи за твариною й чекаючи чогось неймовірного. Проте нічого не трапилося. Тер'єр як і перше лежав на подушці й важко дихав, але від половинки пігулки йому не стало ні краще, ні гірше.

Холмс витягнув годинника, і в міру того, як минала хвилина по хвилині, але ніяких змін з собакою не відбувалось, на його обличчі дедалі виразніше проступали досада й незадоволення. Він кусав губи, тарабанив пальцями по столу і взагалі виявляв усі ознаки гострого нетерпіння. Хвилювання Холмса було таке велике, що мені стало щиро його шкода, а обидва детективи іронічно посміхалися, нітрохи не засмучені тим, що його спіткала невдача.

— Ні, це не збіг випадковостей! — вигукнув він нарешті, схопившись із стільця й люто міряючи кімнату кроками. — Неможливо, щоб це був простий збіг випадковостей! Ті самі пігулки, що спричинились, як я підозрював, до смерті Дреббера, знайдено після смерті Стенджерсона. А зараз вони не діють. Що це

може означати? Неможливо, щоб увесь хід моїх міркувань виявився хибним. Так, неможливо! Але цей нещасний пес аж ніяк не почуває себе гірше. А, зрозуміло!

Тепер зрозуміло!

Буквально скрикнувши від радості, Холмс кинувся до коробочки, розрізав навпіл другу пігулку, розчинив половинку, додав молока і дав тер'єру. Ледве бідолашний пес устиг умочити в рідину язик, як по всьому його тілу пробігла конвульсія і він непорушно завмер на своєму місці, наче вражений блискавкою.

Шерлок Холмс глибоко зітхнув і витер з чола піт.

— Слід більше вірити самому собі,— сказав він. — Мені давно час знати, що коли який-небудь факт починає входити в протиріччя з довгим ланцюгом логічних умовиводів, то він завжди може бути витлумачений інакше. З двох пігулок, що лежали в коробочці, одна — це смертельна отрута, а друга абсолютно нешкідлива. Мені слід було б здогадатися про це ще до того, як я побачив коробочку.

Останнє твердження здалося мені настільки дивовижним, що у мене виник сумнів, чи при своєму він розумі. Проте переді мною лежав мертвий пес — переконливе підтвердження правильності Холмсових припущень. Я відчув, що туман у моїй голові поступово розвіюється, і я починаю непевно, невиразно розрізняти правду.

— Все це здається вам дивним,— вів далі Холмс,— тому що на самісінькому початку розслідування ви не звернули уваги на одну важливу обставину, що й була справжнім ключем до розгадки таємниці, який сам просився вам до рук. Мені пощастило вхопитися за нього, і все, що потім відбувалося, тільки підтверджувало мої здогади і, власне кажучи, було їхнім логічним продовженням. Внаслідок цього ті речі, які збивали вас із пантелику й робили для вас справу дедалі складнішою, мені в свою чергу багато що пояснювали й підтверджували правильність моїх висновків. Сплутувати дивне з таємничим — помилка. Найзвичайнісінький злочин часто буває й найнезбагненнішим, бо він позбавлений якихось нових або особливих рис, що могли б бути підставою для побудови належних умовиводів. Розплутати це вбивство було б безмежно важче, якби тіло жертви просто знайшли на дорозі без усяких там Rache й сенсаційного супроводу, що зробило його свого роду незвичайним.

Усі помічені нами дивні деталі зовсім не ускладнили справу, навпаки, вони набагато полегшили її.

Містер Грегсон, який слухав цю промову з явним нетерпінням, нарешті не стримався.

— Слухайте, містере Шерлоку Холмсе,— почав він,— ми всі готові визнати, що ви розумний чоловік і що у вас є свої власні методи роботи. Проте зараз нам потрібна не гола теорія й не проповіді. Треба зловити вбивцю. У мене були свої міркування, але, здається, я помилився. Молодий Шарпантьє ніяк не причетний до цього другого вбивства. Лестрейд бігав за своїм убивцею, Стенджерсоном, і також, з усього видно, дав маху. Ви ж сиплете натяками й удаєте, ніби вам відомо більше, ніж нам, але настав час, коли ми маємо право спитати вас руба, що саме ви знаєте про вбивство. Ви можете назвати ім'я людини, яка вчинила його?

— У мене таке відчуття, що Грегсон має рацію, сер,— докинув Лестрейд. — Ми обидва намагалися щось зробити й обидва зазнали невдачі. Відколи я в цій кімнаті, ви не один раз казали, що у вас є всі потрібні вам докази. Ви, очевидно, не будете приховувати їх далі?

— Зволікання з арештом убивці,— зауважив я,— може

дати йому час скоїти новий злочин.

Притиснутий нами, Холмс помітно завагався. Але й далі походжав кімнатою, похиливши голову на груди й нахмуривши брови,— так він робив завжди, коли щось напружено обмірковував.

— Убивств більше не буде,— сказав він, різко зупиняючись і дивлячись нам в очі. — Тепер це хай вас не хвилює. Ви спитали мене, чи знаю я ім'я вбивці. Так, знаю. Та знати ім'я вбивці — дрібниця порівняно з можливістю схопити його. Сподіваюсь, я ось-ось це зроблю. Я покладаю великі надії, що тут мені стане в пригоді проведена мною підготовка, але діяти треба тонко, бо ми маємо справу з хитрим і відчайдушним супротивником, який користується,— я в цьому вже мав нагоду переконатися,— підтримкою не менш розумного спільника. І поки вбивця не знає, що хтось здобув докази його злочину, доти існує можливість схопити його, але якщо в нього виникне бодай найменша підозра, він змінить ім'я й миттю загубиться серед чотирьох мільйонів жителів цього величезного міста. Нітрохи не бажаючи образити ваші почуття, я мушу сказати, що цей чоловік не по зубах розшукній поліції, через що я й не прошу вашої допомоги. Якщо я зазнаю невдачі, то всі докори за цю похибку впадуть на мене, і я готовий до цього. А поки що я охоче обіцяю вам розповісти геть усе, але тільки тоді, коли це не наражатиме на небезпеку мої дії.

Грегсон і Лестрейд були явно незадоволені ні цією обіцянкою, ні зневажливим відгуком про розшукну поліцію. Перший аж почервонів по саме своє світло-жовте волосся, а очі-намистинки другого спалахнули цікавістю й обуренням. Проте ніхто з них не встиг вимовити й слова — у двері постукали й на порозі своєю власною нікчемною й малоприємною персоною з'явився представник вуличної босоти юний Віггінс.

— Сер,— сказав він, смикаючи себе за чуб,— кеб чекає на вулиці.

— Молодець,— лагідно похвалив Холмс. — Чому ви не користуєтесь цією моделлю в Скотленд-Ярді? — вів він далі, виймаючи з шухляди пару сталевих наручників. — Дивіться, як чудово спрацьовує пружина. Замикаються миттєво.

— Стара модель теж непогана,— відказав Лестрейд,— треба тільки знайти вбивцю, щоб надіти на нього наручники.

— Дуже добре, дуже добре,— посміхнувся Холмс. — Нехай кебмен візьме мої речі. Гукни його сюди, Віггінсе.

Почувши, що мій товариш висловлюється так, наче зібрався вирушити в подорож, я здивувався, бо раніше він нічого про це не казав. У кімнаті була невелика валіза, Холмс узяв її й заходився затягувати ремінці. Він саме морочився з ними, коли до кімнати ввійшов кебмен.

— Допоможіть мені застібнути цю пряжку,— попросив

Холмс, стоячи навколішках і не повертаючи голови.

Кебмен з незадоволеним, навіть зухвалим виглядом ступив уперед і простягнув до пряжки руки. В цю мить щось різко клацнуло, дзвякнув метал, і Шерлок Холмс рвучко звівся на ноги.

— Джентльмени,— вигукнув він, і очі його зблиснули,—дозвольте представити вам містера Джефферсона Хоупа, вбивцю Еноха Дреббера і Джозефа Стенджерсона!

Все відбулося в одну мить — так швидко, що я не встиг зрозуміти, в чому справа. Але й досі в моїй пам'яті живе ця хвилина — переможна посмішка Холмса, його дзвінкий голос і приголомшений, дикий вираз обличчя кебмена, коли той люто витріщився на блискучі наручники, які немов чудом з'явилися на його зап'ястках.

На секунду чи дві всі ми немов закам'яніли. Потім бранець з лютим ревінням випручався з Холмсових рук і кинувся у вікно. Він розбив шибку і висадив раму, але вистрибнути не встиг, тому що Грегсон, Лестрейд і Холмс кинулися на нього, немов згряя шотландських хортів. Його відтягли назад у кімнату, де розпочалась жахлива бійка. Злочинець був такий могутній і так оскаженів, що знову й знову відкидав нас чотирьох від себе. Здавалося, у нього сила людини, яка б'ється в епілептичних корчах. Обличчя й руки в нього були страшенно порізані склом, але, незважаючи на втрату крові, опір його не слабшав. І тільки коли Лестрейд зумів ухопитися за шийну хустку злочинця і мало не задушив його, він зрозумів, що чинити опір марна річ, таж навіть після цього ми не відчули себе в безпеці, поки не зв'язали йому руки й ноги. Покінчивши з цим, ми підвелися з підлоги, насили переводячи подих.

— У нас є його кеб,— сказав Шерлок Холмс. — На ньому ми й відвеземо його в Скотленд-Ярд. Ну що ж, джентльмени,— вів він далі, приємно посміхаючись, ми підійшли вже до краю нашої маленької таємниці. Прошу вас, тепер питайте мене про все, що хочете, і не треба побоюватись,

що я відмовлюсь відповідати.

ЧАСТИНА ДРУГА

Країна святих

Розділ 1

У ВЕЛИКІЙ СОЛОНЧАКОВІЙ ПУСТЕЛІ

У центральній частині великого північноамериканського материка лежить безводна й страхітлива пустеля, яка протягом багатьох років стояла перешкодою на шляху цивілізації. Від Сьєрра-Невади до Небраски і від річки Йєллоустон на півночі й до Колорадо на півдні простеляється країна самотності й тиші. Але природа не завжди одноманітна в цій похмурій місцевості. Там є й високі гори, вкриті шапками снігу, і темні сумовиті долини. Є й швидкоплинні

річки, що мчать скелястими каньйонами, і безмежні рівнини, взимку білі від снігу, а влітку сірі від солончакового пилу. Та на всьому лежить печать неродючості, непривітності й убозтва.

В цій країні безнадії немає людей. Вряди-годи в пошуках нових місць для полювання її перетинають зграйки індіанців з племені поуні, або Чорноногих, але навіть найсміливіші відчайдухи прагнуть чимшвидше покинути ці страхітливі рівнини і повернутися в свої прерії. Там у чагарниках никають койоти, іноді в повітрі важко пролопотить крилами каня, а улоговиною незграбно пройде вайлуватий сірий ведмідь, вперто шукаючи харч серед скель. Оце й усі мешканці цієї дикої місцевості.

Мабуть, в усьому світі немає безрадіснішої картини, ніж та, що відкривається з північного схилу Сьєрра-Бланко. Навколо, скільки сягає око, розлягається безмежна плоска рівнина, поцяткована плямами солончаків, де-не-де на ній темніють островці низькорослих кущів чапарелю. А ген-ген край обрію тягнеться довге пасмо гір з гострими вершинами, вкритими снігом. На цьому величезному просторі не помітно ознак ні життя, ні слідів присутності чогось живого. В сталевому-синьому небі не видно птахів, на похмурій сірій землі все непорушно і все тоне в цілковитому безгомінні. І скільки не дослухатись, в отій величезній пустелі не почуєш ні звуку, навіть натяку на нього, там панує тиша, всеосяжна й гнітюча тиша.

Вище було сказано, що на всій рівнині немає навіть сліду присутності чогось живого. Навряд чи це так. Той, хто подивиться з височини Сьєрра-Бланко, побачить путівець, який в'юниться через пустелю й зникає в безмежній далечі. Він поораний колесами й стоптаний ногами численних шукачів пригод. То там, то сям обабіч путівця, вирізняючись на тлі сірого солончакового пилу й виблискуючи проти сонця, валяються якісь білі предмети. Підійдіть ближче й придивіться уважніше! Це кістки — одні великі й товсті, інші — дрібніші й тонші. Перші — бичачі, другі — людські. По розкиданих останках тих, хто загинув на його узбіччях, цей страшний караванний шлях можна простежити на протязі півтори тисячі миль.

Саме таку картину побачив перед собою четвертого травня тисяча вісімсот сорок сьомого року самотній подорожній. Чоловік цей з вигляду міг би зійти за духа або демона пустелі. Сторонньому спостерігачу було б важко сказати, скільки незнайомцеві років — під сорок чи під шістдесят. Коричнева, схожа на пергамент шкіра щільно облягала випнуті кістки його худого, виснаженого обличчя, довге каштанове волосся й борода були рясно побиті сивиною, глибоко запалі очі неприродно блищали, а рука, що стискала рушницю, була не більш м'ясиста, ніж у скелета. Щоб встояти на ногах, він спирався на свою зброю, хоч високий зріст і масивний кістяк вселяли думку про міцний і здоровий організм. Та кістляве обличчя й одяг, що висів мішком на його висохлому тілі, красномовно

говорили, чому він має такий старечий і немічний вигляд. Чоловік умирав — умирав від голоду й спраги.

З останніх сил він спустився в улоговину, потім подолав протилежний невеличкий схил у марній надії побачити хоч які-небудь ознаки того, що поблизу є вода. Тепер перед його очима простелялася соляна рівнина й далеке пасмо диких гір, та ніде він не побачив ні деревця, ні кущика, які могли б засвідчити присутність вологи. Увесь цей безкрай простір не приніс і проблиску надії. Безтямним, розгубленим поглядом чоловік подивився на північ, схід і захід і зрозумів, що його блуканням настав кінець і що отут, на голій скелі, він зустріне свою смерть.

— Чи не все одно, тут чи років через двадцять у пуховій постелі? — пробурмотів він, сідаючи в затишку під валуном.

Але перш ніж сісти, чоловік поклав на землю непотрібну вже рушницю й великий клумак, загорнутий у сіру шаль, якого він ніс, закинувши за праве плече. Клумак, очевидно, був для нього заважкий, бо, опускаючи його, чоловік хоч і не дуже, але вдарив ним об землю. Тієї ж миті з сірого клумака почувся жалібний скрик, і з-під шалі виткнулося спочатку маленьке злякане личко з блискучими карими очима, а потім два маленькі кулачки у ластовиннячку й ямочках.

— Ти мене вдарив! — докірливо мовив дитячий голос.

— Хіба? — винувато відгукнувся чоловік. — Я не хотів.

Він розгорнув сіру шаль, вивільнивши з неї маленьку дівчинку років п'яти, на якій були гарненькі черевички й охайне рожеве платтячко з лляним фартушком — все це свідчило про те, що її одягала мати. Личко в дитини було бліде, й зморене, але міцні ручки й ніжки показували, що вона зазнала менше злигоднів, ніж її супутник.

— Дуже болить? — занепокоївся він, бо дитина не переставала терти потилицю, запустивши пальчики в сплутані золоті кучері.

— Поцілуй, щоб не боліло,— серйозно сказала дівчинка, показуючи на потилицю. — Мама так завжди робить. А де мама?

— Мама пішла. Мабуть, ти скоро її побачиш.

— Пішла? — перепитала дитина. — А чому вона не сказала «до побачення», вона завжди казала «до побачення», коли йшла до тітки пити чай, а тепер її немає аж три дні. Ой, пити хочеться, правда? А пити чи їсти що-небудь є?

— Ні, сонечко, немає. Потерпи ще трохи, і тоді тобі буде добре. Прихилися до мене голівкою, ось так, зараз ти почуватимешся краще. Важко говорити, коли губи як ремінь, але, мабуть, треба сказати тобі все, як є. Що це в тебе?

— Дивись, які гарні! Які чудові! — зраділо вигукнула дівчинка, простягаючи в руках два маленьких шматочки слюди. — Коли ми повернемося додому, я дам їх братику Бобу.

— Скоро ти побачиш набагато кращі речі,— переконано мовив чоловік. — Почекай-но, лишень, трохи. Ось що я хотів тобі сказати — ти пам'ятаєш, коли ми пішли від річки?

— Ага, пам'ятаю.

— Ну, розумієш, ми думали, що швидко дійдемо до іншої річки. Але щось нас підвело — чи то компас, чи то карта, чи ще щось, але річки ми не знайшли. Вода в нас кінчилася. Є тільки крапелька для таких, як ти, і...

— І тобі нічим було вмитися? — серйозним тоном перебила його дівчинка, дивлячись на його брудне обличчя.

— Нічим. Та й пити було нічого. Першим помер містер Бендер, потім індіанин Піт, потім місіс Макгрегор, потім Джонні Хоунс, а вже потім, сонечко, твоя мама.

— Мама померла теж! — вигукнула дівчинка, сховавши обличчя у фартушок, і гірко заплакала.

— Так, вони всі померли, крім нас із тобою. Потім я подумав, що, може, пощастить знайти воду в цій стороні, взяв тебе на плечі, й ми доволоклися разом. Та щось непомітно, щоб справи пішли на краще. І шансів на порятунок у нас страшенно мало.

— І ми також помremo? — спитала дитина, стримуючи ридання й піднімаючи заплакане обличчя.

— Мабуть, так воно й буде.

— Чому ж ти мені раніше не сказав? — спитала дівчинка і весело засміялась. — Ти мене так налякав. Ну, а коли ми помremo, то знову будемо з мамою.

— Так, ти будеш з мамою, люба моя.

— Ти теж. Я скажу їй, який ти був дуже-дуже добрий до мене. От побачиш, вона зустрине нас у дверях на небо з великим дзбаном води й купою гречаників, вони будуть гарячі й підсмажені з обох боків, ми з Бобом так їх любимо. А довго ще чекати, поки ми помremo?

— Не знаю, мабуть, недовго.

Чоловік невідривно дивився на північний край обрію. Там на блакитному склепінні небес з'явилися три маленьких цяточки, які швидко наближались, збільшуючись з кожною секундою. Цяточки незабаром перетворились на трьох великих коричневих птахів, вони покружляли над головами подорожніх і сіли на скелю трохи вище них. Це були канюки, стерв'ятники західних просторів; їхня поява віщувала смерть.

— Півники й курочки! — радісно вигукнула дівчинка, показуючи на лиховісних птахів і ляскаючи в долоні, щоб сполохати їх. — Скажи, це місце створив Бог?

— Авжеж, він,— відповів чоловік, трохи здивований цим несподіваним запитанням.

— Бог створив Іллінойс, бог створив Міссурі,— вела далі дівчинка. — А це місце створив, мабуть, хтось інший. Воно зроблено не так добре. Немає ні води, ні дерев.

— Може, прокажемо молитву? — невпевнено спитав чоловік.

— Але ж ми ще не лягаємо спати! — сказала дівчинка.

— Це не має значення. Правда, так ми раніше не робили, але Бог не образиться, от побачиш. Прокажи ті молитви, які ти проказувала щовечора у фургоні, коли ми їхали по рівнині.

— А чому ти сам не проказуєш молитви? — здивувалася дівчинка.

— Я їх забув,— відповів чоловік. — І ні разу не молився, відколи зріст мій зробився таким, як половина довжини оцієї рушниці. Та почати ніколи не пізно. Ти проказуй молитви, а я стоятиму поряд і повторюватиму слідом за тобою.

— Тоді тобі треба стати на коліна і мені теж,— сказала дівчинка, стелячи на землі шаль. — Підніми руки отак. Від цього тобі буде добре.

Це було дивне видовище, але ніхто, крім стерв'ятників, його не бачив. На простеленій шалі стояли поряд навколішках двоє подорожніх — дитя, яке лепетало молитву, і відчайдушний, загартований життям шукач пригод. Повновиде личко дівчинки і виснажене, кістляве обличчя чоловіка були побожно підняті до безхмарного неба, і два голоси — один тоненький і чистий, другий низький і хриплий — сплелися в щирому благанні про милосердя й прощення, зверненому до грізної Істоти, з якою вони залишилися сам на сам. Помолившись, вони знову посідали в затінку від валуна, і дівчинка незабаром заснула, притулившись голівкою до широких грудей свого захисника. Якийсь час він оберігав її сон, але природа взяла своє. Протягом трьох днів і трьох ночей він не давав собі відпочинку і ні на хвилину не склепив очей. І от тепер його повіки повільно стулилися, а голова опускалася дедалі нижче й нижче, поки побита сивиною борода не лягла на довгі золоті кучері дівчинки, і вони уже обоє поринули в глибокий, без сновидінь сон.

Якби блукачеві пощастило не заснути ще з півгодини, перед його очима постала б дивна картина. Далеко-далеко, ген аж на краю солончакової пустелі, знялася ледь помітна хмарка куряви — спочатку майже прозора й зовсім непомітна на такій великій відстані, вона поступово росла вгору й ширшала, поки не перетворилася на густу, чітко окреслену хмару. Ця хмара не переставала збільшуватись і, нарешті, стало очевидно, що зняла її, рухаючись, безліч живих істот. У родючій місцевості той, хто побачив би цю картину, подумав би, що до нього наближається одне з величезних стад бізонів, які пасуться в преріях. Але в цій безводній пустелі таке було просто неможливе. Нарешті хмара наблизилась до самотньої скелі, на якій спали двоє блукачів, і от крізь куряву почали вимальовуватись парусинові халабуди на фургонах і постаті озброєних вершників,— загадкове явище виявилось величезним караваном, що просувався на захід. Та ще й яким величезним! Коли його голова досягла підніжжя гір, хвіст ще ховався за обрієм. Долаючи безмежну рівнину, безладно рухались криті фургони й вози, чоловіки на конях і пішки. Похитуючись під важкою ношею, йшла безліч жінок, дітлахи пленталися поряд з фургонами або визирали з-під білої парусини. Очевидно, це була не нова партія переселенців, а, либонь, якісь позбавлені пристановища люди, змушені під тиском обставин шукати собі нового місця. Від цього людського стовпища в прозоре повітря здіймався гомін голосів і гуркіт возів, змішаний із скрипінням коліс і кінським

іржанням. І хоч який гучний був шум, але він не розбудив двох мандрівників, що спали на скелі.

В голові колони їхало десятків зо два або й більше похмурих і суворих на вигляд вершників у темному домотканому одязі і озброєних рушницями. Під'їхавши до підніжжя скелі, вони зупинилися, щоб трохи порадитись.

— Джерела праворуч, брати мої,— сказав вершник з гладко поголеним обличчям, суворою складкою біля рота й сивиною в чуприні.

— Праворуч від Сьєрра-Бланко — отже, ми дійдемо до Ріо-Гранде,— відгукнувся другий.

— Не бійтеся залишитися без води! — вигукнув третій. — Той, хто зміг видобути її із скелі, не покине свій обраний народ.

— Амінь! Амінь! — підхопили всі інші.

Вони вже хотіли були рушити далі, коли один з наймолодших і найзіркіших серед них здивовано скрикнув і показав пальцем угору на нерівну скелю. На її вершечку тріпотів клапоть рожевої тканини, чітко й яскраво виділяючись на тлі сірого каміння. Вершники миттю повернули коней назад і скинули з пліч рушниці, а від каравану до них уже скакало галопом підкріплення. У всіх на устах було слово «червоношкірі».

— Тут не може бути багато індіанців,— сказав літній чоловік, очевидно, старший над усіма. — Ми проминули плем'я поуні, і по цей бік гір інших індіанських племен немає.

— Брате Стенджерсоне, я піду й подивлюся, що там таке, добре? — спитав один з вершників.

— І я! І я! — вигукнуло з десятків голосів.

— Залиште коней унизу, ми будемо чекати вас тут,— сказав старший.

Молоді хлопці миттю скочили з коней, припнули їх і полізли стрімким схилом угору до рожевого клаптя, який викликав у них велику цікавість. Вони лізли швидко й тихо з упевненістю й спритністю досвідчених розвідників. Ті, що були

внизу, бачили, як хлопці спочатку перестрибували з прискалку на прискалок, а потім зупинилися вгорі, чітко вирізняючись на тлі неба. Юнак, що зчинив тривогу, просувався попереду. Раптом ті, які йшли слідом, побачили, що він скинув руками, наче вкрай здивувався, а приєднавшись до нього, були так само вражені видовищем, що постало перед їхніми очима.

На маленькому майданчику, що увінчував голу скелю, височів величезний валун, а біля нього лежав неймовірно схудлий чоловік, чималий на зріст і з довгою бородою. Спокійний вираз поораного зморшками обличчя й рівний подих свідчили про те, що він міцно спить. Поряд з ним умостилася дитина, обхопивши його жилаву засмаглу шию круглими білими рученятами і поклавши голову в золотистих кучерях йому на груди. Її рожеві губи розтулилися, відкривши рівний разок сніжно-білих зубів, на щоках грала радісна посмішка. Її пухлі білі ніжки в білих шкарпетках і зграбних черевичках з блискучими пряжками становили дивний контраст з довгими висохлими ногами її супутника. На краю валуна над цією дивною парою статечно сиділо три стерв'ятники, які з появою пришельців, хрипко й розчаровано заклекотівши, сердито полетіли геть.

Крик цих огидних птахів розбудив сплячих, і вони, розплющивши очі, спантеличено роззирались навколо. Потім чоловік важко зіп'явся на ноги й подивився вниз на пустелю, яка була така безлюдна, коли його зморив сон, і яку тепер перетинав величезний гурт людей і тварин. На його обличчі з'явився недовірливий вираз, і він провів кістлявою рукою по очах.

— Мабуть, це й є те, що називають передсмертним маренням,— пробурмотів він.

Дівчинка стояла поряд з ним, тримаючись за полу його куртки, і мовчки дивилась навколо себе широко відкритими від подиву очима.

Рятівникам швидко вдалося переконати обох нещасних, що їхня поява — не омана чуттів. Один з них схопив дівчинку й посадив її собі на плече, а двоє інших підтримували її знеможеного супутника, допомагаючи йому дійти до фургона.

— Мене звуть Джон Фер'є,— сказав він,— я і ця мала — це все, що лишилося від двадцяти однієї душі. Решта померла отам на півдні від спраги й голоду.

— Це твоя дитина? — спитав хтось.

— Тепер моя! — різко відказав подорожній. — Моя, тому що я врятував її. Нікому її не віддам! Від цього дня вона Люсі Фер'є. А ви ж хто будете? — спитав він, з

цікавістю поглядаючи на своїх кремезних засмаглих рятівників. — Здається, вас тут як листя в лісі.

— Близько десяти тисяч,— мовив один з молодиків. — Ми переслідувані божі діти, обраний народ ангела Морони.

— Ніколи про такого не чув,— сказав подорожній. — Як на мене, вас, обраних, у нього до біса.

— Не блюзнірствуй з того, що є святим,— суворо застеріг його співрозмовник. — Ми ті, хто вірить у заповіді, накреслені єгипетськими ієрогліфами на скрижалях із битого золота, які було вручено святому Джозефу Сміту з Пелмайри. Ми прийшли з Нову, що в штаті Іллінойс, де ми спорудили свій храм. А тепер нам треба знайти порятунк від одного оскаженілого безвірника нехай навіть у серці пустелі.

Назва «Нову», очевидно, Джону Фер'є про щось нагадала.

— Ага, розумію,— сказав він. — Ви мормони.

— Так, ми мормони,— в один голос відповіли його супровідники.

— І куди ви оце йдете?

— Ми не знаємо. Нас веде десниця Божа в особі нашого пророка. Зараз ти повинен з'явитися до нього. Він скаже, що з тобою робити.

На цей час вони вже встигли спуститися з гори, де їх оточила юрба пілігримів — бліді лагідні жінки, міцні веселі дітлахи й занепокоєні чоловіки з суворими очима. Побачивши, в якому жалюгідному стані незнайомий чоловік і яка маленька його супутниця, вони не змогли стримати вигуків здивування й співчуття. Проте їхній супровід, не зупиняючись, вів їх далі, а слідом сунула юрба мормонів, поки вони не опинилися біля фургона, який вирізнявся з-поміж інших своїми великими розмірами й ошатністю. В цей фургон було запряжено аж шість коней, в той час, як в інші — по два або, щонайбільше, по чотири. Поруч з візником сидів чоловік, віком не більше тридцяти років, його велика голова й рішучий вираз обличчя засвідчували, що це — ватаг. Він читав грубу книжку в коричневій оправі, яку відклав убік, коли юрба наблизилася до фургона, і уважно вислухав повідомлення про те, що трапилось. Потім він обернувся до блукачів.

— Ми візьмемо вас із собою,— урочисто мовив він,— тільки в тому разі, якщо ви приймете нашу віру. Ми не потерпимо вовків у нашій отарі. Нехай краще ваші кістки білітимуть у цій пустелі, ніж дозволити вам бути тією цяткою гнилизни, яка з часом зіпсує весь плід. Ви згодні йти з нами на цих умовах?

— Авжеж, я піду з вами на яких завгодно умовах! — вигукнув Фер'є так гаряче, що статечна старшина не змогла стримати посмішок. Лише суворе обличчя ватага не змінило свого виразу.

— Візьми його до себе, брате Стенджерсоне,— мовив він,— дай йому їсти й пити, дитині теж. Доручаю тобі також навчити його нашої святої віри. Але ми надто тут затрималися. Уперед! Уперед на Сіон!

— На Сіон! На Сіон! — закричала юрба, і цей крик хвилиною покотився по каравану, перетворившись десь далеко-далеко в його кінці на невиразний гомін. Заляскали батоги, зарипіли колеса, великі фургони зрушили з місця, і незабаром увесь караван знову зазміївся пустелею. Старійшина, якому було доручено турбуватись про двох прибудків, відвів їх до свого фургона, де на них уже чекав обід.

— Ви залишитесь тут,— сказав він. — За кілька днів ви зміцнієте. І ніколи не забувай, що відтепер і назавжди ти належиш до нашої віри. Так сказав Брігем Янг, а його устами промовляв Джозеф Сміт, тобто сам глас Божий.

Розділ 2

КВІТКА ШТАТУ ЮТА

Тут не місце переповідати всі випробування і злигодні, яких зазнали переселенці мормони, поки не знайшли свою тиху гавань. З упертістю, майже небувалою в історії, вони пробиралися від берегів Міссісіпі до західних схилів Скелястих гір. Дикуни, хижі звірі, голод, спрага, втома й хвороби — всілякі перешкоди, які тільки природа могла поставити на їхньому шляху,— було подолано з чисто англосаксонською цілеспрямованістю. Проте тривалі мандри й пережиті жахи похитнули мужність навіть найстійкіших з них. Коли внизу перед ними відкрилася широка долина Юти, залита повинню сонячного світла, і коли вони почули від свого ватажка, що це й є земля обітована, незаймані ґрунти якої навечно

належатимуть їм, не знайшлося нікого, хто не впав би навколішки й від щирого серця не проказав молитву.

Янг швидко довів, що він не тільки рішучий ватажок, а й досвідчений управитель. Невдовзі з'явилися карти й плани, на яких було схематично зображено майбутнє місто. Навколо нього відводились ділянки для ферм, їхні розміри відповідали становищу кожного майбутнього власника. Торговцям належало торгувати, ремісникам — ремісничувати. Вулиці й площі в місті поставали ніби чарами. В долині осушували вологі ґрунти, ставили огорожі, саджали дерева, розчищали поля і наступного літа вся вона золотилася пшеницею. У цьому дивному поселенні все росло, наче з води. І найшвидше — великий храм у центрі міста, який ставав дедалі вищим і більшим. Від перших рожевих променів зорі-зоряниці й до того часу, коли вмирали сутінки, не вщухав стукіт молотків і вищання пилік навколо і всередині цього монумента, що його споруджували переселенці на честь того, хто провів їх цілими й здоровими через усі небезпеки.

Двоє блукачів — Джон Фер'є і маленька дівчинка, на долю якої випало те саме, що й йому, і яка стала його названою дочкою, — пройшли з мормонами до кінця їхніх тривалих мандрів. Маленька Люсі Фер'є досить непогано подорожувала у фургоні старійшини Стенджерсона, перебуваючи в товаристві трьох його жінок і сина, дванадцятирічного хлопця, нахабного й упертого. З властивою дитинству гнучкістю Люсі поступово оговталась від потрясіння, викликаного смертю матері, і незабаром зробилась улюбленицею жінок і звикла до нового життя на колесах під парусиновим дахом. Тим часом Фер'є, теж зміцнівши після пережитих злигоднів, відзначився як досвідчений провідник і невтомний мисливець. Він швидко здобув повагу мормонів, і коли вони закінчили блукати по світу, то одностайно зійшлися на тому, що йому треба наділити такий же завбільшки шмат родючого поля, як і всім іншим поселенцям за винятком самого Янга, та ще Стенджерсона, Кембола, Джонстона і Дреббера — чотирьох головних старійшин.

На одержаній таким чином ділянці Джон Фер'є побудував собі з колод міцний будинок, до якого в наступні роки додав стільки прибудов, що той перетворився на просторий маєток. Фер'є був людиною практичного складу розуму, дуже любив працювати, і умів робити геть усе. А залізне здоров'я дозволяло йому докладати рук до своєї землі від рання й до смеркання, обробляючи й поліпшуючи її. Внаслідок цього ферма Фер'є і вся інша його власність перебували в квітучому стані. Через три роки він був заможніший від своїх сусідів, через шість — ще й який заможний, через дев'ять — багатим, а через дванадцять в усьому Солт-Лейк-Сіті не знайшлось би й півдюжини чоловік, які могли б зрівнятися з ним. Від Солт-Лейк-Сіті до далеких гір Восатч не було імені відомішого, ніж ім'я Джона Фер'є.

І тільки одна-єдина особливість в його поведінці ображала релігійні почуття мормонів. Ніякі аргументи або умовляння не могли змусити його одружитися і взяти за прикладом одновірців кілька дружин. Він ніколи не пояснював причин таких відмов, але твердо й непохитно дотримувався свого рішення. Дехто звинувачував Фур'є в байдужості до постулатів прийнятої ним віри, дехто приписував це його скнарості й небажанню йти на зайві витрати. Ще інші подекували про давню любов і про якусь біляву дівчину, що нібито сохне за ним на березі Атлантичного океану. Та Фер'є вперто не одружувався. В усьому ж іншому він суворо дотримувався віри поселенців і здобув славу людини віруючої й чесної.

Люсі Фер'є росла в побудованому з колод будинку і в усьому допомагала своєму названому батьку. Свіже гірське повітря і цілющий сосновий аромат замінили дівчинці няньку і матір. Минав час, і з кожним роком вона ставала дедалі вищою на зріст і міцнішою, щічки рожевіли дедалі привабливіше, а хода набувала пружності. І не один подорожній, опинившись на дорозі біля ферми Фер'є, відчував, як у ньому оживає давно призабутий неспокій, коли він бачив гнучку дівочу постать, що швидкою ходою йшла пшеничним ланом, або зустрічав дівчину верхи на батьковому мустанзі, яким вона правила з невимушеністю й грацією справжньої дитини Заходу. Брунька розвинулась у квітку, і того року, коли її батько зробився найбагатшим серед фермерів, вона була визнана найвродливішою представницею американського дівоцтва всієї Юти.

Проте першим, хто помітив, що дитина перетворилася на жінку, був не батько. Батьки рідко розуміють це. Зміна відбувається надто непомітно й надто поступово, щоб її можна було визначити певною датою. А найменше таку зміну усвідомлює сама дівчина, аж поки від звуку чийогось голосу або доторку чиеїсь руки її серце не затріпоче і вона із змішаним почуттям гордості й страху збагне: в ній прокинулось щось нове, величезне й природне. Небагато жінок не пам'ятає той день і не може згадати той дрібний випадок, які провістили їм світанок незнаного досі життя. Для Люсі Фер'є такий випадок виявився досить серйозним, навіть якщо не брати до уваги його вплив на її подальшу долю, а крім того, на долі багатьох інших людей.

Був теплий червневий ранок, і мормони працювали, немов бджоли, чий вулик вони обрали своєю емблемою. В полі й на вулицях чути було звуки людської діяльності. Курними торговими шляхами тяглися довгі валки важко навантажених мулів, і все на захід, бо в Каліфорнії спалахнула золота лихоманка, а сухопутний маршрут туди пролягав через місто Обраних. Туди ж з віддалених пасовиськ сунули отари овець і стада биків, а також каравани стомлених переселенців, де люди й коні були однаково виснажені безконечними мандрями. Між цих строкатих гуртів з майстерністю доведеного верхівця скакала на своєму мустанзі Люсі Фер'є — її гарне личко розчервонілося від швидкої їзди, каштанове волосся метелялося за спиною. Батько послав її в місто з якимось дорученням, і тепер вона, як і багато разів до цього дня, з

безстрашністю юності мчала вперед, думаючи тільки про одержане завдання і про те, як його виконати. Запорошені дорожною курявою шукачі золота захоплено дивилися їй услід, і навіть обвішаним шкурами індіанцям, які ніколи не виявляють своїх почуттів, зраджувала звична витримка і вони чудувалися вроді цієї білолицької дівчини.

Вона вже доскакала до міської околиці, коли дорогу їй загородила велика череда худоби, яку гнали з півдюжини суворих, грізних з вигляду пастухів. Люсі, охоплена нетерплячкою, спробувала було подолати цю перешкоду, спрямувавши свого мустанга туди, де, як їй здалося, череда розступилася. Та ледве дівчина в'їхала в неї, як тварини позад неї зімкнулися, і вона опинилася у живому потоці, зусебіч оточена довгородими биками з налитими люттю очима. Люсі звикла мати справу з худобою і тому, не розгубившись, використовувала кожен можливість, щоб просунутись уперед, бо не втрачала надії проїхати крізь череду. На нещастя, один з биків, чи то випадково, чи то навмисно, дуже зачепив мустанга рогами за бік, і кінь оскаженив. Схрапнувши з люті, він миттю став дибки і так затанцював-застрибав, що неодмінно скинув би менш вправного вершника. Становище ставало вкрай небезпечним. Щоразу, опускаючись униз, мустанг наражався на роги і скаженів ще дужче. Все, що дівчина могла тепер зробити,— це триматися в сідлі, бо впасти для неї означало б загинути жахливою смертю під копитами неворотких переляканих тварин. Дівчина ще ніколи не потрапляла в таку скруту, голова в неї почала паморочитися, руки, що стискали повіддя, слабшали. Задихаючись від куряви, що хмарою висіла над чередою, від випарів, що підіймалися від розгарячених тварин, вона у розпачі могла б облишити спроби врятуватись, якби поряд не почувся доброзичливий голос, і тоді вона зрозуміла, що їй прийшли на допомогу. Тієї ж миті мускуляста засмагла рука схопила переляканого мустанга за вуздечку, і незнайомиць, протискаючись між биків, незабаром вивів його на околичну вулицю.

— Сподіваюсь, міс, ви не потерпіли,— шанобливо звернувся до Люсі її рятівник.

Вона подивилась на його смагляве енергійне обличчя і задержувато засміялася.

— Я страшенно перелякана,— простодушно сказала вона,— бо хіба міг би хто-небудь подумати, що мій Панчо так злякається стада биків?

— Слава Богу, що ви втримались у сідлі,— щиро мовив незнайомиць. Це був високий на зріст, схожий на дикуна юнак у грубому мисливському одязі і з довгою рушницею за плечима. Кінь під ним був могутній, чалої масті. — Ви, здається, дочка Джона Фер'є,— додав він. — Я бачив, як ви виїжджали з воріт його ферми. Коли ви його побачите, спитайте, чи пам'ятає він Джефферсона Хоупа з Сент-Луїса. Якщо це той самий Фер'є, то вони з моїм батьком були великими друзями.

— Чи не краще зайти вам самому й спитати про це? — серйозно запропонувала дівчина.

Юнаку явно сподобалась така пропозиція, очі в нього заблищали від задоволення.

— Що ж, послухаюся вас,— сказав він,— але ми провели в горах два місяці, крім того зараз я не в такому вигляді, щоб робити візити. Але треба приймати нас такими, якими ми є.

— Йому є за що подякувати вам і мені теж,— відповіла дівчина,— бо він страшенно любить мене. Якби ті бики затоптали мене, він би цього не пережив.

— Я теж,— сказав її співрозмовник.

— Ви? Не розумію, яке це мало б для вас значення. Адже ми з вами навіть не друзі.

Смагляве обличчя молодого мисливця після цих слів так спохмурніло, що Люсі Фер'є голосно засміялася.

— Ну, я не те хотіла сказати,— додала вона,— звичайно, відтепер ви наш друг. Обов'язково приходьте до нас. А зараз я повинна їхати, бо інакше батько нічого мені не доручатиме. До побачення!

— До побачення! — відповів він, знімаючи своє крилате сомбреро і схиляючись до її руки.

Вона різко повернула мустанга, оперіщила його батою і помчала широкою дорогою, здіймаючи за собою хмару куряви.

Молодий Джефферсон Хоуп, похмурий і мовчазний, поїхав з своїми товаришами далі. Вони шукали в горах Невади срібло і тепер поверталися в Солт-Лейк-Сіті, сподіваючись зібрати капітал, достатній для того, щоб розробити кілька жильних родовищ, відкритих ними. Юнака не менше від інших приваблювало срібло, але сьогоднішня несподівана пригода спрямувала його думки зовсім в інший бік. Образ молодої чарівної дівчини, щирої й чистої, як вітерець Сьєрри, вразив його в самісіньке серце, нестримне й бурхливе у проявах почуттів. Коли вона зникла з очей, він зрозумів: в його житті настала вирішальна мить і ніяке срібло, ніяка

інша проблема ніколи не матиме для нього такого значення, як оте нове й усепоглинаюче, що тепер увійшло в його життя. Любов, що спалахнула в його серці, не була раптовою скоро минущою примхою хлопчика, ні, це була бурхлива, шалена пристрасть людини з сильною волею і владною вдачею. Він звик добиватися успіху в усьому, за що б не брався. І в душі запрягся, що доможеться свого й цього разу, хоч би яких зусиль і наполегливості це коштувало.

Того ж вечора він прийшов до Джона Фер'є і потім відвідував його так часто, що невдовзі зробився своєю людиною в домі. Джон, який протягом дванадцяти років нікуди за межі долини не виїжджав, віддаючи весь час і сили своєму господарству, мав невеликі можливості дізнатися про те, що робиться в світі. А Джефферсон Хоуп міг чимало розповісти, до того ж так, що було цікаво як Люсі, так і її батьку. Він був у Каліфорнії першопрохідцем і знав багато дивовижних історій про те, як за тих буремних і безжурних часів одні ставали багачами, а інші жебраками. Йому доводилось бути розвідником нових земель і мисливцем, він шукав срібло і працював на ранчо. І хоч би де траплялися небезпечні пригоди, Джефферсон Хоуп завжди був їх учасником. Незабаром він зробився улюбленцем старого фермера, який час від часу красномовно розхвалював його чесноти. В таких випадках Люсі сиділа мовчки, але її розчервонілі щічки й блискучі, щасливі очі безпомилково свідчили про те, що її молоде серце більше їй не належить. Її простодушний батько, можливо, не помічав цих симптомів, але вони не пройшли повз увагу того, хто здобув її любов.

Одного літнього вечора Джефферсон Хоуп прискакав до ферми на коні й зупинився біля воріт. Люсі, яка стояла на порозі будинку, пішла йому назустріч. Він закинув повіддя на паркан і рушив по доріжці до неї.

— Я їду, Люсі,— сказав він, беручи її руки в свої й ніжно зазираючи їй в очі. — Я не прошу вас їхати зі мною тепер, але чи будете ви готові до цього, коли я повернуся?

— А коли ви повернетесь? — засміялася вона, почервонівши.

— Щонайбільше — місяців через два. Я приїду і заберу вас, моя люба. Ніхто не зможе стати між нами.

— А що скаже батько?

— Він дасть свою згоду, якщо справи на срібних копальнях підуть добре. А що це буде так, я не маю сумніву.

— Ну, звичайно, якщо ви з батьком про все домовилися, то нічого більше не треба говорити,— прошепотіла вона, притулившись щокою до його широких грудей.

— Слава Богу! — хрипло мовив він, нахилиючись і цілуючи її. — Отже, домовлено. Що довше я залишатимуся з тобою, то важче мені буде поїхати. Мене чекають у каньйоні. До побачення, моя люба, до побачення. Побачимось через два місяці.

Він, нарешті, одірвався від неї, скочив на коня і, не озираючись, шалено помчав геть, наче боявся, що рішучість зрадить його, коли він хоч одним оком гляне на дівчину, яку залишає. А вона стояла біля воріт і дивилася вслід юнакові, поки він не зник удалині. А тоді повернулася в будинок, відчуючи себе найщасливішою дівчиною в усій Юті.

Розділ 3 ДЖОН ФЕР'Є РОЗМОВЛЯЄ З ПРОРОКОМ

Відтоді як Джефферсон Хоуп і його товариші поїхали з Солт-Лейк-Сіті, минуло три тижні. Серце у Джона Фер'є боляче стискалося, коли він починав думати про повернення

юнака і невідворотну втрату названої дочки. Проте її сяюче й щасливе обличчя мирило його з очікуваним перебігом подій більше, ніж будь-які докази. Глибоко в душі він уже давно й твердо вирішив, що ніяка сила не змусить його віддати свою дочку за мормона. Такий шлюб для нього просто не був шлюбом, він вважав, що це ганьба і сором. Хоч би як Фер'є ставився до догматів мормонської віри, в питанні про шлюб він залишався непохитним. Ясна річ, він мусив тримати язик за зубами, бо висловлювати за тих часів неортодоксальні думки в Країні Святих було небезпечною справою.

Так, небезпечною — настільки небезпечною, що навіть найбільш праведні наслідувались говорити про свої релігійні погляди не інакше, як пошепки і затамувавши подих, щоб ніяка дрібниця, зірвавшись з їхніх уст, не була витлумачена неправильно і не закінчилася негайним покаранням. Жертви переслідувань тепер самі перетворилися на переслідувачів, до того ж неймовірно жорстоких. Ні севільська інквізиція, ні німецький фемгеріхт, ні таємні товариства в Італії не могли запустити в дію більш грізну організацію, ніж та, тінь від якої цілком накрила штат Юта.

Невидимість і таємничість мормонської організації робила її вдвічі жахливішою. Вона здавалася всевідаючою і всемогутньою, хоч водночас із цим ніхто не чув її й не бачив. Чоловік, який висловлювався проти мормонського віросповідання, просто зникав, і ніхто не знав, де він подівся і яка лиха доля його спіткала. Дружина й діти чекали його вдома, але жодний батько ніколи до них не повертався, щоб розповісти, як йому велося в руках таємних суддів. Необачне слово або поспішливий вчинок призводив до знищення людини, проте ніхто не мав уявлення про природу цієї страшною сили, що гнітила їх. Отож і не дивно, що люди відчували постійний страх, не відважуючись у серці пустельної місцевості навіть пошепки висловити свої сумніви, що мучили їх.

На перших порах ця темна моторошна сила карала тільки непокірних, тих, які, прийнявши віру мормонів, потім неправильно тлумачили її або хотіли від неї відмовитись. Проте невдовзі межі застосування цієї сили набагато розширилися. Кількість дорослих жінок зменшувалась, а багатоженство без жіноцтва перетворювалося, це зрозуміло, на голу, не підкріплену практикою доктрину. Поповзли дивні чутки — чутки про вбитих переселенців і пограбовані табори в місцях, де ніколи не бачили індіанців. У гаремах старійшин з'явилися нові жінки — ці жінки плакали й чахли, їхні обличчя мали на собі сліди пережитих жахів. Мандрівники, яким траплялось пробиратися в горах уночі, говорили про ватаги озброєних людей у масках, про те, що вони бачили, як ці ватаги тихо й скрадливо рухалися у темряві. Ці розповіді й чутки поступово наповнювались конкретним змістом, набирали дедалі чіткіших обрисів, підтверджувалися то одним, то другим очевидцем, нарешті перетворилися на ім'я. І аж до цих днів на віддалених ранчо Заходу слова «спілка данитів», або «ангели-месники», звучать зловісно й викликають жах.

Але, дізнавшись дещо про цю організацію, яка чинила такі страхіття, люди почали боятися її не менше, а більше. Ніхто не знав, з кого складається ця безжальна секта. Особи тих, хто брав участь у кривавих актах насильства, вчинених в ім'я віри, трималися в якнайглибшій таємниці. Навіть друг, якому ви довірили свої сумніви відносно Пророка і його місії, міг виявитися одним з тих, хто прийде до вас уночі з вогнем і мечем задля жахливої помсти. Через це кожний боявся свого сусіди і ніхто не говорив про те, що лежало на серці.

Одного чудового ранку Джон Фер'є уже зібрався був їхати в поле, коли раптом почув, як на воротах дзенькнула засувка. Визирнувши у вікно, він побачив огрядного рудуватоволосого чоловіка середнього віку, що йшов доріжкою від воріт до будинку. Фер'є похолов від страху, бо це був не хто інший, як сам великий Бігем Янг. Сповнений тривоги, — Фер'є добре знав, що цей візит не віщує йому нічого доброго — він кинувся до дверей зустріти вождя мормонів. Янг холодно відповів на його привітання і з похмурим обличчям пройшов за ним у вітальню.

— Брате Фер'є,— сказав він, сідаючи і пильно дивлячись на фермера з-під світлих вій,— істинно віруючі були тобі добрими друзями. Ми підібрали тебе, коли ти вмирав з голоду в пустелі, ми розділили з тобою нашу їжу, ми благополучно привезли тебе в Обітовану долину, дали тобі добрячий шмат землі і, опікуючись тобою, дозволили розбагатіти. Хіба не так?

— Так,— відповів Джон Фер'є.

— Натомість ми поставили лише одну умову: щоб ти прилучився до справжньої віри і неухильно дотримувався її звичаїв. Ти пообіцяв зробити це, але якщо вірити тому, що про тебе кажуть, ти порушив свою обіцянку.

— Яким же це чином я її порушив? — вигукнув Фер'є, заперечливо зводячи руки.
— Хіба я не вношу свою частку в громадський казан? Хіба я не ходжу в храм? Хіба я...

— Де твої жінки? — спитав Янг, роззираючись навколо. — Поклич їх, я хочу з ними привітатися.

— Це правда, я не одружився,— відповів Фер'є. — Але жінок було мало, а багато кому вони потрібніші, ніж мені. Я ж не сам, у мене є дочка, вона доглядає мене.

— От про дочку я й хочу поговорити з тобою,— вів далі вождь мормонів. — Вона вже доросла, зробилася квіткою Юти і здобула прихильність багатьох людей, які посідають високе становище в цих краях.

Джон Фер'є мало не застогнав.

— Про неї балакають таке, що аж не хочеться вірити — ніби вона заручилася з якимось немормоном. Це, звичайно, пусті пересуди. Що сказано в тринадцятій заповіді святого Джозефа Сміта? «Нехай кожна дівчина, яка сповідує істинну віру, буде дружиною одному з обраних, якщо ж вона буде дружиною немормона, то вчинить тяжкий гріх». А коли так, то неможливо, щоб ти, додержуючись цієї святої заповіді, дозволив своїй дочці порушити її.

Джон Фер'є нічого не відповів, лише нервово перебирав пальцями батіг.

— Оце й буде випробування твоєї віри — так вирішила Священна Рада Чотирьох. Дівчина молода, ми не будемо силувати її стати дружиною старого діда і не позбавимо зовсім права вибору. У нас, старійшин, вистачає своїх

телиць, але ми повинні забезпечити жінками й своїх синів. У Стенджерсона є син, у Дреббера є син, і кожний з них радо прийме твою дочку в свій дім. Нехай вона сама вибере когось із них. Обидва молоді й багаті, обидва сповідують істинну віру. Ну, що ти на це скажеш?

Фер'є трохи помовчав, насупивши брови.

— Дайте нам час,— мовив він нарешті. — Моя дочка ще надто молода, вона ледве досягла віку, коли виходять заміж.

— Вона повинна зробити свій вибір у місячний термін,— сказав Янг, встаючи. — Через місяць вона повинна дати відповідь.

Виходячи, він обернувся, обличчя його почервоніло, очі лиховісно зблиснули.

— Якщо ти із своєю дочкою, Джоне Фер'є,— майже про ревів він,— спробуєш бодай у найдрібнішій дрібниці послухатися наказу Святої Четвірки, то ви обоє дуже пошкодуєте, що ваші скелети не біліють на Сьєрра-Бланко!

Насварившись кулаком, Янг зник за дверима, і Фер'є почув, як його важкі кроки зарипіли на посипаній гравієм доріжці.

Фер'є ще сидів, упершись ліктями в коліна і розмірковуючи, як почати про все розмову з дочкою, коли раптом відчув, що на його руку лягла чиясь інша ніжна рука; підвівши очі, він побачив біля себе дочку. Одного погляду на її бліде, перелякане личко було досить, щоб зрозуміти: вона все чула.

— Я не винна, що так сталося,— вибачилась вона, відповідаючи на його погляд. — Він кричав на весь дім. О батьку, батьку, що нам робити?

— Ти тільки не бійся,— сказав він, притягуючи до себе й гладячи широкою шкарубкою долонею її каштанове волосся. — Так чи так, а ми це діло владнаємо. А твій хлопець не перестав ще тобі подобатися, га?

У відповідь Люсі схлипнула й стиснула його руку.

— Бачу, не перестав. Не хотілось би мені почути, що ти до нього збайдужіла. Він непоганий хлопець, до того ж християнин, не те що тутешні люди, незважаючи на їхні молитви й проповіді. Завтра в Неваду їде один чоловік, думаю, мені

вдасться передати твоєму хлопцю, в якій ми халепі. І, якщо я хоч трохи його знаю, він примчить сюди швидше від телеграми.

Почувши таке порівняння, Люсі розсміялася крізь сльози.

— Він приїде і порадить, як нам бути. Але я боюсь не за себе, а за тебе, тату. Бо кажуть... кажуть, що з тими, хто йде проти Пророка, завжди трапляються страшні, жахливі речі.

— Але ми ще не чинили йому опору,— відказав її батько. — От коли ми це будемо робити, тоді й думатимемо про жахи. Ми маємо цілий місяць, на той час, гадаю, нам найкраще за все втекти з Юти.

— Покинути Юту?

— Приблизно так.

— А наша ферма?

— Продамо, що зможемо, а що не зможемо — нехай пропадає. Правду кажучи, Люсі, я не вперше про таке думаю. Я ні перед ким не хочу гнути коліна, як тутешні люди перед цим своїм клятим Пророком. Я — вільний американець і таке мені не подобається. А мінятися мені, мабуть, пізно. Якщо ж він прийде на цю ферму поживитися, то може наскочити на добрячий заряд шроту.

— Але ж нас не випустять звідси,— заперечила дочка.

— Почекай, поки приїде Джефферсон, і ми все влаштуємо. А зараз, серденько, заспокойся і не плач, щоб оченята не позапухали, бо він мене сваритиме, побачивши тебе таку. Поки що нам нічого боятися і ніяка небезпека нам не загрожує.

Джон Фер'є говорив ці заспокійливі слова досить упевненим тоном, але дочка не могла не звернути уваги на те, що він дуже дбайливо, як ніколи раніше, замкнув двері на ніч і старанно почистив і зарядив старий заіржавілий дробовик, який висів на стільці в його спальні.

Розділ 4

ВТЕЧА

Наступного ранку після розмови з мормонським Пророком Джон Фер'є подався в Солт-Лейк-Сіті, знайшов там свого знайомого, який вирушав у гори Невади, і передав йому листа для Джефферсона Хоупа. В ньому він повідомляв юнака про близьку небезпеку, яка загрожувала їм, а також про те, що тому треба обов'язково до них приїхати. Після того як Фер'є віддав листа, на душі в нього полегшало, і додому він повернувся без тягара на серці.

Та, під'їхавши до ферми, він неабияк здивувався, коли побачив, що до кожної ворітничі прив'язано коня. Він здивувався ще більше, коли, ввійшовши в будинок, зустрів у вітальні двох молодиків. Один, з довгим блідим обличчям, розлігся в кріслі-качалці, задерши ноги на грубу. Другий, з волячою шиєю і грубим, одутлим обличчям, стояв біля вікна, заклавши руки в кишені й насвистуючи відомий церковний гімн. Коли Фер'є ввійшов, обидва кивнули йому, і той, який сидів у кріслі-качалці, почав розмову.

— Ви, мабуть, нас не знаєте,— сказав він. — Це син старійшини Дреббера, а я Джозеф Стенджерсон, який подорожував з вами пустелею, коли Всевишній простягнув свою долоню й спрямував вас у лоно істинної віри.

— Як спрямує всі народи, коли настане для цього час,— прогугнявив інший. — Бог правду бачить, коли настане час, він її скаже.

Джон Фер'є холодно вклонився. Він здогадався, хто ці відвідувачі.

— Ми прийшли,— вів далі Стенджерсон,— за порадою наших батьків настійливо просити руки вашої дочки для того з нас, хто більше сподобається вам і їй. Але оскільки в мене всього чотири дружини, а в брата Дреббера — сім, мені здається, що я маю перевагу.

— Ні, ні, брате Стенджерсоне,— вигукнув другий,— справа зовсім не в тому, скільки в кого жінок, а в тому, хто скільки зможе утримати. Мій батько передав мені свої млини, отже, з нас двох я багатший!

— Але в мене кращі перспективи,— лагідно зауважив другий. — Бо коли Господь Бог покличе до себе мого батька, я одержу його чимбарню й шкіряну фабрику. До того ж я старший від тебе й посідаю вище церковне становище.

— Нехай дівчина вибирає сама,— відказав Дреббер, самовдоволено посміхаючись до свого власного відображення в дзеркалі. — Дамо дівчині можливість вирішити це самостійно.

Під час цього діалогу Джон Фер'є стояв біля дверей, кипів від обурення і насилу стримувався, щоб не пустити свій батіг гуляти по спинах обох відвідувачів.

— Слухайте сюди,— сказав він нарешті, ступнувши вперед,— коли моя дочка вас покличе, тоді й прийдете, а доти я не бажаю бачити ваші пики.

Обидва молодих мормони здивовано витріщилися на нього. В їхніх очах суперечка за руку дівчини була найвищою честю як для неї, так і для її батька.

— З цієї кімнати два виходи,— крикнув Фер'є,— у двері й у вікно! Яким ви хочете скористатися?

Його засмагле обличчя було таке люте, він так загрозливо стиснув кулаки, що гості схопились на ноги й квапливо подалися геть. Старий фермер пройшов за ними до дверей.

— Коли домовитесь, хто з вас жених, дайте мені знати,— насмішкувато мовив він.

— Ти ще дістанеш своє! — крикнув Стенджерсон, побілівши від люті. — Ти не послухався Пророка і Ради Чотирьох! Ти шкодуватимеш про це до кінця своїх днів!

— Тяжко впаде на тебе рука Господня! — гукнув молодий Дреббер. — Він прийде й знищить тебе!

— Тоді я теж буду знищувати! — оскаженів Фер'є і кинувся був нагору по рушницю, але Люсі зупинила його, Схопивши за руку. І не встиг він випручатись, як цокіт копит повідомив його, що гостей уже не наздогнати.

— Підлі святенники! — вигукнув він, витираючи з лоба піт. — Та краще мені побачити тебе в могилі, моя люба, ніж дружиною когось із цих негідників!

— Я теж вибрала б смерть,— рішуче мовила дівчина. — Але ж ось-ось має приїхати Джефферсон.

— Так, чекати вже недовго. І що швидше він тут буде, то краще, бо ми не знаємо, що вони робитимуть далі.

І справді, відважному старому фермеру і його названій дочці тепер негайно потрібна була людина, яка могла б дати їм добру пораду й допомогти. В усій історії їхнього поселення досі ще не траплялося випадків такої непокори старійшинам. Якщо суворо карались менші провини, то яка доля могла чекати запеклого й зятятого бунтаря? Фер'є розумів, що ні багатство, ні становище йому не зарадять. Люди, не менш відомі і не менш заможні, ніж він, таємно зникали, а їхнє майно переходило у власність церкви. Фер'є був хороброю людиною, але і його брав дрож, коли він думав про страшне покарання, що нависло над ним. Будь-яку явну небезпеку він зустрів би, й на мить не втративши самовладання, але невідомість позбавляла його спокою. Він намагався приховувати свій страх від дочки й удавав, ніби те, що трапилося, самі дрібниці, але любов до батька зробила її очі зіркими, і вона безпомилково бачила, що йому не по собі.

Фер'є чекав, що Янг якимсь чином висловить свою незгоду з його поведінкою, і не помилився, хоч відбулося це в зовсім несподіваній формі. Другого дня, прокинувшись уранці, він побачив, на своє превелике здивування, маленький клаптик паперу, пришпилений до ковдри біля його грудей. На ньому чіткими друкованими літерами було написано:

«Для виправлення тобі лишилося двадцять дев'ять днів, а тоді...»

Крапки були страшніші за будь-яку погрозу. Фер'є був страшенно спантеличений тим, як це застереження могло потрапити в його кімнату, бо слуги спали в окремому флігелі, а всі двері й вікна було надійно замкнено й зачинено. Він зіжмакав папірець і нічого не сказав про нього дочці, але цей випадок сповнив його серце страхом. Через двадцять дев'ять днів кінчався місяць, визначений Янгом. Яка ж сила, яка мужність можуть зарадити в боротьбі з таким могутнім і таємничим ворогом? Рука, яка пришпилювала записку, могла б завдати йому удару в серце, і він ніколи не дізнався б, хто його вбив.

Наступного ранку він був приголомшений ще більше. Вони сиділи й снідали, коли Люсі, здивовано зойкнувши, показала вгору. Там, посеред стелі, було виведено, очевидно кінцем обгорілої палиці, число 28. Люсі нічого не зрозуміла, а Фер'є від

пояснень утримався. Ніч він просидів з рушницею в руках, вартуючи й пильнуючи. Він нічого не почув і не побачив, а проте вранці знадвору на дверях з'явилося намальоване фарбою нове число — 27.

Так спливав день за днем, і кожного ранку Фер'є незмінно пересвідчувався, що його невидимі вороги ведуть точний їм лік, позначаючи де-небудь на помітному місці скільки часу в нього ще залишилося до кінця наданої йому місячної відстрочки. Фатальні числа з'являлися то на стінах, то на підлозі, то на аркушах паперу, приклеєних до садової хвіртки або до огорожі. Незважаючи на всю пильність, Джон Фер'є ніяк не міг виявити, яким чином з'являються ці щоденні попередження. Коли він бачив їх, його поймав майже забобонний жах. Він схуд, утратив спокій, в очах у нього, як у зацькованого звіра, оселилася тривога. Тепер його підтримувала одна-єдина надія — надія на те, що з Невади приїде молодий мисливець.

Число двадцять скоротилося до п'ятнадцяти, п'ятнадцять — до десяти, а від Джефферсона Хоупа не було ніяких вістей. Дні танули один за одним, але він не з'являвся. Щоразу, почувши стукіт кінських копит або крик візника, який поганяв коней, старий фермер поспішав до воріт, гадаючи, що нарешті надійшла допомога. Кінець кінцем, побачивши, як цифра п'ять поступилася місцем четвірці, а четвірка — трійці, Фер'є зовсім занепав духом і втратив надію на порятунок. Він розумів, що без допомоги, та ще погано знаючи гори, які оточували поселення, він безсилий. Дороги, по яких їздили найчастіше, суворо охоронялися, за ними пильно стежили, і ніхто не міг з'явитися на них без перепустки, виданої Радою Чотирьох. І хоч у який бік Фер'є не повернув би, він не міг уникнути удару, що загрожував йому. Проте старий ні разу не похитнувся в своєму рішенні скоріше вмерти, ніж дати згоду на те, що він вважав безчестям для дочки.

Одного разу ввечері він сидів один і розмірковував над своїм нещастям, марно шукаючи з нього вихід. Адже вранці на стіні його будинку з'явилася цифра 2, завтра — останній день виділеного йому терміну. І що має трапитись потім? Уява невиразно малювала йому безліч усіляких жахів. А дочка — що станеться з нею після того, як його не стане? Невже з цієї невидимої сітки, якою їх оточено зусібіч, немає виходу? Фер'є впав головою на стіл і заплакав на думку про свою безпорадність.

Але що це? В нічній тиші почулося ледь чутне шкрябання — тихе, але виразне. Воно долидало від вхідних дверей. Фер'є прокрався в передпокій і напружено прислухався. На кілька секунд шкрябання припинилося, потім тихий, вкрадливий звук повторився. Очевидно, хтось дуже обережно постукував пальцем по одній з дверних фільонок. Чи не нічний це вбивця прийшов виконати смертний вирок таємного трибуналу? Чи це якийсь виконавець ставить зараз позначку про те, що наблизився останній день відстрочки? Джон Фер'є вирішив, що миттєва

смерть буде кращою, ніж невизначеність, від якої шарпалися нерви й хололо серце. Кинувшись уперед, він відсунув засувку і рвучко розчинив двері.

Надворі все було тихо й спокійно. Стояла ясна ніч, в небі яскраво мерехтіли зірки. Фермер оббіг поглядом маленький обгороджений парканчиком садок між ворітьми й будинком, але ні там, ні на дорозі нікого не було видно. З полегкістю зітхнувши, Фер'є подивився праворуч і ліворуч, потім випадково кинув поглядом просто собі під ноги і на своє здивування побачив чоловіка, що лежав ницьма на землі.

Нерви у Фер'є не витримали, він знесилено сперся спиною на стіну і схопився за горло, тамуючи мимовільне бажання закричати. Першою його думкою було те, що перед ним поранений або вмираючий, але поки він дивився, людина раптом заворушилася і нечутно, мов змія, швидко вповзла в передпокій. Опинившись у будинку, вона скочила на ноги, зачинила двері, а коли обернулася, здивований фермер побачив перед собою енергійне обличчя й рішучі очі Джефферсона Хоупа.

— Господи! — задихаючись, мовив Джон Фер'є. — Як ти мене налякав! А чому ти не ввійшов, а вповз?

— Дайте мені чогось із'їсти,— прохрипів хлопець. — Дві доби й ріски в роті не мав, бо ніколи було. — Він накинувся на м'ясо й хліб, що залишилися на столі від хазяйської вечері. — Люсі тримається добре? — спитав юнак, вгамувавши голод.

— Добре. Вона не знає, в якій ми небезпеці,— відповів Фер'є.

— Це теж добре. За будинком стежать з усіх боків. Ось чому я повз. І хоч які вони в біса кмітливі, але не такі, щоб упіймати мисливця з Уошоу.

Зрозумівши, що тепер у нього є відданий спільник, Джон Фер'є відчув себе зовсім іншою людиною. Він схопив шкарубку юначу руку й сердечно потиснув її.

— Такими, як ти, можна тільки пишатися,— сказав він. — Мало хто захотів би розділити з нами наші неприємності й небезпеку, яка нам загрожує.

— Це ви правильно вгадали,— відповів молодий мисливець. — Я вас поважаю, але якби йшлося тільки про вас, я двічі подумав би, перш ніж сунути голову в це осине гніздо. Я приїхав сюди заради Люсі, і лихо з нею може трапитися тільки тоді, коли Джефферсон Хоуп перестане топтати ряс.

— А що нам робити?

— Завтра ваш останній день, і якщо сьогодні вночі ви не почнете діяти, то загинете. У мене є мул і два коня, вони чекають в Орлиній ущелині. Скільки у вас грошей?

— Дві тисячі доларів золотом і п'ять тисяч банкнотами.

— Достатньо. У мене стільки ж. Нам треба добратися до Корсон-сіті через гори. Розбудіть, будь ласка, Люсі. Добре, що слуги сплять у флігелі.

Поки Фер'є допомагав дочці зібратися в дорогу в її кімнаті, Джефферсон Хоуп склав у маленький клунок усі харчі, які тільки зміг знайти, і налив у глиняний дзбан води, бо з досвіду знав, що джерел у горах мало і вони далеко одне від одного. Ледве він встиг закінчити приготування, як повернувся фермер з дочкою, вже одягнутою в дорогу. Закохані привіталися сердечно, але коротко, бо кожна хвилина була на вагу золота, а зробити треба було ще багато.

— Ми повинні вийти негайно,— сказав Джефферсон Хоуп тихим, але рішучим тоном людини, яка усвідомлює всі масштаби небезпеки і разом з тим готова сміливо йти їй назустріч. — За входними дверима і чорним ходом пильно стежать, але ми можемо обережно вилізти у причілкове вікно й податися полем. А коли вийдемо на дорогу, до Орлиної ущелини залишиться тільки дві милі, а там нас чекають коні. До світанку нам треба подолати половину шляху через гори.

— А якщо нас зупинять? — спитав Фер'є.

Хоуп поляскав по руків'ю револьвера, що стирчало спереду з-під куртки.

— Якщо їх виявиться для нас забагато, то двох-трьох ми заберемо з собою на той світ,— похмуро посміхнувся він.

Світло в будинку погасили, і Фер'є подивився з темного вікна на поля, які належали йому і які він мав зараз покинути назавжди. Він уже давно привчив себе до думки про неминучість цієї жертви, та й міркування про честь і щастя дочки переважували жаль за втраченим багатством. Усе навколо — і дерева з шелестким листям, і розлогі мовчазні пшеничні лани,— дихало безмежним спокоєм, і важко було навіть уявити, що там усюди бродить привид смерті. А

проте кам'яний вираз зблідлого обличчя молодого мисливця свідчив про те, що натерпівся він по зав'язку.

Фер'є узяв капшук з грошима, Джефферсон Хоуп — мізерний запас харчів і води, а Люсі — клунок з кількома найбільш цінними для неї речами. Відчинивши вікно дуже повільно й обережно, вони почекали, поки небо трохи потемніло від чорної хмари, а тоді один по одному вислизнули в садок. Зігнувшись і затамувавши подих, вони прокралися до паркану й пішли попід ним, доки не знайшли дірку, крізь яку можна було вийти на кукурудзяне поле. Раптом Джефферсон схопив своїх супутників і затягнув їх у тінь, де всі троє злякано притиснулись до землі.

Крім усього іншого, життя в преріях розвинуло в Джефферсона Хоупа рисячий слух. Ледве він і його супутники встигли сховатись, як за кілька ярдів від них почувся тужливий крик гірської сови і у відповідь десь поблизу зразу пролунав такий же крик. Тієї ж миті з дірки в паркані, до якої вони пробиралися, вислизнула ледь помітна темна чоловіча постать, знову почувся сумовитий умовний крик, і з темряви вийшов другий чоловік.

— Завтра опівночі,— сказав перший, який, очевидно, був старшим. — Коли тричі прокричить дрімлюга.

— Добре,— відповів другий. — Сказати брату Дребберу?

— Скажи, а він нехай перекаже іншим. Дев'ять до семи!

— Сім до п'яти! — відгукнувся другий, і обидві постаті шмигнули в різні боки. Їхні останні слова означали, очевидно, своєрідний пароль і відзив. Як тільки останній звук їхніх кроків затих віддалеки, Джефферсон Хоуп схопився на ноги, допоміг своїм супутникам пролізти в дірку і з усією можливою швидкістю повів їх полями, підтримуючи, а іноді майже несучи дівчину на руках, коли їй починали зраджувати сили.

— Швидше! Швидше! — задихаючись, час від часу шепотів він. — Ми проминули лінію вартових. Тепер усе залежить від швидкості. Швидше!

Втрапивши на дорогу, втікачі пішли значно прудкіше. Лише один раз хтось попався їм назустріч, але вони зуміли вчасно шурхнути в поле і залишились непоміченими.

Не дійшовши до міста, мисливець повернув на нерівну вузьку стежку, що вела в гори. В темряві попереду них забовваніло дві чорних зубчастих вершини —

глибокий вузький прохід між ними називався Орлиною ущелиною і там на втікачів чекали коні. З безпомилковим чуттям Джефферсон провів своїх супутників спочатку між величезних валунів, потім руслом висохлого гірського потоку до не помітного для ока майданчика, оточеного скелями, де стояли вірні тварини. Дівчину посадили на мула, старий Фер'є сів з грошима на одного з коней, а другого Джефферсон Хоуп повів по стрімчастій, небезпечній стежці.

Це був складний шлях для тих, хто не звик дивитись в обличчя природі під час найбурхливіших її проявів. По один бік ущелини на тисячу чи більше футів угору височіла кам'яна стіна — чорна, сувора й грізна, з базальтовими колонами на нерівній поверхні, схожими на ребра якогось закам'янілого чудовиська. По другий бік — дикий хаос валунів і уламків скель, який не давав ні найменшої змоги там проїхати. Поміж них безладно крутилася стежка, місцями така вузька й вибоїста, що мандрівникам довелося їхати по ній один за одним, та й взагалі нею могли скористатися тільки дуже досвідчені вершники. Проте, незважаючи на всі ці небезпеки й труднощі, на серці у втікачів було легко, бо кожний крок збільшував відстань між ними й страшним деспотизмом, від якого вони рятувалися.

Та незабаром їм випала нагода переконатися, що вони перебувають ще під юрисдикцією святих. Вони вже доїхали до найважчого і найглухішого місця на всьому шляху, коли Люсі злякано зойкнула й показала вгору. На скелі, що нависла над стежкою, стояв, чітко вирізняючись на тлі нічного неба, самотній вартовий. Він теж побачив утікачів, і тієї ж миті тишу ущелини розітнув військовий оклик:

— Стій! Хто йде?

— Подорожні в Неваду,— відповів Джефферсон Хоуп, поклавши руку на приторочену до сідла рушницю.

Втікачі побачили, що вартовий звів курок і пильно вдивляється в них, явно незадоволений почутою відповіддю.

— Хто дозволив? — спитав він.

— Свята Четвірка,— відповів Фер'є. Проживши багато років серед мормонів, він затамив, що це найвища влада, на яку тільки можна послатися.

— Дев'ять до семи! — гукнув вартовий.

— Сім до п'яти! — швидко відповів Джефферсон Хоуп, згадавши відзив на пароль, почутий у садку.

— Проїжджайте з Богом,— сказав голос угорі.

За сторожовим постом стежка поширшала, і коні пішли риссю. Озирнувшись, утікачі побачили самотнього вартового, який стояв, спершись на рушницю, і зрозуміли, що вони проминули межу країни обраних і що перед ними — воля.

Розділ 5

АНГЕЛИ-МЕСНИКИ

Усю ніч вони їхали поплутаними тісними, пробираючись по нерівних кам'яних стежках. Не раз вони збивалися з дороги, але Хоуп дуже добре знав гори, і вони щоразу віднаходили правильний шлях. Коли настав ранок, перед ними відкрився краєвид чудової, хоч і дикої краси. З усіх боків їх оточували високі, з шапками снігу гірські вершини, і кожна з них немовби визирала з-за плеча іншої, вдивляючись в обрій. Скелясті схили по обидва боки були такі стрімкі, що модрина й сосни нависали просто над головами втікачів, яким здавалося, що досить одного пориву вітру, щоб усе це полетіло їм на голови. І такі побоювання були небезпідставні, бо голу долину густо захаращували дерева й валуни, які впали раніше. Одного разу недалеко від утікачів з гори зірвався величезний уламок скелі й глухо прогуркотів униз; луна повторила цей гуркіт в мовчазних ущелинах, налякавши стомлених коней так, що вони перейшли в галоп.

Над східним краєм обрію поволі сходило сонце, і одна по одній вершини високих гір спалахували як ліхтарики на святі, а тоді всі разом запалахкотіли рожево-червоними барвами. Величне видовище звеселило серця втікачів і додало їм нових сил. Зробивши зупинку біля струмка, що біг з якоїсь ущелини, вони напоїли коней і нашвидку поснідали. Люсі з батьком були не від того, щоб затриматися там на довше, але Джефферсон Хоуп був невблаганний.

— Вони вже кинулися за нами в погоню,— сказав він. — Тепер усе залежить від нашої швидкості. Після того, як дістанемося до Карсона, ми зможемо відпочивати все життя.

Протягом усього того дня вони пробирались якимись урвищами і надвечір, за їхніми підрахунками, були від своїх ворогів більше ніж за тридцять миль. На ніч вони знайшли собі притулок під навислою скелею, де вона трохи захищала їх від холодного вітру. Там, притулившись одне

до одного, щоб зігрітися, вони кілька годин поспали. Та встали вони ще до світанку і знову рушили вперед. Ніяких ознак погоні вони не помічали, і Джефферсон Хоуп почав був думати, що вони вже, мабуть, недосяжні для страшної організації, чий гнів вони викликали. Він не знав ні того, як далеко сягає її залізна рука, ні того, що вона швидко до них дотягнеться і розчавить їх.

У середині другого дня їхній жалюгідний запас їжі майже закінчився. Проте це не дуже занепокоїло молодого мисливця, бо до такого в горах завжди треба бути готовим, і раніше йому нерідко вже доводилося розраховувати на свою рушницю, щоб зберегти життя. Знайшовши затишну місцинку, він наносив купу гілляк і розклав багаття, біля якого могли погрітися його супутники, бо тепер вони перебували на висоті майже п'ять тисяч футів над рівнем моря, і повітря зробилось крижаним. Припнувши коней і попрощавшись із Люсі, він закинув на плече рушницю й подався шукати мисливського щастя. Озирнувшись, він побачив, що старий і дівчина сидять біля багаття, а коні й мул стоять трохи далі за ними й ніби правлять їм за тло. Потім їх затулили скелі.

Він пройшов милі зо дві, переходячи з ущелини в ущелину, але ніякої звірини не знайшов, хоч по корі дерев та з інших ознак бачив, що в цій місцевості живе чимало ведмедів. Нарешті, згаявши в марних пошуках дві чи три години, він у розпачі хотів був повернути назад, коли раптом, глянувши вгору, побачив таке, від чого радісно заколотилось його серце. На краю гостроверхої скелі футів за триста — чотириста над ним стояв звір, трохи схожий на барана, але з величезними рогами. Товсторіг — так він називається — очевидно, охороняв стадо, невидиме для мисливця, але Хоупу поталанило: тварина дивилась у протилежний бік і не помітила його. Джефферсон Хоуп ліг, поклав рушницю на камінь, довго й старанно цілювся і тільки тоді натиснув на гачок. Товсторіг високо підстрибнув, зробив край урвища кілька непевних кроків і гепнувся вниз.

Тварина виявилась надто важкою, щоб нести її всю, і мисливець задовольнився тим, що відшматував для себе задню ногу й трохи боку. З цим трофеєм на плечах він повернувся назад, бо вже насувався вечір. Та ледве він рушив, як зрозумів, що його чекають нові труднощі. Захопившись пошуками дичини, Джефферсон Хоуп забрів далеко від знайомих ущелин, і знайти стежку, яка його сюди привела, тепер йому було важко. Від долини, де він опинився,

відгалужувалось чимало ущелин, від яких в свою чергу відбруньковувались інші, й усі були схожі між собою як дві краплі води. Він пройшов однією з них близько милі й набрів на гірський потік, якого, Хоуп був упевнений в цьому, він ніколи раніше не бачив. Переконавшись, що йде не туди, куди треба, він повернув в інший бік. Швидко насувалася ніч, і було майже темно, коли він нарешті дістався до знайомого місця. Та й після цього мисливець ледве знаходив дорогу, бо місяць ще не зійшов, а від високих скель морок був ще густіший. Згинаючись під важкою ношею, знесилений безконечними блуканнями, Джефферсон Хоуп насилу волік ноги, підбадьорюючи себе думкою про те, що кожний крок наближає його до Люсі й що їжі, яку він несе, їм вистачить до кінця подорожі.

І ось він підійшов до входу в ту саму ущелину, де залишив Люсі й її батька. Навіть у темряві він упізнав обриси скель, що оточували її. «Вони вже, мабуть,— думав він,— нетерпляче виглядають його,— адже він пішов від них близько п'яти годин тому». Невимовно радіючи, хлопець приставив долоні до рота, і вузька ущелина багатоголосою луною повторила його гучний поклик, яким він сповістив про своє повернення. Чекаючи відповіді, він прислухався. Ані звуку, крім його власного голосу, що прокотився похмурими мовчазними ущелинами і, безліч разів повторившись, повернувся до нього. Він крикнув знову ще гучніше, і знову у відповідь не почув навіть шепоту від своїх друзів, яких залишив так недавно. Його охопив відчайдушний, невимовний жах, і він безтямно побіг уперед, кинувши свою дорогоцінну ношу — м'ясо товсторога.

Коли він обминув скелю, його очам відкрилося місце, де було розкладено багаття. Там іще куріла купка приску, але, очевидно, після того, як він пішов, дров у багаття не підкладали. Навколо панувала все та ж тиша. Його побоювання перетворилися на впевненість, і він підбіг ближче. Біля решток багаття не виявилось жодної живої істоти: мул, коні, старий, дівчина — всі зникли. Було аж надто добре зрозуміло, що під час його відсутності тут скоїлось жахливе лихо — лихо, яке спіткало їх усіх, не залишивши, проте, ніяких слідів.

У Джефферсона Хоупа, спантеличеного й приголомшеного цим ударом, голова пішла обертом, і йому довелося спертись на рушницю, щоб не впасти. Але він був людиною дії і швидко подолав хвилинну розгубленість. Вихопивши з купи приску недогорілу гілляку, він роздмухав її і з допомогою цього смолоскипа заходився оглядати місце маленького таборища. Вся земля там була стоптана кінськими копитами, отже, втікачів наздогнав великий загін верхівців, а напрямок слідів показував, що звідти вони повернули у Солт-Лейк-Сіті. Чи забрали вони з собою старого й дівчину? Джефферсон Хоуп майже переконав себе, що це так, але раптом помітив таке, від чого нерви його напружилися до краю. Трохи обіч таборища він побачив невисокий горбочок рудуватої землі, якого раніше не було. Помилка виключалася — це була свіжа могила. Підійшовши ближче, молодий мисливець помітив, що в горбочку стирчить палиця, в розщеплений кінець якої всунуто клаптик паперу. Напис на ньому був короткий, але вичерпний:

«Д ж о н Фе р'є з Солт-Лейк-Сіті помер 4 серпня 1860».

Отже, мужнього старого фермера, з яким він розлучився так недавно, вже немає серед живих, і це його надмогильний напис. Джефферсон Хоуп дико озирнувся навколо, шукаючи очима другу могилу, але другої могили не було. Люсі забрали з собою її жажливі переслідувачі, щоб поповнити гарем якогось старшинського сина. Зрозумівши, що долю дівчини вирішено і що він безсилий перешкодити мормонам, хлопець гірко пошкодував, що не лежить поруч із старим фермером в його останньому тихому притулку.

Проте його дійова натура знову перемогла апатію, яка є наслідком відчаю. Якщо нічого іншого йому не лишається, він може принаймні присвятити своє життя помсті. Поряд з безмежною терплячістю й упертістю у вдачі Джефферсона Хоупа була присутня й така риса, як холодна мстивість,— її він навчився, очевидно, у індіанців, серед яких виріс. Стоячи біля згаслого багаття, він відчув, що погамувати його горе може тільки помста — цілковита й досконала помста ворогам, здійснена його власною рукою. Від цієї хвилини, вирішив він, вся його воля й енергія будуть присвячені досягненню цієї й тільки цієї мети. Похмурий і блідий, Джефферсон Хоуп пішов туди, де кинув м'ясо вбитого товсторога, потім знову повернувся на таборище, розпалив багаття й зготував собі їсти на кілька днів. Їжу він склав у торбину і, незважаючи на втому, подався через гори по сліду ангелів-месників.

Аж п'ять днів, збиваючи до крові ноги й мало не падаючи в і д утоми, брів він тими самими ущелинами, де недавно їхав верхи на коні. Вночі він кидався на землю серед великого каміння і на кілька годин забувався сном, але ще до світанку знову був у дорозі. На шостий день він досяг Орлиного каньйону, звідки вони розпочали свою злощасну втечу. Звідти його очам відкрилась оселя святих мормонів. Знесилений і знеможений, Джефферсон Хоуп сперся на рушницю й люто насварився кістлявим кулаком на мовчазне місто, що широко розляглося внизу. Дивлячись на нього, він помітив на кількох головних вулицях прапори й інші ознаки якогось святкування. Поки хлопець міркував, що б то могло означати, почувся тупіт копит — до нього скавав якийсь чоловік. Коли той наблизився, Джефферсон Хоуп упізнав у ньому мормона, на ім'я Каупер, якому він у різний час робив послуги. Коли мормон під'їхав, хлопець заговорив до нього, маючи на увазі довідатись що-небудь про долю Люсі Фер'є.

— Я Джефферсон Хоуп,— сказав він. — Ти мене пам'ятаєш?

Мормон подивився на нього з неприхованим здивуванням: у цьому патлатому обідранці з блідим як у мерця обличчям і лютим, безтямним поглядом важко було впізнати колись чепуристого молодого мисливця. Проте, коли мормон, нарешті, переконався, що перед ним справді Джефферсон Хоуп, його здивування змінилося жахом.

— Та ти з глузду з'їхав, що прийшов сюди! — вигукнув він. — Якщо хто-небудь побачить, що я з тобою розмовляю, мені вкоротять життя! За те, що ти допоміг утекти Фер'є і його дочці, Священна Четвірка видала наказ заарештувати тебе.

— Не боюсь я ні їх, ні їхніх наказів,— рішуче відказав Хоуп. — Ти повинен щонебудь знати про одне діло, Каупере. Заклинаю всім для тебе найдорожчим відповісти мені на кілька запитань. Адже ми завжди були друзями. Ради Бога, не відмов.

— Про що ти хочеш спитати? — проказав мормон, боязко озираючись. — Давай швидше. Тут навіть скелі мають вуха, а дерева — очі.

— Що з Люсі Фер'є?

— Її вчора віддали за молодого Дреббера. Та ти зараз упадеш!

— Не звертай на мене уваги,— насилу відповів Хоуп. У нього навіть губи зблідли, і він опустився на камінь, об який досі спирався рукою. — Кажеш, віддали?

— Віддали вчора, через це й прапори на Храмі вивісили. Молодий Дреббер і молодий Стенджерсон трохи посперечалися, кому вона повинна належати. Вони обидва були в загоні, який ганявся за втікачами, і Стенджерсон застрелив її батька, то й виходило, ніби це дає йому перевагу, але коли вони звернулися до ради старійшин, прибічників у Дреббера виявилось більше, і Пророк віддав дівчину йому. Та чи в того, чи в того їй довго не жити, бо вчора я бачив на її обличчі смерть. Вона схожа на привид, а не на жінку. Ти уже йдеш?

— Так, іду,— відповів Джефферсон Хоуп, який підвівся з свого каменя. Його суворе, застигле обличчя було наче вирізьблено з мармуру, а в очах горів лихий вогонь.

— Куди ж ти йдеш?

— Не має значення,— відповів він і, закинувши рушницю на плече, побрів в ущелину, а звідти подався аж в серце гір, до лігвищ диких звірів. І найлютішим і найнебезпечнішим звіром тепер був він сам.

Пророцтва мормона збулося аж надто добре. Чи то страшна смерть батька, чи то ненависний шлюб, до якого її силували, вплинув так на бідолашну Люсі, але

відтоді вона вже не підводила голови, а швидко почала марніти й за місяць померла. Її отупілий від пияцтва чоловік, який одружився з нею головним чином заради грошей Джона Фер'є, не дуже побивався через цю втрату, але інші його дружини оплакали смерть Люсі й просиділи біля її тіла напередодні похорону всю ніч, як велить мормонський звичай. А під ранок, ще вдосвіта, двері раптом рвучко розчинились і до кімнати з труною, страшенно їх перелякавши й здивувавши, ввійшов обвітрений, обшарпаний і схожий на дикуна чоловік. Навіть не глянувши на жінок, що збилися в гурт-не сказавши їм і слова, він підійшов до загорнутого в біле тіла, в якому ще так недавно пробувала чиста душа Люсі Фер'є. Нахилившись, він побожно притиснувся губами до її холодного чола, а потім підняв її руку й зняв у неї з пальця обручку. «Вона не ляже в могилу з цією обручкою!» — люто проревів він, і перш ніж жінки встигли зчинити тривогу, збіг сходами вниз і щез. Ця подія була така дивна і тривала так недовго, що той, кому випало бути її свідком, не повірив би сам собі, тим більше не зміг би переконати в ній інших, якби не один незаперечний факт: тоненька золота обручка, ознака заміжжя Люсі Фер'є, безслідно зникла!

Кілька місяців Джефферсон Хоуп просидів у горах, ведучи дивне, дикунське життя і плекаючи в серці люте й всепоглинаюче бажання помститись. У місті ходили чутки про таємничу істоту, яка никає околицями і живе у відлюдних гірських ущелинах. Одного разу у вікно до Стенджерсона влетіла куля й розплющилась об стіну за фут від нього. Другого разу, коли Дреббер проходив попід скелею, униз на нього скотився чималий валун, і він врятувався від жахливої смерті лише тому, що кинувся ницьма на землю. Обидва молоді мормони не довго шукали причину замахів на їхнє життя і кілька разів влаштовували набіги в гори, сподіваючись схопити або вбити свого ворога, але марно. Тоді вони з перестороги взяли собі за правило ніколи не виходити з дому без супроводу або ввечері, а біля будинків поставили охорону. Проте поступово вони перестали дуже суворо дотримуватися встановленого ними порядку, бо про їхнього ворога не було більше ні слуху ні духу, і вони почали думати, що час остудив його бажання помститись.

Та все було зовсім не так, навіть навпаки. Мисливець відзначався твердою, непоступливою вдачею, а думка про помсту настільки оволоділа всім його єством, що в його душі не залишилося місця для інших почуттів. Проте, крім усього іншого, він був людиною практичною. Незабаром він зрозумів, що навіть його залізне здоров'я не здатне витримати незліченних випробувань, яких воно зазнавало. Постійне життя просто неба і відсутність здорової їжі неймовірно виснажували його. А якщо він здохне в горах, мов собака, що ж станеться тоді з помстою? Його, безперечно, спостигне саме така смерть, якщо він і далі вестиме подібне життя. Він розумів, що це означало б зіграти за правилами, встановленими його ворогами, і тому хоч і неохоче, але повернувся в Неваду до своїх копалень, щоб відновити здоров'я й призбирати грошей, після чого, підготувавшись у такий спосіб, знову почати добуватися поставленої мети.

Джефферсон Хоуп мав намір пробути в Неваді не більше року, але збіг непередбачених обставин затримав його на копальнях аж на цілих п'ять років. Проте пам'ять про заподіяне йому зло і його пристрасне бажання помститись на той час були такі ж гострі, як і тієї незабутньої ночі, коли він стояв біля могили Джона Фер'є. Змінивши зовнішній вигляд, він під чужим ім'ям повернувся в Солт-Лейк-Сіті, байдужий до того, що станеться з ним, коли він здійснить те, що, на його переконання, було справедливістю. В місті на нього чекали погані новини. Кілька місяців тому серед обраного народу виник розбрат, молодші члени церкви збунтувалися проти влади старійшин, внаслідок чого певна частина незадоволених відмовилась від цієї віри й покинула Юту. Серед них були Дреббер і Стенджерсон, які поділись невідомо де. Ходили чутки, ніби Дреббер зумів перетворити на гроші більшу частину своєї власності і поїхав з міста багатою людиною, в той час як його товариш Стенджерсон був порівняно менш заможний. Проте ніхто не знав, де вони перебувають.

Багато хто, не менш мстивий, наразившись на такі ускладнення, облишив би всяку думку про помсту, але тільки не Джефферсон Хоуп, який не вагався й хвилини. Грошей у нього було небагато, але він підробляв, хапаючись за будь-яку роботу, і їздив з міста в місто по всіх Сполучених Штатах, шукаючи своїх ворогів. Рік минав за роком, його чорне волосся почало братися сивиною, але він, неначе собака дойда в людській подобі, не припиняв пошуків, зосередивши всі свої помисли на одній-єдиній меті, досягненню якої присвятив своє життя. Нарешті його завзятість дістала винагороду. І винагородою став лише один миттєвий погляд на обличчя за віконною шибкою, але цей погляд сказав йому, що люди, яких він переслідує, оселилися в місті Клівленді в штаті Огайо. З готовим планом помсти він повернувся в своє жалюгідне житло. Проте трапилося так, що Дреббер, визирнувши у вікно, упізнав бродягу на вулиці й прочитав у його очах свій смертний вирок. У супроводі Стенджерсона, який зробився його особистим секретарем, він кинувся до мирового судді й заявив, що їхньому життю загрожує небезпека з боку давнього ревнивого суперника, який ненавидить їх. Того ж вечора Джефферсона Хоупа було заарештовано, і він, не маючи змоги знайти кого-небудь, хто взяв би його на поруки, просидів у тюрмі кілька тижнів. А коли, нарешті, його звільнили, то все, що він зміг зробити,— це дізнатися, що Дреббер покинув свій будинок і разом із секретарем відбув до Європи.

Месника знову було збито зі сліду, і знову люта ненависть спонукала його продовжити погоню. Але для цього, потрібні були гроші, і якийсь час Хоуп змушений був працювати, заощаджуючи кожний долар для наступної подорожі. Нарешті, склавши їх достатньо, щоб не вмерти з голоду, він, вирушив до Європи, де їздив з міста в місто слідом за своїми ворогами, влаштовуючись для цього до кого-небудь слугою, але наздогнати втікачів йому ні разу не пощастило. Коли він дістався до Санкт-Петербурга, Дреббер і Стенджерсон уже поїхали в Париж, а коли він прибув туди, то довідався, що вони вже вирушили в Копенгаген. В столицю Данії він теж спізнився на кілька днів, бо вони виїхали в Лондон, де йому, нарешті, пощастило їх знайти. А про те, що саме там трапилось, краще за

все буде дізнатися з власної розповіді старого мисливця, записаної свого часу доктором Вотсоном, якому ми уже й так багато чим зобов'язані.

Розділ 6

ПРОДОВЖЕННЯ СПОГАДІВ ДЖОНА ВОТСОНА, ДОКТОРА МЕДИЦИНИ

Як ми швидко переконалися, шалений опір нашого бранця зовсім не свідчив про його велику до нас ненависть, бо, зрозумівши, що вже нічого не можна вдіяти, він привітно посміхнувся й висловив надію, що під час сутички нікому з нас не заподіяв лиха.

— Ви, мабуть, зараз повезете мене в поліцейське від ділення,— звернувся він до Шерлока Холмса. — Мій кеб стоїть унизу під дверима. Якщо ви розв'яжете мені ноги, я спущуся сам. Я вже не такий легкий, як колись, і нести мене буде важко.

Грегсон з Лестрейдом презирнулися, явно вважаючи таку пропозицію надто зухвалою, але Холмс зразу ж повірив нашому бранцеві й розв'язав рушник, яким ми зв'язали йому ноги. Той підвівся й пройшовся кімнатою, немовби пересвідчуючись, що вони знову вільні. Розглядаючи його, я, пам'ятаю, подумав, що мені рідко коли випадало бачити людину такої могутньої статури, не меншу повагу, ніж фізична сила, викликав рішучий і енергійний вираз його темного, засмаглого обличчя.

— Якщо місце начальника поліції ще не зайнято, то, на мою думку, кращого чоловіка, ніж ви, не знайти,— сказав він, з неприхованим захопленням дивлячись на мого товариша. — Те, як ви мене вистежили, просто неймовірна річ!

— Вам теж слід було б поїхати зі мною,— сказав Холмс обом детективам.

— Я можу бути за кучера,— мовив Лестрейд.

— Добре. Грегсон сяде зі мною в кеб. І ви теж, докторе. Вас зацікавила ця справа, то ви вже нас і тримайтеся.

Я з радістю погодився, і ми всі спустилися вниз. Наш бранець не робив спроб утекти, він спокійно сів у кеб, який

був його власним, ми полізли слідом за ним. Лестрейд сів на передок, хльоснув коня і дуже швидко довів нас туди, куди нам було треба. Нас провели в маленьку кімнатку, де поліцейський інспектор записав прізвище заарештованого, а також прізвища осіб, у вбивстві яких він звинувачувався. Інспектор виявився блідолицим незворушно-байдужим чоловіком, свої обов'язки він виконував повільно й механічно.

— Заарештований стане перед судом протягом тижня,— заявив він,— а поки що, містере Джефферсоне Хоупе, чи не бажаєте ви що-небудь сказати? Повинен попередити вас, що я запишу ваші слова і вони можуть бути використані проти вас.

— У мене є багато чого сказати,— повільно мовив заарештований. — Я хочу розповісти цим джентльменам геть усе.

— Чи не краще почекати до суду? — спитав інспектор.

— До суду я взагалі можу не дожити,— відповів Джефферсон Хоуп. — Та не лякайтесь, я не маю наміру кінчати життя самогубством. Ви лікар? — спитав він, втупившись у мене жорстким поглядом своїх темних очей.

— Так, я лікар,— підтвердив я.

— Тоді прикладіть свою руку ось сюди,— посміхнувся він, показавши скутими наручниками руками собі на груди.

Я так і зробив і зразу ж відчув характерні й безладні поштовхи. Стінки його грудної клітки, здавалося, тремтіли й трусилися, наче благоденська споруда, коли всередині неї працює яка-небудь потужна машина. В тиші, що запала в кімнаті, я почув гучні й одночасно приглушені звуки, що йшли з одного джерела.

— Та у вас аневризм аорти! — вигукнув я.

— Саме так воно й називається,— спокійно мовив він. — Минулого тижня я ходив до лікаря, і він сказав, що вона днями неодмінно розірветься. З кожним роком мені ставало дедалі гірше. І все через те, що в горах Солт-Лейк я надто довго жив просто неба й надголодь. Ну, а тепер, коли я зробив що хотів, мені байдуже, коли я покину цей світ, але хотілось би розповісти, як усе було. Я зовсім не бажаю, щоб мене мали за звичайнісінького горлоріза.

Інспектор і двоє детективів квапливо порадилися, чи доцільно дозволяти йому розповідати далі.

— Як на вашу думку, докторе, чи загрожує йому без посередня небезпека? — спитав інспектор.

— Так, загрожує,— відповів я.

— В такому разі наш обов'язок, в інтересах правосуддя, взяти в нього показання,— заявив інспектор. — Ви можете, сер, починати вашу розповідь, але я знову попереджаю вас, що занотую її.

— З вашого дозволу я сяду,— сказав заарештований, сідаючи. — Від цього аневризму я швидко стомлююсь, а ота сутичка півгодини тому не поліпшила мого самопочуття. Я стою на краю могили і не схильний брехати. Кожне слово, яке я кажу, щира правда, а як ви з неї скористаєтеся, для мене не має значення.

З цими словами Джефферсон Хоуп відкинувся на спинку стільця й почав розповідати свою дивовижну історію. Говорив він у спокійній, методичній манері, неначе події, про які йшла мова, стосувалися досить буденних речей. За точність вміщеної нижче оповіді я можу цілком поручитися, бо мав доступ до записника Лестрейда, в якому слова заарештованого було зафіксовано так, як вони вимовлялися.

— Для вас не має великого значення, чому я ненавидів цих людей,— заговорив Джефферсон Хоуп. — Досить тільки сказати, що вони винні в смерті двох людських істот — батька й дочки — і таким чином втратили право на своє власне життя. Відтоді, як вони вчинили той злочин, минуло чимало часу, і для мене було вже неможливо притягти їх до суду. Та я знав про те, що вони винні, і вирішив бути їм і суддею, і присяжними засідателями, і катом — усім в одній особі. На моєму місці ви вчинили б так само, якщо ви справжні мужчини.

Дівчина, про яку я згадав, двадцять років тому мала стати моєю дружиною. Але її силоміць віддали за цього Дреббера, і серце її було розбито. Я зняв з її

мертвого пальчика обручку й заприсягся, що саме на неї дивитиметься Дреббер своїми вмираючими очима і що останні його думки повинні бути про злочин, за який його спостигла кара. Я завжди носив з собою цю обручку й переслідував Дреббера та його спільника аж на двох континентах, поки не наздогнав їх. Вони покладали надію на те, що заганняють мене на смерть, але не змогли. Якщо я вму завтра, а це цілком можливо, то вму свідомий того, що виконав своє призначення в світі і виконав добре. Вони загинули від моєї руки. Мені більше немає на що сподіватись або чогось бажати.

Вони були багатими, а я був бідним, отож ганятися за ними виявилось для мене нелегкою справою. Коли я дістався до Лондона, в моїх кишенях гув вітер, і я зрозумів, що треба заробляти на прожиття. Правити кіньми й їздити верхи для мене так само природно, як ходити пішки, отож я звернувся в контору власника кебів і незабаром дістав роботу. Я повинен був кожного тижня приносити хазяїну певну суму, а те, що заробляв понад неї, мав право залишати собі. Правда, таке траплялося нечасто, але я примудрявся зводити якось кінці з кінцями. Найважчою роботою для мене було знаходити дорогу, бо, як на мене, з усіх будь-коли придуманих лабіринтів Лондон найзаплутаніший. Та я мав при собі карту міста, а коли запам'ятав, де основні готелі й вокзали, справи пішли досить добре.

Я не зразу знайшов, де мешкають обидва мої джентльмени, але розпитував і розпитував, поки, нарешті, не вистежив їх. Вони зупинилися в мебльованих кімнатах в Кемберуеллі, по той бік Темзи. Ну, а коли я знайшов їх, то міг бути впевнений, що тепер вони в моїх руках. Я відпустив бороду, позбавивши їх можливості впізнати мене. Я переслідував їх по п'ятах, шукаючи слушної нагоди. Цього разу вони не повинні були втекти.

Проте, незважаючи на всі мої зусилля, вони мало не зробили цього. Хоч би куди вони вирушали, я ніколи не спускав їх з ока. Іноді я їхав слідом за ними на кебі, іноді йшов пішки, але на кебі було краще, бо тоді вони не могли відірватися від мене. Заробити тепер якийсь гріш я міг тільки рано-вранці або пізно ввечері, через що почав заборговувати хазяїну. Але поки Дреббер і Стенджерсон були в мене на очах, це мало мене турбувало.

Втім, вони виявилися дуже хитрими. Очевидно, їм спадало на думку, що за ними можуть стежити, бо вони ніколи не виходили поодиночі або ввечері. Протягом двох тижнів я їздив слідом за ними і жодного разу не бачив їх один без одного. Дреббер через день був п'яний, але Стенджерсона ніколи не можна було застукати зненацька. Я стежив за ними вдень і вночі, але й тіні слушної нагоди і мені не випадало, та я не занепадав духом, бо щось підказувало мені: мій час майже настав. Я тільки боявся, що ота штука в грудях розірветься трохи зарано і я не встигну зробити своє.

Нарешті, їздячи одного вечора туди й назад по Торкі-Террас,— так називається вулиця, де вони наймали кімнати,— я побачив, як до їхніх дверей підкотив кеб. Невдовзі винесли багаж, за якийсь час вийшли Дреббер і Стенджерсон, сіли в кеб і поїхали. Я стьобнув коня й подався слідом, відчуючи величезну тривогу, бо боявся, що вони збираються поміняти житло. На Юстонському вокзалі вони вийшли, я дав хлопчику потримати мого коня і пішов за ними на платформу. Вони спитали там, коли буде поїзд на Ліверпуль, і черговий відповів, що один допіру відійшов, а другий буде через кілька годин. У Стенджерсона це, очевидно, викликало незадоволення, а Дреббер, навпаки, явно зрадів. У вокзальній метушні я так близько присунувся до них, що чув кожне їхнє слово. Дреббер сказав, що у нього є невеличка особиста справа, і якщо Стенджерсон почекає його тут, він скоро повернеться. Стенджерсон на це не погодився, нагадавши Дребберу, що вони покладали весь час триматися разом. Той відповів, що справа делікатна і він повинен іти сам. Я недочув, що відповів Стенджерсон, але Дреббер вибухнув лайкою і нагадав йому, що він всього-на-всього найманий служник і не сміє вказувати йому, що треба робити. Стенджерсон, бачачи, що справа безнадійна, перестав сперечатись, а просто домовився з Дреббером, що в разі той спізниться на останній поїзд, він чекатиме його в готелі «Холлідей»; на це Дреббер відповів, що буде на платформі до одинадцятої, і пішов з вокзалу.

Нарешті настала хвилина, якої я чекав так довго. Тепер я мав змогу впоратися з своїми ворогами. Разом вони могли захищати один одного, але поодиноці були в моїх руках. Проте я діяв без поспіху, бо мав заздалегідь вироблений план. Помста не дає задоволення, якщо кривдник не встигає усвідомити, хто завдає йому удару або чому на його голову падає покара. А за моїм планом я повинен був мати можливість змусити людину, яка заподіяла мені лихо, зрозуміти, що її давній гріх викрито. Трапилося так, що за два чи три дні раніше джентльмен, який оглядав кілька порожніх будинків на Брікстон-роуд, загубив у моєму кебі ключ до одного з них. Ввечері того ж дня про це було оголошено, і ключ я повернув, але поки він був у мене, я встиг зняти з нього зліпок, по якому мені зробили такий самий ключ. З його допомогою я мав доступ принаймні до одного місця в усьому величезному Лондоні, де міг бути впевненим, що ніхто мені не перешкодить. Затягти Дреббера в той будинок було важко, і тепер я мав продумати, як це зробити.

Дреббер подався вулицею, зайшов в один шинок, потім у другий; у другому він просидів майже півгодини. А коли вийшов, то хитався, мабуть, добряче нажлуктився. Поперед мене стояв двоколісний екіпаж, і Дреббер сів у нього.

Я поїхав слідом, тримаючись так близько, що морда мого коня була за ярд від задка тієї коляски. Так ми проминули міст Ватерлоо, потім довго їхали різними вулицями, поки, на моє здивування, не опинилися біля того будинку, де він наймав кімнати. Я не розумів, навіщо він туди повернувся, але свого не облишив, а проїхав ще ярдів із сто від будинку й зупинився. Дреббер відпустив екіпаж і зник за дверима. Дайте мені, будь ласка, води. В горлянці сохне.

Я простягнув йому склянку, він випив її одним духом.

— Тепер мені краще. Ну так от, я почекав з півгодини чи й більше, коли раптом у будинку з'явся якийсь шарварок, наче там билися. Наступної миті двері рвучко відчинились і в них з'явилося двоє чоловіків — один з них був Дреббер, другий — молодик, якого я раніше ніколи не бачив. Цей молодик тягнув Дреббера за комір і біля сходів дав йому такого стусана, що той вилетів аж на середину вулиці. «Ти, негідник,— крикнув молодик, погрожуючи палицею,— я тобі покажу, як ображати чесну дівчину!» Він так розлютився, що, мабуть, прибив би Дреббера своєю довбнею, та п'яний боягуз накивав п'ятами. Він добіг до рогу вулиці, побачив мій кеб, гукнув мене й скочив усередину. «Вези мене в готель «Холлідей!» — наказав він.

Коли Дреббер опинився в моєму кебі, серце в мене від радості заколотилося так шумно, що я злякався за свій аневризм, який міг в останню мить вивести мене з ладу. Я їхав повільно, міркуючи над тим, що робити з Дреббером далі. Можна було просто вивезти його за місто і там де-небудь на безлюдному путівці востаннє поговорити з ним. Я майже остаточно дійшов думки вчинити саме так, але він розв'язав питання по-своєму. Йому знову припекло хильнути, і він наказав мені зупинитися біля ресторану, сказавши, щоб я його чекав. У ресторані він сидів доти, поки той не закотився, а коли вийшов, то був п'яний як чіп, і я зрозумів, що тепер господар становища я.

Не думайте, що я мав намір убити його просто так. Звичайно, це було б тільки справедливо, але до такого вбивства у мене не лежала душа. Я давно вже вирішив, що не слід позбавляти його можливості поборотися за своє життя, якщо він на таке наважиться. Під час свого мандрівного життя в Америці я брався за будь-яку роботу, серед усього іншого довелося мені працювати й прибиральником у лабораторії нью-йоркського університету. Одного разу професор, читаючи лекцію про отрути, показав студентам алкалоїд — так він назвав ту речовину,— виділений ним з якоїсь трутизни, що нею в Південній Америці отруюють стріли. Цей алкалоїд, за його словами, був такий сильнодіючий, що найменша його порошок означала миттєву смерть. Я запам'ятав пляшечку, в якій тримали препарат, і коли всі пішли, взяв трохи того алкалоїду. Я був непоганим фармацевтом і зумів виготовити дві розчинні у воді пігулки з цим алкалоїдом, поклавши кожен в коробочку з такою самою на вигляд пігулкою, але зробленою без отрути. Тоді ж я вирішив, що примушу обох джентльменів, коли настане мій час, узяти з кожної коробочки одну з двох пігулок, а я проковтну ту, яка залишиться. Пігулка вб'є не згірше за кулю, а шуму буде набагато менше, ніж від пострілів крізь шийну хустку. Від того дня я завжди мав пігулки при собі і нарешті дістав можливість використати їх.

Минула дванадцята година, наближалася перша, ніч була буряна й холодна, завивав вітер, і періщив дощ. І хоч погода була гнітюча, але в душі у мене буяла радість — така велика радість, що хотілося безтямно кричати. Якщо ви, джентльмени, коли-небудь дуже чогось бажали і пристрасно прагнули до нього впродовж двадцяти років поспіль, а тоді раптом побачили, що досить тільки простягнути руку і воно твоє, вам будуть зрозумілі мої почуття. Аби заспокоїти нерви, я закупив сигару, але руки мої тремтіли, в скронях гупало від хвилювання. Я їхав і бачив старого Джона Фер'є і любу Люсі, які дивилися на мене з темряви й посміхались мені,— бачив їх так виразно, як бачу зараз вас у цій кімнаті. Всю дорогу вони стояли переді мною — старий Фер'є з одного боку коня, а Люсі з другого,— поки я не зупинився біля того будинку на Брікстон-роуд.

Навколо не було ні душі, не чути було жодного звуку, крім капотіння дощу. Зазирнувши всередину кеба, я побачив, що Дреббер, зіщулившись, спить п'яним сном. Я посмикав його за руку.

«Пора виходити»,— сказав я.

«Добре, голубе»,— відповів він.

Очевидно, він думав, що ми приїхали до його готелю, бо виліз, нічого більше не кажучи, і пішов слідом за мною через палісадник. Мені довелося йти поряд з ним, щоб підтримувати, бо він ще не зовсім протверезів. Коли ми підійшли до дверей, я відімкнув їх і провів його в чільну кімнату. Даю вам слово, батько й дочка всю дорогу йшли попереду нас.

«Темно, як у пеклі»,— мовив він, тупцюючи на місці.

«Зараз у нас буде світло,— відповів я і, витерши сірника, запалив воскову свічку, яку приніс із собою. — А тепер, Енохе Дреббере,— вів я далі, повернувшись до нього і наблизивши свічку до свого обличчя,— хто я?»

Він витріщився на мене стуманілими п'яними очима, потім у них, я це побачив, раптом з'явився жах, а обличчя спотворилось,— він упізнав мене. Геть сполотнівши, Дреббер відсахнувся від мене, чоло його зрослося потом, зуби зацокотіли. Бачачи все це, я сперся спиною на двері й засміявся. Сміявся я голосно й довго. Я завжди знав, що помста буде солодкою, але не уявляв, що душа може так тішитися.

«Ти, падлюка! — сказав я йому. — Я полював за тобою від Солт-Лейк-Сіті до Санкт-Петербурга, але тобі завжди щастило втекти від мене. Тепер, нарешті,

твоїм мандрам настав кінець, тому що хтось із нас не побачить завтра, як сходить сонце!»

Поки я говорив, Дреббер відсовувався від мене далі й далі, і я бачив по його обличчю: він думає, що я божевільний. Мабуть, так воно тоді й було. У скронях ковальським молотом гунав пульс, і мені, безперечно, зробилось би погано, якби носом не ринула кров, від чого мені покращало.

«Ну, що ти тепер скажеш про Люсі Фер'є? — крикнув я, замикаючи двері й розмахуючи ключем перед його носом. — Довго чекало тебе покарання, нарешті воно тебе спостигло!»

Я бачив, як перелякано затремтіли його губи, коли він слухав мої слова. Він, зрозуміло, почав би благодіяти про пощаду, якби аж надто добре не розумів, що це марна річ.

«Ти хочеш мене вбити?» — затинаючись, спитав він.

«Це не вбивство, — заперечив я. — Хіба знищити скаженого собаку — це вчинити вбивство? А ти пожалів мою нещасну дівчину, коли тягнув її від убитого батька в свій клятий брудний гарем?»

«Її батька вбив не я!» — заверещав він.

«Але ти розбив її невинне серце! — крикнув я, тицяючи йому коробочку. — Нехай нас розсудить всемогутній Бог. Вибирай і ковтай. В одній з пігулок смерть, у другій — життя. Я візьму ту, яку ти залишиш. Побачимо, чи є на світі справедливість, чи над нами панує випадок».

Дреббер зіщулився й дико закричав, благаючи про пощаду, а я витяг ножа, приставив йому до горла і він підкорився. Після цього я проковтнув другу пігулку, і ми мовчки хвилину чи дві дивились один на одного, чекаючи, кому судилося жити, а кому — вмерти. Хіба можна забути, який вираз з'явився у нього на обличчі, коли перший біль, шпигонувши в нутрощах, сказав йому, що отруту проковтнув він! Я побачив це і підніс йому до очей обручку Люсі. Але все це тривало всього якусь мить, бо алкалоїд діє швидко. Новий напад болю спотворив його обличчя, він викинув уперед руки, заточився й з хрипким криком важко гепнувся на підлогу. Я ногою перевернув його на спину і приклав до серця руку. Воно не билось. Дреббер був мертвий! У мене з носа все ще текла кров, але я не звертав на це уваги. Не знаю, чому мені спало на думку писати цією кров'ю на стіні. Можливо, захотілося пожартувати з поліції, спрямувавши її на

неправильний слід, бо на серці в мене було легко й радісно. Мені пригадалося, що колись у Нью-Йорку знайшли труп німця, а над ним було написано слово «Rache»; газети тоді доводили, що це зроблено якимсь таємним товариством. «Те, що збило з пантелику нью-йоркську поліцію, зіб'є з пантелику й лондонську»,— подумав я, — вмочив палець у свою кров і написав те слово друкованими літерами на стіні в зручному місці. Потім я пішов до кеба, поблизу так само нікого не було, шаленів вітер, і лив дощ. Я від'їхав трохи від будинку, коли, сунувши руку в кишеню, де я завжди носив обручку Люсі, раптом виявив, що її там немає. Мене наче грім ударив — адже то була єдина пам'ять про неї. Подумавши, що я, можливо, впустив обручку, коли схилявся над тілом Дреббера, я повернув назад, залишив кеб у провулку й сміливо пішов до будинку, бо мене не лякала ніяка небезпека — аби лише знайти кільце! Але біля будинку наскочив на поліцейського, який звідти виходив, і приспати його підозри мені пощастило тільки тому, що я зумів прикинутися безнадійно п'яним.

Отак Енох Дреббер знайшов свою смерть. Тепер мені залишалось ще одне — зробити так само із Стенджерсоном, повернувши борг за Джона Фер'є. Я знав, що Стенджерсон зупинився в готелі «Холлідей», і цілий день вештався там, але він не виходив. Мені здається, він щось запідозрив після того, як Дреббер не повернувся на вокзал. Він був хитрий, цей Стенджерсон, завжди насторожі. Але він помилявся, думаючи, що не дасть мені наблизитися до нього, якщо сидітиме в готелі. Я швидко дізнався, де вікно його спальні, і наступного ранку, ледве розвиднілося, заліз до нього в кімнату, скориставшись драбиною, що валялася в провулку за готелем. Розбудивши його, я сказав, що настала година, коли він повинен заплатити за життя, відібране ним колись так давно. Я розповів йому про смерть Дреббера і запропонував вибрати одну з двох пігулок. Замість того щоб ухопитися за можливість врятуватися, яку я йому надавав, він скочив з ліжка й учепився мені в горло. Захищаючись, я вдарив його ножом у серце. Та це не має значення, бо його все одно чекала смерть,— Провидіння не дозволило б його злочинній руці взяти пігулку без отрути.

Ось я й розповів вам майже все, і це добре, бо вже страшенно стомився. Ще день-два я возив на своєму кебі клієнтів і зовсім не збирався кидати це діло доти, доки не зберу досить грошей, щоб повернутися в Америку. Сьогодні я стояв на хазяйському дворі, коли прибіг якийсь малий босяк і спитав, чи немає тут кучера на ім'я Джефферсон Хоуп, якого просять подати кеб на вулицю Бейкер-стріт до номера двісті двадцять один „бе\". Я приїхав, нічого не підозрюючи, а оцей молодий джентльмен, не встиг я й оком змигнути, зацепив на моїх руках наручники. Оце й усе, джентльмени. Можете вважати мене вбивцею, але, на мою думку, я такий же служитель правосуддя, як і ви.

Історія цього чоловіка була настільки захоплюючою, а розповідав він так гарно, що ми мовчки, забувши про все на світі, слухали його. Навіть детективи-професіонали, blase всілякими злочинами, здавалося, стежили за його розповіддю з гострою цікавістю. Коли він її закінчив, ми кілька хвилин сиділи в

цілковитій тиші, яку порушувало тільки дряпання олівця по паперу,— це Лестрейд закінчував стенографувати почуте.

— Мені хотілось би почути трошки більше ще про одну

обставину,— мовив нарешті Холмс. — Хто це ваш спільник,

який приходив по моєму оголошенню за обручкою?

Заарештований жартівливо підморгнув моєму другові.

— Я вже можу не приховувати свої таємниці,— відказав він,— але накликати неприємності на інших не буду. Я прочитав ваше оголошення й подумав, що це або поліцейська засідка, або, можливо, потрібна мені обручка. Мій друг зголосився піти й подивитися. Ви повинні визнати, що зробив він це блискуче.

— Можете в цьому не сумніватися,— щиро погодився Холмс.

— Джентльмени,— поважно озвався інспектор,— треба додержуватися встановленого порядку. В четвер заарештований стане перед судом присяжних, вас туди запросять. А до того часу за злочинця відповідаю я . — Він подзвонив, двоє охоронців повели Джефферсона Хоупа з собою, а ми з Шерлоком Холмсом, вийшовши з поліцейської дільниці, сіли в кеб і поїхали на Бейкер-стріт.

Розділ 7

ЗАКЛЮЧНИЙ

Нас було повідомлено, щоб ми з'явилися в суд у четвер, але коли настав той день, виявилось, що потреби в наших свідченнях уже немає. Справу до своїх рук узяв Вищий Судія, і Джефферсона Хоупа було покликано до суду, де його судитимуть суворо, але справедливо. Вночі після арешту його серце розірвалося, і вранці нещасного Хоупа знайшли мертвим на підлозі тюремної

камери з безтурботною посмішкою на обличчі, неначе у свою смертну мить він згадав, що прожив життя не марно і добре зробив своє діло.

— Грегсона і Лестрейда його смерть повинна страшенно обурити,— зауважив Холмс, коли ми ввечері того ж дня завели розмову про цю подію. — Адже їхні сподівання на галасливу рекламу не справилися.

— Не бачу, щоб вони дуже багато зробили, шукаючи злочинця,— заперечив я.

— У цьому світі не має значення, скільки ви робите,— з прикрістю мовив Холмс. — Головне в тому, щоб зуміти переконати людей: ви зробили багато. Та все одно,— трохи веселіше додав він після паузи,— я нізащо не відмовився б від цього розслідування. Не пам'ятаю більш цікавої справи. Вона проста, але в ній є кілька повчальних моментів.

— Проста? — вигукнув я.

— Ну, складною її, зрозуміло, назвати не можна,— посміхнувся Холмс, побачивши моє здивування. — І незаперечним доказом її простоти є те, що без ніякої допомоги, якщо не брати до уваги кількох нескладних умовиводів, я за три дні зміг упіймати злочинця.

— Це правда! — погодився я.

— Я вже вам пояснював: те, що виходить за межі звичайного, як правило, допомагає у нашій роботі, а не перешкоджає. При розв'язанні подібних справ найголовнішим є вміння мислити, так би мовити, зворотно. Це дуже корисне вміння, і оволодіти ним зовсім нескладно, але люди не часто до нього вдаються. У повсякденному житті значно корисніше думати вперед, тому думання назад починає зневажатися. На п'ятдесят чоловік, які мислять синтетично, припадає тільки один, який уміє мислити аналітично.

— Мушу признатися,— сказав я,— я не зовсім вас розумію.

— Іншого навряд чи можна було чекати. Ану, спробую пояснити вам це зрозуміліше. Більшість людей, якщо повідомити їм факти в тій послідовності, як відбувалися відповідні події, скажуть, якими повинні бути наслідки. Вони можуть зіставити ці факти в своїх головах і таким чином знайти докази, що повинно бути саме так, а не інак. Проте є й такі люди — їх небагато,— які, якщо їм повідомити результат, здатні відтворити в своїй свідомості зворотний розвиток подій і знайти

причини, що зумовили цей результат. Оцю здатність я й маю на увазі, коли говорю про думання назад або про аналітичне мислення.

— Розумію.

— Цей випадок був саме такий — ми знали результат і повинні були з'ясувати, що ж йому передувало. Я зараз спробую показати вам різні стадії в перебігу моїх думок. Але почнімо з самісінького початку. Як вам відомо, я пішов до будинку пішки цілком вільний від будь-яких вражень і передчасних висновків. Природно, я перш за все оглянув проїжджу частину вулиці і там, як я вже вам пояснював, виразно побачив сліди коліс, а з розповідей переконався, що кеб міг проїхати там тільки вночі. Так, то був саме найманий кеб, бо відстань між колесами у нього менша, ніж у приватного екіпажа. Звичайний лондонський чотириколісний кеб значно вужчий від панської карети.

Так було виграно перше очко. Потім я повільно пішов доріжкою через палісадник, вона була глинястою — на такому ґрунті відбитки слідів особливо чіткі. Ця доріжка здавалася вам, звичайно, просто смужкою стоптаної грязюки, але для мого натренованого ока мала значення кожна прим'ятинка на її поверхні. Немає більш важливої і більш зневаженої галузі науки шукати, ніж мистецтво читати сліди. На щастя, я завжди приділяв їй якнайбільшу увагу, а бажання постійно застосовувати її на практиці стало моєю, другою натурою. Я побачив глибокі сліди констеблів, а також сліди ще двох чоловік, які пройшли по доріжці першими. Зрозуміти це було не важко, тому що місцями сліди цих двох були затоптані констеблями. Таким чином з'явилося друге кільце в ланцюзі, яке розповіло мені, що нічних гостей приїхало двоє, один дуже високий на зріст чоловік — я визначив це на підставі довжини його кроків,— другий модно вдягнений, якщо судити з маленьких і акуратних слідів, залишених його черевиками.

Коли я ввійшов до будинку, цей останній висновок підтвердився. Переді мною лежав гарно взутий чоловік. Отже, якщо це було вбивство, то вчинив його високий на зріст. Рани на тілі мертвого не виявилось, але його спотворене обличчя переконало мене, що він знав, яка доля на нього чекає. У людей, які нагло вмирають від розриву серця або якоїсь іншої природної причини, ніколи не буває спотворених облич. Понюхавши губи мертвого, я вловив ледь відчутний кислуватий запах і зрозумів, що чоловіка примусили прийняти отруту. Доказом такого примусу був вираз ненависті й страху на його обличчі. Цього висновку я дійшов з допомогою методу виключення, оскільки ніяка інша гіпотеза не могла пояснити відомих мені фактів. Не подумайте, що мій висновок був чимось дуже-дуже нечуваним. Насильне вживання отрути аж ніяк не новина в кримінальній хроніці. Кожний токсиколог зразу згадав би справу Дольського в Одесі або справу Летюр'є в Монпельє.

Тепер постало найголовніше питання: які мотиви злочину? Причина вбивства — не пограбування, бо вбивця нічого не взяв. Тоді що — політика чи жінка? На це треба було знайти відповідь. Я схилився до думки, що швидше друге, ніж перше. Політичні вбивці, зробивши своє, чимшвидше тікають світ за очі. А це вбивство, навпаки, було вчинено без найменшого поспіху, злочинець позалишав сліди по всій кімнаті і нітрохи не квапився зникнути. Очевидно, причина злочину була не політична, а особиста і вимагала продуманої помсти. Коли на стіні було виявлено напис, я ще більше в цьому впевнився. Він мав єдине призначення — напустити туману. Проте, коли знайшлася обручка, все стало на свої місця. Вбивця, безперечно, скористався нею, щоб нагадати своїй жертві про якусь померлу або відсутню жінку. Саме через це я й спитав Грегсона, чи не питав він у своїй телеграмі в Клівленд про які-небудь особливі моменти в житті Дреббера. Як ви пам'ятаєте, він відповів негативно.

Потім я взявся уважно оглядати кімнату — ці оглядини підтвердили мій висновок про зріст убивці, водночас я також дізнався про сигару марки «Трічінополі» та довжину його нігтів. Оскільки ніяких слідів боротьби не було видно, я ще раніше збагнув, що кров на підлозі — то кров злочинця: від хвилювання вона пішла в нього з носа. Сліди крові збігалися з слідами його ніг. Рідко трапляється, щоб у людини, якщо вона не занадто повнокровна, від сильних емоцій ішла з носа кров, тому я наважився припустити, що злочинець дужий і обличчя в нього червоне. Події довели, що міркував я правильно.

Вийшовши з будинку, я зробив те, що знехтував зробити Грегсон. Я телеграфував начальнику поліції в Клівленд, обмежившись проханням повідомити деякі деталі стосовно одруження Еноха Дреббера. Відповідь була вичерпною. Я дізнався, що Дреббер одного разу вже просив у закону захисту від давнього суперника на ім'я Джефферсон Хоуп і що цей самий Хоуп нині перебуває в Європі. Тепер ключі до таємниці були в моїх руках, лишалося тільки взяти вбивцю.

Я вже вирішив для себе, що чоловік, який увійшов з Дреббером у будинок, не хто інший, як той, хто правив кебом. Сліди показували, що кінь бродив по вулиці як хотів, чого не було б, якби за ним приглядали. Отже, де був кучер, якщо не в будинку? І знову ж — безглуздо припускати, що людина при здоровому розумі здатна вчинити злочин на очах, як виходило, третьої особи, яка напевно викаже злочинця. Припустімо, нарешті, що якийсь чоловік хоче вистежити в Лондоні іншого — хіба можна придумати для цього щось краще, ніж зробитися кебменом? Усі ці міркування привели мене до незаперечного висновку: Джефферсона Хоупа треба шукати серед кучерів столичних найманих екіпажів.

Якщо Джефферсон Хоуп був одним з цих кебменів, то припустити, що він кине роботу, було б просто нерозумно. Навпаки, з його точки зору, будь-які раптові зміни в його поведінці могли б привернути до нього увагу. Він, мабуть, і далі

їздив би, принаймні якийсь час, на своєму кебі. Не було також підстав гадати, що він живе під чужим ім'ям. Нащо йому чуже ім'я в країні, де ніхто не знає його справжнього? Тому я організував з вуличних хлопчаків розшукний загін і ганяв їх по всіх лондонських конторах найманих кебів, поки вони не розшукали чоловіка, який був мені потрібний. Як добре вони впорались із своїм завданням і як швидко я з цього скористався, ви, безперечно, пам'ятаєте. Вбивство Стенджерсона було для мене цілковитою несподіванкою, але за всіх умов навряд чи вдалося б стати йому на перешкоді. Як ви знаєте, внаслідок цього вбивства я одержав пігулки, про існування яких здогадувався. Бачите, все розслідування являє собою ланцюг послідовних логічних висновків без тріщин і розривів.!

— Це чудово! — вигукнув я. — Ваші заслуги повинні бути визнані публічно! Вам необхідно надрукувати хоч що-небудь про цю справу. Якщо ви не напишете, то це зроблю для вас я!

— Можете робити що вам завгодно, докторе,— відповів Холмс. — Але подивіться ось на це! Прочитайте!

Це була свіжа газета «Екоу», і замітка, на яку він показав, стосувалася справи Джефферсона Хоупа.

«Публіка,— говорилося у ній,— втратила можливість зазнати величезного задоволення через наглу смерть чоловіка, на ім'я Хоуп, якого підозрювали у вбивстві містера Еноха Дреббера і містера Джозефа Стенджерсона. Про всі подробиці цієї справи тепер, мабуть, уже ніколи не дізнатися, хоч з авторитетних джерел нам стало відомо, що злочин вчинено з давньої й романтичної ворожнечі, в якій свою роль відіграли кохання і мормонізм. Здається, обидві жертви замолоду належали до секти «Святі останнього дня», а Хоуп, який помер у тюрмі, родом також із Солт-Лейк-Сіті. Найімовірніше, ця справа не матиме ніяких наслідків, але вона блискуче свідчить про спритність і дієвість нашої розшукної поліції і може бути пересторогою для іноземців, переконавши їх, що вони поведуться тільки мудро, якщо розв'язуватимуть свої криваві суперечки у себе вдома, а не переноситимуть їх на британську землю. Уже ні для кого не є таємницею, що честь розробки і проведення дотепної операції, внаслідок якої вбивцю швидко схоплено, належить добре відомим детективам із Скотленд-Ярду містерові Лестрейду і містерові Грегсону. Злочинця було заарештовано, як стало відомо, на квартирі містера Шерлока Холмса, який вважає себе детективом-любите-лем,— згаданий джентльмен не позбавлений певних здібностей до розшукної справи і може сподіватися, маючи таких навчителів, як містер Лестрейд і містер Грегсон, з часом якоюсь мірою наблизитися до рівня їхнього професійного мистецтва. Не виключено, що обидва офіцери одержать якісь нагороди, і це буде належне визнання їхніх заслуг».

— Ну, що я вам казав, коли ми ще тільки взялися за цю справу? — сміючись, вигукнув Холмс. — Ось результат всього нашого «Етюда в ясно-червоних кольорах» — щоб вони одержали нагороди!

— Не звертайте уваги,— відповів я . — Я записав усі факти в свій щоденник, і публіка їх знатиме. А ви тим часом задовольніться свідомістю того, що досягли успіху, і скажіть, як зробив це римський скнара:

«Populus me sibilat, at mini plaudo Ipse domi simul ac nummos contemplar in area».

1 Нехай освистують мене, зате я плескаю в долоні І, дома сидячи, радію, милуючись на скриню із грошима (латин.).

Горацій. Сатири, рядки 66—67